



# Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü

Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim



# **Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü:** Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim

# Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü:

Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim

## ■■ HEINRICH BÖLL STIFTUNG DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ

Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği  
İnönü Caddesi, Hacı Hanım Sk. No: 10/12  
34439 Gümüşsuyu – İstanbul  
+90 212 249 15 54  
www.boell-tr.org

**Birinci baskı**  
İstanbul, Ağustos 2010

**Proje Sorumlusu**  
Dr. Ulrike Dufner, Semahat Sevim

**Editör**  
Nihal Boztekin

**Çeviri**  
Salih Bayram, EDU Çeviri

**Sayfa uygulama**  
Myra

**Baskı**  
Sena Ofset  
II. Matbaacılar Sitesi, B Blok, Kat: 6, No: 9  
Topkapı-İstanbul

Bu yayımın tüm hakları Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'ne aittir, satışa sunulamaz.

ISBN 978-605-88952-2-5

# İçindekiler

<b>AÇILIŞ</b>	5
Ulrike DUFNER	
<b>BİRİNCİ OTURUM:</b>	
<b>TÜRKİYE SİYASİ SİSTEMİ VE ORDU</b>	9
Türkiye Siyasi Sisteminde Ordunun Rolü, Devlet Geleneği, Geleceğe Dair Genel Bir Çerçeve	11
<b>Ali BAYRAMOĞLU</b>	
Ekonomide Askerin Varlığı, Askeri Sermaye, OYAK	17
<b>İsmet AKÇA</b>	
Birinci Oturum Tartışma Bölümü	27
<b>İKİNCİ OTURUM:</b>	
<b>GÜVENLİK SEKTÖRÜ VE SİVİL DENETİM</b>	35
Orduların Demokratik Denetimi	36
<b>Ömer LAÇİNER</b>	
Askeri Yargı-Sivil Yargı	41
<b>Vahap COŞKUN</b>	
Sivil Toplumun ve Siyasi Partilerin Talep ve Rollerini	56
<b>Yılmaz ENSAROĞLU</b>	
İkinci Oturum Tartışma Bölümü	68
<b>ÜÇÜNCÜ OTURUM:</b>	
<b>AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK MÜZAKERELERİ VE ASKER SİVİL İLİŞKİLERİ</b>	81
AB Üye Ülkelerinde Asker-Sivil İlişkileri:	
Demokrasi Açısından Kritik Noktalar	82
<b>Andrew COTTEY</b>	
Türkiye’de Asker Sivil İlişkileri: AB’nin Etkisi ve Talepleri	87
<b>Joost LAGENDIJK</b>	
İspanya’da 23-F Darbe Girişimi ve Askerin Demokratik Denetimi Süreci	90
<b>Akın ÖZÇER</b>	
Üçüncü Oturum Tartışma Bölümü	96

<b>DÖRDÜNCÜ OTURUM:</b>	
<b>GÜVENLİK SEKTÖRÜ REFORMU SİYASA RAPORU</b>	101
Güvenlik Sektörü Reformu Siyasa Raporu Tanıtımı	102
<b>Hale AKAY</b>	
Siyasa Raporu Değerlendirmesi	110
<b>Lale SARIİBRAHİMOĞLU</b>	
Siyasa Raporu Değerlendirmesi	113
<b>Zeynep ŞARLAK</b>	
Dördüncü Oturum Tartışma Bölümü	117
<b>ÖZGEÇMİŞLER</b>	133

# Açılış

*Ulrike Dufner*

## **Militarizm: Semboller ve İktidar**

Değerli misafirler, değerli konuşmacılar,

**Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü** başlıklı konferansımıza hoş geldiniz.

İki gün boyunca Türkiye'nin demokratikleşme yolunun ortasında kocaman bir kaya gibi duran ordu-siyaset ilişkisi üzerine değerli araştırmacıların çalışma sonuçlarını ve bu kayanın kaldırılmasına yönelik önerilerini dinleme fırsatına sahip olacağız.

Değerli konuşmacılarımız, bizimle bu konferansta bilgilerinizi paylaşacağınız ve yol göstereceğiniz için şimdiden çok teşekkür ederim.

Bu açılış konuşmasını hazırlarken bilimsel literatüre bakarak Almanya ve çeşitli Avrupa üye ülkelerinin ordu-siyaset veya daha geniş bir bakışla ordu-siyaset ve kamusal alan üzerine yürütülen tartışmalarını yakalamaya çalıştım. Kendimi birdenbire katıldığım eski tartışmaları hatırlarken buldum ve yeni gelişmeler ve bunlarla ilgili tartışmalardan çok etkilendim.

Ama bir adım geri attığımda ve Türkiye'nin bu konuda dopdolu gündemine bakmaya çalıştığımda Almanya'daki tartışmalar "lüks tartışmalar haline dönüşüyor".

Bu konuda araştırma yürüten Herfried Münkler'e göre Alman toplumunu bir "post-heroic toplumu" -bir post kahraman toplumu- olarak sıfatlandırabiliriz.

Kahramanları reddeden bir toplum hem sivil hem de askeri ölüyü kabul etmez.

Yani Afganistan'da savaşan Alman ordusuna ait ve Afgan sivil halkına ait ölüleri kabul etmez. Kahramanları reddeden bir toplum ordunun ölüsüne şehit demez. Ama, yine de ölümlerinin bir manası olmalıdır:

Bugünkü Almanya'da ordu-siyaset-kamusal alan konulu bilimsel ve siyasi tartışmalar; Eylül 2009 ayında Berlin'de -yani başkentte- görev sırasında ölen askerler için açılan anıt ile ilgili idi.

İkinci tartışma konusu ise genç askerlerin yemin törenlerini nerede yapacakları idi? Kışlarında mı yoksa 1996'dan beri giderek artan bir şekilde olduğu gibi kamuoyu önünde mi? Örnek olarak bu sene yemin töreni Reichstag binasının -yani meclis binasının- önünde yapıldı.

Tartışılan bir diğer nokta, bu yemin törenlerinin özellikle 20 Temmuz tarihinde düzenleniyor olması ile ilgili. 20 Temmuz 1944 tarihinde Alman ordusu Wehrmacht'ın birkaç subayı Hitler'e yönelik bir suikast girişiminde bulundu. Yemin törenlerinin tam bu suikastın yıldönümünde düzenlenmesinin manası tartışılıyor.

Acaba yemin törenlerini bu suikasta bağlayarak tek tek askerlerin kendi vicdanlarına bağlılıkları mı söz konusu ediliyor? Bu durumda vicdani gereksinim söz konusu ise emir-komuta zincirine tabi olma zorunluluğunun kaldırılması mı sembolize edilmek isteniyor?

Ya da Alman ordusu -Wehrmacht'ın Nazi dönemindeki olumsuz rolü kamufle edilmeye çalışılıp Alman halkında yeniden "olumlu" bir asker imajı yaratıp kamuda askerinin kabülünün arttırılmasına mı çalışılıyor?

Alman ordusunun değişen rolü yüzünden artık askerlerin yemin törenleri yeniden kamuoyunda sergilenmekte, anıtlar dikilmekte vs. sembol yüklü vakalar gündeme taşınmaktadır. Alman halkının böylece savaşlara katılması ve ölüm olasılığına alışması sağlanarak, bu durumun kabulüne; ölmüş askerlerin yakınlarına ölümlere bir mana yükleterek bir formül bulunmaya çalışılıyor.

Alman ordusu, Afganistan savaşında Almanya'yı savunmak için değil de -en azından resmi söyleme göre- uluslararası demokrasi ve insan haklarının korunması için savaşa gönderiliyor. Hal böyleyken yeni semboller, yeni törenler ve yeni sembolik tüketim malzemeleri geliştirmek zorundalar, Alman ve Avrupa devletleri.

Bugünkü Almanya'da yürütülen tartışmalar Türkiye için de önem taşıyor. Tam bu konuda geçtiğimiz haftalarda Türkiye'nin çeşitli gazetelerinde sıkça yer almış olan Kürt bölgelerine gönderilip çatışmalarda ölmüş askerlerin yakınlarına ölümün manası konusunda neler önerilebilir? Bu ölümlere bir mana yüklemek gerekiyor. Eşler, çocuklar, anne ve babalar sevdiklerini gereksiz bir sebepten dolayı kaybetmiş olmaya tahammül edemiyorlar. Acılarını bir şekilde kapatmak için, askerliğin ve de kaybettikleri yakınlarının katıldığı çatışmaların bir manası olmalı. Aynısı çatışmalara gönderilen askerler için de geçerlidir. Hayatlarını tehlikeye atmalarının bir manası olmalıdır.

Bugüne kadar tabutlar milli bayrağa sarılı olarak geliyor, cenazelerde milli marş çalınıyor. Yani bir tür "milli" bir mana yüklenmeye çalışılıyor.

Ölü sayısının artması ile beraber, her hükümet halkın tepkisinden korkmaya başlar ve yürütülen savaşların veya katılan çatışmaların önemi daha da vurgulanmaya başlanır. Milli semboller veya Afganistan örneğinden gördüğümüz gibi başka semboller ile bu ölümlere bir mana verilmeye çalışılır.

Başka bir politikaya girmek istendiğinde yeni bir dil, yeni semboller de geliştirmek gerekecektir. Eskisi yerine barışçıl bir "birliktelik" için bir toplumun paylaşabileceği bir perspektife ihtiyacı var, ona uygun semboller ve siyasi adımlar gerekir.

Bunun ilk adımları, orduyu gittikçe sivil kontrol altına almak, siyaseti sivil bir alan olarak ifade etmek, siyasal alanı askeri sembollerden temizlemek ve toplumun kendi siyasetini ve iradesini geliştirilebileceği bir yol açmaktır.

Geçtiğimiz günlerde okuduğumuz darbe planları ile ilgili haberler korkunçtur ve demokrasilerde asla kabul edilemez. Bu darbe planlarında adı geçen Türkiye'nin demokratikleşmesine yönelik önemli araştırmalar yürüten ve bizimle birlikte bu konferansı organize eden çok değerli TESEV'e yönelik iftiralar ve fişlenmeler asla kabul edilemez.

Hükümet, siyasi partiler, bilim insanları, sivil toplum kuruluşları ve bütün demokrasi savunucuları ordunun bu tür faaliyetlerinin demokrasi ile bağdaşmayacağını yüksek sesle ifade etmeli ki, toplumda korku yerine yeni bir anlayış gelişebilsin. Türkiye ordusu tarihte hangi rolü ve önemi oynamış olursa olsun, demokratik Türkiye'de siyasetten ve siyasal alandan çekilmesi lazım.

Demokratik bir Türkiye'de ordunun ve tüm mensuplarının siyasette bir rolü yoktur. Kamuoyunda ülke ve hükümetin siyasetine yönelik açıklama yapamaz. Savunma politikasına ve de orduya yönelik karar verenler ordunun kendisi olmamalıdır. Almanya'dan bir örnek olarak; barış dönemlerinde ordunun en üst karar vereni savunma bakanıdır. Savaş halinde karar veren Alman şansölyesidir. Askerlerin sayısı üzerine parlamento karar verir, savunma bakanı bile bu konuda karar yetkisine sahip değildir. Ordu mensuplarının görev süresinde işlediği bir suç sivil yargı organlarının önünde yargılanır. Ancak askerler yurtdışında bir suç işlemişse o zaman askeri bir yargı sistemi oluşturulmaktadır.

Bugünkü Türkiye bu durumdan epeyce uzak bir yerde duruyor. Bu konferansta varolan durum tespit edilip geleceğe yönelik tavsiyeler geliştirilmeye çalışılacaktır. Pazar günkü oturumumuzda, TESEV, bizimle Güvenlik Sektörü Reformu Siyasa Raporu başlıklı araştırma sonuçlarını paylaşacaktır.

Bizimle beraber bu konferansı yürüttüğü için TESEV'e, ayrıca konferansın düzenlenmesinde emeği geçen Heinrich Böll Stiftung Derneği çalışanı Semahat Sevim'e katkıları için teşekkür ederim.

Bu konferans ile hepimizin Türkiye'nin demokratikleşme yolunun ortasında duran kayanın kaldırılmasına katkı sağlayacağımızı umut ediyorum.

Teşekkürler

Ulrike Dufner

İstanbul, 20.11.2009





# BİRİNCİ OTURUM: TÜRKİYE SİYASİ SİSTEMİ VE ORDU

*Cengiz Çandar (Oturum Başkanı)*

Konularına son derece hakim konuşmacı arkadaşlarla birlikte bu paneldeyiz. Aslında panelin içeriği ilginç bir gelişmeyle örtüştü ve keşişti. Bundan iki üç gün önce, ordu içindeki birtakım oluşumlara ilişkin yeni bir belge ortaya çıktı. Deniz Kuvvetleri bünyesinde oluşmuş bir cunta faaliyetine ilişkin, isimlerin de belli olduğu bu belge bugüne kadar görülenlerin en vahimidir. Türkiye’de gayrimüslim vatandaşlara yönelik -cinayet, sabotaj dahil- birtakım provokasyonlarla bir iç gerilim yaratmayı ve bu iç gerilimin günahını, sorumluluğunu gayrimüslimlere yönelecek provokasyonların ortaya çıkaracağı nedenlerle Müslümanların ve bu kesimin siyasi temsilcisi gibi algılanan, medya aracılığıyla da böyle algılanmasına imkân verilen siyasi iktidarın üstüne yıkmak, dolayısıyla mevcut siyasi iktidarı faullü yollardan bertaraf etmek amacına yönelik olan bu belge çok sayıda fişleme faaliyetini de içermektedir; *Agos* gazetesinin abonelerinin kayıtları, ülkede ne kadar gayrimüslim olduğu, ne tür faaliyetler gerçekleştirdiği gibi ayrıntılar bunlardan bazılarıdır. Belgenin tarihi de önemlidir, çünkü Ergenekon soruşturması çerçevesinde elde edilmiş, o kapsamda bulunmuş, ama daha henüz iddianamesi hazır olmadığı için dışarıya sızmıştır. Bu durum söz konusu belgenin hukuki, usul hukuku anlamında hazırlık soruşturmasına konu olduğunu ortaya koyar. Yine Ergenekon iddianamelerinde yer alan ve üzerinde çeşitli spekülasyonlar olan, Özden Örnek’in veya şu anda yargılanmakta olan *Cumhuriyet* gazetesi Ankara temsilcisi Mustafa Balbay’ın notları, günlükleri de öyle midir, değil midir? “Islak imza gerçekten ıslak imza mıydı, değil miydi” gibi spekülasyonlara zemin oluşturan nitelikte bir belge değildir söz ettiğimiz; şu anda tutuklu olan bazı Deniz Kuvvetleri mensup-

larından çıkmış CD kayıtlarıyla, belli ölçülerde kendisini doğrulamıştır. İşin en ilginç tarafı da Mart 2009'a ait olduğundan, "Artık Silahlı Kuvvetler öyle değil" diyebileceğimiz bir durum söz konusu değildir. Altı-yedi ay önce hazırlanmış olduğu anlaşılan bu belge, Silahlı Kuvvetler'in günümüzdeki içyapısının irdelenmesine, sorgulanmasına, otopsi masasına yatırılmasına davet çıkarmaktadır.

Hükümet -daha doğrusu önce Başbakanlık- bir açıklamayla, hazırlık soruşturmasında olduğunu, dolayısıyla masumiyet karinesinin işlemesi gerektiğini söyleyerek, belgeyi yayımlayan gazeteye karşı bir tepki ifade etti ki, pek rastlanmamış bir şey değildir bu. Ardından -hepiniz farkındasınızdır- Genelkurmay da suç duyurusunda bulundu, hazırlık soruşturmasının ihlaline ilişkin; ama bu kez gerek Başbakanlık, gerek Genelkurmay belgenin sahteliği üzerinden bir iddia ortaya atmadı; yalnızca hazırlık soruşturması sırasında usul hukuku kurallarının ihlali anlamında gündeme getirilmesinden duyulan rahatsızlık ifade edildi. Ama aslında en önemli rahatsızlık, Silahlı Kuvvetler'de üreyen belgeler içinden şu ana kadar ortaya çıkanlar arasında en vahim olan bu belgenin Türk medyası tarafından akıl almaz bir karartmaya tabi tutulmasıdır. Bütün bunlar bu paneli, bugünkü çalışmayı daha da anlamlı kılmakta; bu yüzden de böyle bir durumun ortaya çıkmasıyla bu panelin buluşma noktasında, oturumumuzu başlatacağız.

# Türkiye Siyasi Sisteminde Ordunun Rolü, Devlet Geleneği Geleceğe Dair Genel Bir Çerçeve

*Ali Bayramoğlu*

Türkiye’de ordunun rolünün, askeri vesayet geleneğinin nasıl bir temele dayandığı-  
nın, bu yerleşik yapıya oranla nerede olduğumuzun, nasıl bir değişim geçirdiğimizin,  
nasıl bir tartışma içinde yer aldığımızın altını çizmeye çalışacağım.

Bizim askeri vesayet geleneğimizle ilgili benim sık kullandığım iki kavram vardır. Bunlardan birincisi “özerklik” kavramıdır. Türk Silahlı Kuvvetleri siyasi sistem içinde, daha doğrusu devlet sistemi içerisinde yasal bir destekle özerk bir konuma sahiptir. Bu özerk konum üç temel özerklik, alt özerklik tarafından desteklenir. Birinci alt özerklik mali özerkliktir; Türk Silahlı Kuvvetleri kendi bütçesini, kendi harcamalarını, siyasi iktidardan, yasama organından ve denetim mekanizmalarından azade bir şekilde hazırlar. İkincisi idari özerkliktir; iç yapılanma, iç denetim mekanizmaları tamamen içe kapalı bir şekilde düzenlenmiştir. Üçüncüsü politik özerkliktir; asker-sivil ilişkileri arasındaki yetki-sorumluluk mekanizmasının kâğıt üzerinde kalmasından, Genelkurmay Başkanlığı’nın Başbakan karşısında sorumlu olmakla birlikte, bu sorumluluğu siyasi güç dengeleri içerisinde bağımsız bir konuma kavuşturmasından kaynaklanır. Bu özerklik kavramı aslında temel bir işleve işaret eder: Türk Silahlı Kuvvetleri kendisini denetletmez. Ne harcamalar açısından, ne askeri faaliyetler açısından, ne idari işlemler açısından bir denetim söz konusudur. Buna karşılık, kendisini denetleyici bir güç olarak tasarlar.

İkinci kavram “merkezileşme” kavramıdır. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Türkiye’de çok az altını çizdiğimiz aşırı merkezi yapısı vardır. Bu, Batı ordularıyla karşılaştırdığımızda daha çok anlaşılabilir bir yapıdır. Bu yapıda Genelkurmay başkanı askeri olandan hukuki olana kadar, askeri olanla ilgili tam bir *miknatus* görevini yapan ve tüm yetkileri kendisinde toplayan bir gücü ifade eder. Batı örneklerine baktığımız zaman

temel olarak gördüğümüz şudur: Genelkurmay başkanlıkları birçok ülkede emir-komuta mekanizmasının tepesinde bulunmaz. Her kuvvet -deniz kuvveti, kara kuvveti, hava kuvveti- ayrı ayrı emir-komuta mekanizmasına sahiptir ve Genelkurmay başkanı kuvvetler arasında koordinatör görevi yapar. Genelkurmay başkanlarının emir-komutayı devralması ancak dış ülkelere yapılan operasyonlar söz konusu olduğunda, yine koordinasyon gereğiyle olur. Anlamı şudur söz konusu düzenlemelerin: Askerin içerisindeki çeşitli birimler, kuvvet birimleri, farklı yollardan sivil kanallara ve alanlara bağlıdır. Ve sivil denetim temel olarak ordunun içerisinde gücün tek elde toplanmasını engelleyen bir ilkeden yola çıkar. Bu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün teokratik hukuk devletlerinde en önemli ilkelerden biri olarak karşımıza çıkmıştır. Türkiye'ye baktığımız zaman bunun tam tersini görürüz. Türkiye'de Genelkurmay Başkanlığı dışında sivil otorite karşısında hiçbir muhatap yoktur. Deniz, Hava ve Kara Kuvvetleri, Jandarma Komutanlığı dahil olmak üzere, hepsi emir-komuta içerisinde bütçeleri itibarıyla, idari eylemler ve askeri eylemleri açısından Genelkurmay Başkanlığı'na bağlıdır. Tabii bu durum Genelkurmay Başkanlığı'nın, askeri yargıçların, Yüksek Askeri İdare Mahkemesi'nin yüksek yargıçlarının dahi sicil amiri olmasını gerektiren bir aşırı merkezileşmeyi doğurur. Merkezileşme özerk yapıyı pekiştiren, onun tuğlasını oluşturan çok önemli bir unsurdur; içe yönelik denetlenmenin bütün kapılarını kapatan yapıdır.

Bu özerk yapı ve aşırı merkezi askeri yapının nasıl çalıştığına ya da bunun nasıl mümkün olduğuna baktığımız zaman ise karşımıza iki unsur ya da iki gelenek çıkar. Türk devlet geleneğinde yetki-sorumluluk mekanizması askeri vesayet ilkelerinin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiştir. Bu mekanizma, hukuk devletlerinde bir yetkiye sahip olanın bu yetkiden dolayı sorumluluk taşımamasını ifade eder. Yetki ile sorumluluk arasındaki kopukluk, denetimsizliği, otoriterleşmeyi beraberinde getirir. Türkiye örneğinde temel mekanizma, yetki-sorumluluk ilişkisindeki bozukluk olarak karşımıza çıkar. Bunu konumuzla ilgili olarak, askeri yapının devlet içindeki özerk yeriyle ilgili olarak en açık şekilde Milli Savunma Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı arasındaki ilişkide görürüz. Milli Savunma Bakanlığı askeri bütçeden, askeri bütçenin hazırlanmasından sorumlu kurum olmakla birlikte, bu konuda herhangi yetkiyi haiz değildir. Buna karşılık tüm yetki Genelkurmay Başkanlığı'na aittir ve Genelkurmay Başkanlığı bu yetkilerden dolayı siyasi sorumluluk taşımaz. Tabii bu yetki-sorumluluk bozukluğu -taksir edersiniz ki- yetkiye sahip bir yapının sorumluluktan azade ve muaf olmasıyla birlikte, beraberinde denetimsizliği ve aşırı siyasallaşmayı getirir. Ve bu kurumun siyasal alanda hareket etme imkânını elde etmesi için gerekli koşulları devreye sokar. İlk unsur ya da gelenek işte budur.

İkincisi unsur Türk devlet anlayışının alan ayrışması "prensibi" dir. Buna göre, Türk siyasal sistemi devlet alanı ile siyasi alanı birbirinden ayırır. Birbiriyle ilişki içerisinde olması, birbirini tamamlaması ve yetki-sorumluluk bütünlüğü çerçevesinde algılanması gereken bu iki alan -devlet alanı ve siyaset alanı- iki ayrı yapı olarak tasavvur

edilmiştir. Devlet aktörleri ve askeri bürokrasi tarafından kontrol edilen devlet alanı Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nde karşımıza çıkan değişmez politikaların, değişmez tanımların, değiştirilemez unsurların belirlendiği, resmi politikaların üretildiği alandır. Buna karşılık siyasi alan, bu prensiplerin işletme alanı olarak tasavvur edilmiş ve düzenlenmiştir. İki alan arasındaki ilişki hiyerarşiktir. Devlet alanı daha tepede, siyasi alan tabii olarak daha alttadır. Türk siyasi tarihi, devlet alanının sürekli genişlemesine, siyasi alanın sürekli daralmasına, siyasi konuların gitgide devletleştirilmesine tanıklık etmiştir; laiklikten eğitime, Kürt meselesinden dış politikaya kadar zaten devlet alanının içinde telakki edilen konulara, kriz çıktığında ya da gerektiği anda diğer konular eklenmiş, bunlar devlet alanının içine aktarıldıkları andan itibaren siyasi özelliklerinden arındırılarak tartışmaya kapatılmıştır.

Yetki-sorumluluk mekanizmasında bozukluk ile siyasi alan-devlet alanı arasındaki ayrışma sadece fiili değildir; yasalar tarafından düzenlenmiş ve teminat altına alınmıştır. 1982 Anayasası'ndan başlamak üzere, onun altındaki tüm mevzuata ve mevzuatın çeşitli kademelerine, yasalara, yasalardan genelgelere, yönetmeliklere kadar uzanan düzenlemeler mekanizması bu iki unsuru temel almıştır.

Özetleyecek olursak, askeri vesayet geleneği devlet içi mutlak özerklik ve ordu içi aşırı merkezilik üzerine oturan, askeri bünyeye kendisini denetlememe, buna karşılık siyaseti sürekli denetleme imkânı veren bir yapı olarak tanımlanabilir.

Şimdi başka bir düzeye geçelim: Bu askeri vesayet yapısı nasıl işler, işliyor? Karşımıza üç katman çıkar. Birincisi yasal katmandır. Bu yapı yasalar ve anayasalarla güvence altına alınmıştır. Yüksek Askeri İdare Mahkemesi'nin varlığından Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nin varlığına, İç Hizmetler Kanunu'nun 35. maddesinden Sayıştay Kanunu'nun askeri mal ve harcamalardaki denetim sınırlamalarını öngören ilgili maddelerine kadar mevzuat bu çerçeveyi tüm ayrıntılarıyla garanti altına alır. Milli Güvenlik Kurulu'na ilişkin kanun, bugün hâlâ milli güvenliği tanımlarken devlet alanı-siyasi alan ayrımını çok hassas bir şekilde korur; milli güvenlik kavramının geniş ve muğlak kapsamını -ki değiştirilmemiştir- ve bir yönüyle devlet alanının tarif ve tanımını içerir.

İkinci katman yönetmeliklere, protokollere ilişkindir. Bu katman son derece önemlidir, çünkü yönetmelikler ve protokoller sıkça, askeri vesayeti yasaların ve anayasanın öngördüğünden daha derine indirir. Bu düzenlemeler yasaları tersine çevirme, delme ve derinleştirme işlevine de sahiptir. Yasaların yürütmeye tamamlaması için bıraktığı yönetmelik alanının genişliği, gerçek bir iktidar aracı ve yasaları yeniden düzenleme ve belirleme alanı olarak karşımıza çıkar. Örneğin Emniyet Asayiş Yardımlaşma ile ilgili bir protokol vardır. Bu protokol EMASYA adı altında hepimizce bilinmektedir. EMASYA gerekli hallerde sivil otoritenin askeri yardıma çağırmasını öngören yasaya, yani İller İdaresi Kanunu'na istinaden hazırlanmış bir uygulama protokolüdür. Bu protokol yasayı tamamen ters yüz etmiştir; yani adeta askerin önce müdahale edip sonra da sivil birimlere "Ben müdahale ettim, bilgin olsun" demesini varsayacak ka-

dar ters yüz edilmiş bir yapıyı karşımıza çıkarmıştır. Daha da önemlisi, toplumdan gelecek tehlikeyi sürekli saymış ve bu tehlikenin sürekli olarak değerlendirilmesi için Türkiye'nin bütün garnizonlarında güvenlik ve istihbarat birimleri kurmuştur. Bugün hâlâ bu istihbaratların koordinasyonu garnizonlar içerisinde MİT'in ve Emniyet'in ilgililerinin katılımıyla yapılmaktadır. Bu, asayiş alanını askerileştiren, askeri otorite-mülki idare ilişkilerini ters yüz eden bir uygulamadır. Böyle pek çoğu gizli olan çok sayıda protokol ve yönetmelikten söz edebiliriz.

Üçüncü katman fiili katmandır. Fiili katmanda ne olduğunu artık hepimiz biliyoruz. Muhtıralar, askeri açıklamalar, siyasal sistemin asabını bozan, yargıyı doğrudan etkileyen, sistemi kitleleme gücüne sahip olan güç gösterisi, güç tehdidi üstüne dayanan çıkışlar bu fiili alanın önemli ayaklarından birini oluşturur. Son örneğini bir muhtıra girişimi olarak 2007'de gördük. Fiili alanda Cengiz Çandar'ın belirttiği unsurları saymamızda da fayda var. Bunlar psikolojik harekâtlar ve toplumu takip girişimleridir. Toplumun şekillendirme ve yönlendirme konusunda mikro düzeyde politikalar, Batı Çalışma Kurulu'nda ya da Deniz Kuvvetleri Komutanlığı içerisinde oluşturulan gruplarda karşımıza çıktığı gibi, bütün toplumu fişleyen, tasnif eden faaliyetlere girmek bu girişimlerin özünü oluşturur.

İç içe girmiş bu üç katman -yasa/anayasa, yönetmelik/protokol ve fiili katman-Türkiye'de askeri vesayet gücünün ne kadar derin olduğunu gösterir. Kurumsal olarak sistemin kılcal damarlarına kadar hâkim olmuş bir mekanizma vardır. Bugün bu sisteme oranla neredeyiz? Türkiye bu konuda büyük bir hamle içindedir; 1999 yılından itibaren 2002'de artan bir şekilde (2002'de çıkan yedinci yıl paketiyle birlikte çok önemli adımlar atılmıştır) bir demilitarizasyon süreci başlatmıştır. Birinci katman açısından anayasal düzeyde ve yasal düzeyde birçok yeni düzenleme yapılmıştır.

Mali otorite konusunda da bu özerkliği kırmak için adımlar atılmış, yasa değiştirilmiş, askeri harcamalar ve askeri mallar denetime tabi kılınmıştır. Milli Güvenlik Kurulu Kanunu'nda yapılan değişiklikler son derece önemlidir; zira askerin çeşitli kurumlardaki temsili varlığını yapıdan kaldıran düzenlemelere gidilmiştir.

Bunun dışında idari özerklik konusunda hiçbir adım atıldığı söylenemez. Yüksek Askeri İdare Mahkemesi henüz varlığını sürdürmektedir. Merkezileşme konusunda ordunun içerisindeki merkezi yapıya ilişkin hiçbir adım atıldığı söylenemez. Bununla birlikte kabul etmek gerekir ki, hâlâ yasal ve anayasal düzeyde alınacak çok yol vardır ve Türkiye sivilleşme sürecinin henüz başındadır.

Yönetmelik ve protokoller katmanındaki en önemli gelişme MGK'nın gizli yönetmeliğinin şeffaflaştırılması ve bu yönetmelikteki yasayı aşan icrai yetkilerin kaldırılmasıdır. Ama yönetmelik ve protokollerin baskın işlevlerine ilişkin bakış ve yapıda genel sistematik bir değişiklik olmamıştır. Nitekim yasaları aşan birçok gizli ve açık yönetmelik varlığını sürdürmektedir. Jandarmayla ilgili yönetmelik boşluğu devam etmektedir. EMASYA'ya ilişkin de bir adım atılmamıştır. Bunlar ciddi karanlık noktalar oluşturmaya devam etmektedir.

Fiili alana gelince, fiili alan belki şu anda yaşadığımız en hareketli alan olarak, Silahlı Kuvvetler ile sivil iktidar arasında gerginlikler ve karşılıklı taktik salvolarla tanıklık yapmaktadır. Asker ile sivil arasındaki politik düzeyde ya da güç ilişkileri düzeyindeki ilişkiler bugün özellikle Ergenekon davası etrafında yaşanmaktadır. Bugün itibariyle bakıldığında alanı daralan bir asker, alanı genişleyen bir iktidar görüntüsü vardır.

Toplumsal düzey açısından bakınca askeri vesayetın karanlık tuğlarının ortaya çıkıyor olması ordunun en önemli yakıtı olan toplumsal meşruiyet, toplumsal destek ihtiyacını önemli ölçüde kırmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sadece siyasi işlevi değil, askeri işlevi de tartışılır bir noktaya gelmiştir. Bu, dolaylı olarak askerin devlet içerisinde tuttuğu alana ve resmi politikalarının oluşum mekanizmalarına yönelik bir eleştirinin doğmaya başlaması demektir.

Ancak tekrar edeyim yol uzun. Askeri vesayet rejiminden arınmak çok kolay değil. Arjantin, Brezilya gibi örnekler yirmi beş-otuz yıl boyunca yol aldı ve radikal önlemlerle bu işi becerdi. Türkiye bu yola daha yeni çıktı ve önümüzdeki dönemde ufluğun açık olduğunu düşünüyorum. Çizeceğim çerçeve böyle.

**Cengiz Çandar:** Diğer arkadaşlara geçmeden önce soru cevap bölümünde gündeme gelme ihtimali bulunan bir konu olmakla birlikte, burada çizilen gayet çarpıcı çerçeveyi tamamlamak bakımından şimdiden bir soru yönelteyim. Ortaya çıktığı andan bu yana, yani yaklaşık on bir yıldır EMASYA üzerine yazıyorsun ve daha o zaman dikkat çekmiştin. İşin ilginç tarafı, EMASYA 28 Şubat sürecinde dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan'a imzalatılarak gündeme gelmişti ve yine gayet iyi hatırlıyorum, Erbakan gittikten hemen sonra, Mesut Yılmaz hükümetinin üçüncü günü İçişleri Bakanı tarafından imzalandı.

**Ali Bayramoğlu:** Evet, Başbakanlık Kriz Masası Yönetmeliği konusundaydı.

**Cengiz Çandar:** Bir toplantıda Erbakan'ın dikkatini çekmiştin, "Bu iş şu noktaya gidiyor, ne yaptığının farkında mısınız?" diye, o da itiraz etmişti. Netice itibariyle soracağım şu: EMASYA ve benzeri yönetmelikler senin dile getirdiğin gibi yasaları tersine çevirme özelliğine sahip ve askeri vesayet rejimi muhkem kılan yasal çerçeveyi oluşturuyor. Bir yandan mevcut iktidar 28 Şubat'ın doğrudan hedefi olarak, ondan birinci derecede zarar görmüş bir siyasi kadronun elinde ve senin sivilleşme, demilitarizasyon dediğin adımları atmakta da önemli rol oynadı. Bu konuya muhtemelen daha sonra geleceğiz, ama örneğin Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısını, hatta işlevini değiştiren kanun, Avrupa Uyum Yasaları, veya şimdi bizzat kendi bakanlarını doğrudan ilgilendiren, askeri vesayetten kurtulmayı gerektirecek EMASYA düzeyindeki yönetmelik değişiklikleri -kendi siyaset alanlarını daraltan bir işlev gördüğü açıkken- gibi konularda hiç adım atmadılar; ama güç ilişkileri içinde beklenmedik önemli adımları attılar.

**Ali Bayramoğlu:** Haklısın, Erbakan ve Çiller'e böyle bir soru sormuştum, ama o Başbakanlık Kriz Masası Yönetmeliği'yle ilgiliydi. EMASYA'nın imzalanması 1997'de Erbakan hükümetinin hemen devrilmesinden sonra, Mesut Yılmaz hükümeti döne-



mindedir. Ama sosyete fişlemesi çıktığı zaman EMASYA konusunda Başbakan'a da bir soru sordum.

Şimdiki Başbakan'a bir gezide anlattım. (O sormuştu daha doğrusu, "Nedir EMASYA?" diye.) "Olur mu böyle şey, kaldırırız biz bunu hemen!" dedi. Ben de "Kolay kaldıramazsınız" demiştim ve kaldırılmadı. Bu, siyasetçinin askerle kurmuş olduğu ilişki kadar, EMASYA'ya işaret ettiği derinlikle de ilgilidir. İncelediğimiz zaman Türk Silahlı Kuvvetleri'nin iç güvenlik doktrini ve iç güvenlik yapılanmasını EMASYA üstünden kurduğunu, Güneydoğu'daki bütün birliklerin ve bütün yapılanmanın EMASYA üstünden oluşturulduğunu anlıyoruz. EMASYA sadece askerin bir dönem İslami tehlikeyi kontrol etmesi için oluşturulmuş bir mekanizma değil, olağanüstü halin kaldırılmasından boşalan boşluğun nasıl doldurulacağı sorusuna verilen bir yanıttır. Buna göre bir birlik düzenlemesi vardır. Mesela herhangi bir bölgede vali iç güvenlik harekâtının başladığına karar verdiği andan itibaren, o bölgedeki bütün güvenlik güçleri, en üst askeri komutana tabi olarak faaliyet göstermeye başlar. Bu, olağanüstü halin bir unsurudur ve değişebilmesi için, sivil birimlerin bir güvenlik fikrine, bir güvenlik konseptine, bir güvenlik stratejisine sahip olmaları, mevcut yapıyı ikame etmeleri gerekir. Bu stratejiye sahip olmadan askerin karşısında yol almaları çok kolay değildir. Muhtemelen buradaki güvenlik meselesi öyle bir şekilde anlatılmıştır ki sivil iktidara ve sivil iktidarın o kadar alternatifi yoktur ki, sisteme kimse dokunamamaktadır. Siyasi iktidarın alternatifi bulunmamakta, çünkü bilmiyor; çünkü asker tarafından kontrol edilen müthiş bir bilgi tekeli söz konusudur ve o alanın içine girmek zaten söz konusu değildir. Dolayısıyla bu durum bir tür kurumsal kader haline çevrilmiştir. Başbakan muhtemelen o konuşmadan ve okuduklarından sonra EMASYA ile ilgili bilgi almış, sorunca "Aman, bu çok önemli efendim" denmiştir kendisine; başka türlü açıklamak mümkün değil.

Jandarmayla ilgili durum da aynıdır; jandarma kendi başına bir güçtür. DTP bir raporunda bu konuda ısrar edip Jandarma Genel Komutanlığı'na (JGK) bazı sorular sorunca "Jandarmanın bağımsızlığı Türk demokrasisinin garantisidir" şeklinde bir yanıt almıştır. Hangi demokrasi? Türkiye'de seksen bir il ve seksen bir ilde seksen bir alay komutanı vardır. Bu alay komutanlarının hepsi 1987'den, yani JİTEM'in kurulduğu tarihten itibaren bu tezgâhtan geçmiş, hepsi bu sistemin en can alıcı, en imha edici mekanizmalarında görev almıştır. Bugün karşımızdaki bu bağımsız jandarma teşkilatı sadece bir imha makinesi değil, aynı zamanda resmi politikaların denetimsiz şekilde uygulandığı bir makinedir. Buna da müdahale etmelidir hükümet. Ama bu çok kolay değildir, çünkü iktidar o kadar sivil değildir. Bu noktada gerçekten bir konsept yaratacak birikime de sahip olmadıklarını düşünüyorum.

# Ekonomide Askerin Varlığı, Askeri Sermaye, Oyak

*İsmet Akça*

Türkiye’de ordunun, modern orduların asli işlevi olan dış askeri güvenlik alanının yanı sıra siyasal, iktisadi, kültürel, ideolojik alanlara uzanan geniş bir faaliyet alanının bulunması ve bu alanlardaki faaliyetlerin sivil siyasal iktidarın ve kamu otoritesinin denetiminden yasal veya fiili özerklik altında yürütülmesi pretoryen bir militarizmi hâkim kılmıştır. Söz konusu pretoryen militarizmin güç sahalarından biri de ekonomidir. Savaş sanayii ve askeri harcamalar alanında müesses klasik askeri-sınai kompleks mekanizmasının dışında Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) üzerinden ordunun bizatihi kolektif bir sermaye grubu olarak hareket etmesi ve üretim, hizmet, ticaret ve finans sektörlerinde doğrudan yatırımlara sahip olması Türkiye’de militarizasyonun önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

## **Başka Hangi Ülkelerde Benzer Yapılar Vardır?**

Türkiye bu açıdan dünyada tek örnek midir? Hayır. Nikaragua, Şili, Guatemala, El Salvador, Honduras, Ekvator, Kolombiya, Bolivya, Çin, Endonezya, Tayland, Mısır, Suriye, Pakistan ve Türkiye. Bu ülkelerin -otoriter siyasal rejimleri, insan hakları ihlalleri, sınıfsal eşitsizliklerin derinliği gibi- ortak birçok noktasından bahsedilebilir. Hepsinin bir başka ortak noktası bu sunuşun konusunu oluşturmaktadır: Bu ülke ordularının genellikle yardımlaşma kurumu benzeri yapılar altında sınai, ticari ve finansal yatırımlarıyla ülkelerinin en büyük sermaye grupları arasında yer almaları.

## **Kuruluş**

OYAK, 27 Mayıs 1960 darbesinin hemen ardından Milli Birlik Komitesi’nin 3 Ocak 1961’de çıkardığı 205 sayılı Yasa ile kurulmuştur; yani varlığını olağandışı bir dönemin yasama faaliyetine borçludur. Buna rağmen ne hikmettir ki söz konusu yasa, Türkiye tarihinin en dayanıklı yasalarından biri olabilmiştir. OYAK’ın kurulma sürecine baktığımızda, 27 Mayıs darbesinin toplumsal tabanını oluşturan kesimlerden askerler, bü-

rokrasi, entelijensiya ve dönemin burjuvazisi OYAK'ın kurulmasını desteklemiş ve bu ilk dönemde yetkili kurullarda görev almıştır.

Dönemin askeri iktidarı OYAK kanununu şu şekilde gerekçelendirmiştir: Ordu mensuplarına emekli olduklarında “ancak mütevazı geçim şartları” sağlanabilmesi, “kendi içtimai seviyelerine uygun bir hayat seviyesi temin edememe”leri sebebiyle ve “istikbal endişesinden kurtularak maddi ve manevi huzura kavuşmaları” için OYAK kanunu hazırlanmıştır.

Bu gerekçe Türkiye’de ordu mensuplarının kendilerini “ayrıcılık bir zümre olarak görme” halini veya o dönem için arzusunu yansıtmaktadır.

### **Faaliyetleri Açısından OYAK Nedir?**

Faaliyetleri açısından OYAK aynı anda hem üyelerden yapılan zorunlu kesintiler dolayısıyla bir zorunlu tasarruf kuruluşu; hem üyeleri için Emekli Sandığı’na ek olarak işleyen bir ek sosyal güvenlik kuruluşu; hem de üretim, ticaret, hizmet ve finans sektörlerindeki doğrudan yatırımları dolayısıyla bir “holding”dir.

Bir sosyal güvenlik kuruluşu olarak, bir yandan sosyal yardımlar başlığı altında emeklilik, ölüm ve maluliyet yardımları yapılmakta, diğer yandan da sosyal hizmetler başlığı altında piyasaya göre daha uygun ve uzun vadeli konut kredisi ve borç verme faaliyetleri yer almaktadır. Bu faaliyetlerin ana hedefi ordu mensuplarının üst orta sınıflara denk bir refah düzeyine sahip olmasıdır. Zaten maaşlarıyla memur kesim içinde farklı bir konumda olan askeri bürokrasi, OYAK sayesinde de ayrıcalıklı kılınmaktadır. (2004’te bir orgeneral Emekli Sandığı’ndan aldığına yaklaşık üç katını, bir albay iki katını, bir çavuş da 1,5 katını OYAK’tan emeklilik ikramiyesi olarak alıyordu.)

Kurumu nev-i şahsına münhasır kılan özelliği ise hiç şüphesiz kâr amaçlı iktisadi faaliyetleridir. Bu noktada hemen şunu belirtmek gerekir ki, kurum gelirlerinin ancak belirli bir kısmı sosyal yardım ve hizmetlere ayrılmakta, büyük çoğunluğu ise yeniden yatırıma yönlendirilmektedir. Sosyal güvenlik işlevi aleyhine holding faaliyetlerine ağırlık verilmesi, özellikle genç üyelerin üst rütbelilerden oluşan kurum yönetimine yönelik eleştirilerine de yol açabilmektedir.

OYAK yatırımları ve gelirleri hiçbir biçimde askeri harcamalar ve projeler için kullanılmamaktadır.

### **OYAK Sivil Bir Kuruluş mudur?**

“OYAK nedir?” sorusu akla hemen “OYAK sivil bir kuruluş mu, askeri bir kuruluş mu?” sorusunu getirmekte. OYAK yönetiminin kurumun orduyla bağıını silikleştirmek adına sivillliği vurgulayan söylemleri son yıllarda özellikle dikkati çekmekte.<sup>1</sup> Ancak kurumun üyelerine ve idari yapısına bakıldığında askerlerin hâkimiyeti açıktır.

1 Bu tarz beyanlar için bkz. *Milliyet*, 23.11.2001 ve 26.04.2002; *OYAK 2004 Faaliyet Raporu*, s. 10; *Oyak 2008 Faaliyet Raporu*, s. 3.

- Kurumun daimi üyeleri aslen Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) kadrolarında görevli subay, astsubay ve askeri memurlardır. Bunların üyelikleri mecburidir ve mevcut 241.000 üyenin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadırlar.<sup>2</sup>
  - İdari yapısına bakıldığında Temsilciler Kurulu tamamen askerlerden oluşmakta, 40 kişilik Genel Kurul'da 9 sivil üye<sup>3</sup> bulunmaktadır. Yasada 7 kişilik Yönetim Kurulu'nun 3 kişisi asker olarak öngörülmüş olmakla birlikte, fiiliyatta askerler 1976'dan beri 4 kişiyle temsil edilegelmiş ve Yönetim Kurulu başkanı her zaman asker üye olmuştur. Şu anda ikisi emekli olmak üzere Yönetim Kurulu'nun altı üyesi askerdir.
  - Şirketler ise çok büyük oranda profesyonel siviller tarafından yönetilmekte, ancak bazı durumlarda şirket yönetim kurullarında emekli askerler de yer almaktadır.
- Özet olarak, OYAK'ın karar alma kurulları askerler tarafından kontrol edilmektedir.

### **OYAK Vasıtasıyla Kolektif Bir Sermayedar Olarak TSK**

OYAK'ın bir sermaye grubu olarak yapılanması daha kuruluş aşamasında öngörülmüş ve diğer sosyal güvenlik kuruluşlarından farklı olarak yatırım faaliyetleri herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmamıştır.

OYAK bünyesindeki şirketlerin sayısı yıllar içinde artış ve değişiklik göstermiş olup, bu sayı bugün itibariyle 27 ana şirket ve 17 yan şirket olmak üzere 44'tür. Üretim, ticaret, hizmet, finans sahalarında faaliyet yürütmektedirler ve yatırım faaliyetleri yatay ve dikey entegrasyon arz etmektedir. Şirketlerden birçoğu Türkiye'nin en büyük ve en kârlı iktisadi kuruluşları arasında yer almaktadır. OYAK, kuruluşundan bugüne yerli ve yabancı büyük sermaye gruplarının yanı sıra kamu iktisadi teşekkülleriyle de çeşitli düzeylerde ortaklıklar kurmuştur. Geçen 48 sene zarfında, bir kısmı halen süren ve aralarında Renault, Axa, Goodyear, Elf gibi dünya sermaye devlerinin yanı sıra Sabancı, Koç, Eti, Yaşar Holding, Gama, Yapı Kredi Bankası, Garanti Bankası, Kutlutaş Holding, Alarko, Cerrahoğulları gibi yerli büyük sermaye grupları ve Halk Bankası, Ziraat Bankası, SSK, TPAO, Petkim gibi kamu iktisadi teşekküllerinin de yer aldığı sermaye gruplarıyla ortaklıklar kurulmuştur. Bugün itibariyle OYAK'ın yatırımları otomotiv, çimento, demir çelik, enerji sektörlerinde yoğunlaşmış olmakla beraber, finans, inşaat, gıda, iç ve dış ticaret, turizm, zirai kimya, nakliye, teknoloji-bilişim, savunma ve güvenlik sektörleri gibi geniş alanlara yayılmıştır. (Bkz. Tablo)

2008 sonu itibariyle toplam aktifleri 10,588 milyon TL'ye ulaşan ve 1,911 milyon TL'lik net dönem kârı<sup>4</sup> elde eden OYAK Türkiye'nin en büyük üç holdinginden biridir.

2 Buna ek olarak Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Kumandanlığı, OYAK ve OYAK'ın %50'nin üzerinde hissesinin bulunduğu iştiraklerde çalışanlar da istedikleri takdirde üye olabilirler.

3 Siviller: Milli Savunma Bakanı, Maliye Bakanı, Sayıştay Başkanı, Umumi Murakabe Heyeti Başkanı, Türkiye Bankalar Birliği İdare Heyeti Başkanı, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Başkanı ve Milli Savunma Bakanı tarafından seçilecek özel sektörde ve mali ve iktisadi konularda deneyimli olacak 3 kişi. Geçmiş yılların Genel Kurul üye listelerine bakıldığında bu 3 kişinin 1961 Genel Kurulu'na seçilen 2 işadamı (Vehbi Koç, Kazım Taşkent) dışında akademisyenlerden oluştuğu görülmektedir.

4 OYAK 2008 Faaliyet Raporu.

### “Mucizenin” Sırrı Nedir?

OYAK'ın halen görevde olan “sivil” genel müdürü 2001’de, Türkiye tarihinin en büyük iktisadi krizinin ardından bu “başarıyı” “kanla sınıyan askeri prensiplerle” açıklasa da<sup>5</sup> bu olağanüstü iktisadi büyümeyi açıklayan çeşitli faktörlere bakmak OYAK'ı anlamak açısından önemlidir.

1. Her şeyden önce özel yasasındaki bazı hükümlerin sağladığı ayrıcalıklardan bahsetmek gerekir. Bunların başında OYAK'ın sahip olduğu vergi muafiyetleri gelmektedir. Bağlı şirketleri vergilerini ödemekte, ancak OYAK'ın kendisi her türlü vergiden (gelir, kurumlar, veraset ve intikal vergileri, damga vergisi) muaf tutulmaktadır.

Yine özel yasası sayesinde OYAK hem özel hukukun, hem kamu hukukunun avantajlarından faydalanmaktadır. Bir yandan iktisadi yatırımlarını rahatlıkla yapabilmekte, diğer yandan malları, gelir ve alacakları devlet malı statüsünde sayılmakta, bu da kurum mallarının haczedilemeyeceği anlamına gelmektedir. Ayrıca üyeleriyle olan ilişkileri askeri idari yargı yetkisine alınarak zorunlu üyeliğin iptali talebi veya Türkiye Emekli Astsubaylar Derneği'nin (TEMAD) emeklilikten sonra da nema ödenmesi ve şirketlerde görev talep etmeleri gibi davalarda kurum lehine kararlarla üyelerin eleştirilerine karşı korunma sağlanmaktadır.

2. Finansal imkânlarının sağladığı avantajlardan söz edildiğinde, OYAK'ın hukuki ve kurumsal yapısının bir başka avantajı, daimi üyelerin maaşlarından yapılan %10'luk zorunlu kesintiler sayesinde sürekli nakit girişi sağlanmasıdır. Bu maliyetsiz sıcak para kaynağı kriz ortamlarında sermaye birikimi açısından büyük avantaj yaratmaktadır.<sup>6</sup>

Yine yasa gereği yedek subay maaşlarından %5'lik kesinti yapılmakta, ama yedek subaylar hiçbir hizmetten faydalanamamaktadır.

En temel sosyal geri dönüş olan emeklilik yardımlarına ödenen nemanın 1985'e kadar sürekli enflasyonun altında kalması, ancak 1990'ların ortalarından itibaren enflasyona endekslenmesi de uzun yıllar üyelerin aleyhine askeri holdinge önemli bir mali avantaj sağlamıştır.

3. İktisadi ilişkilerin siyasal güç ilişkilerinden hiçbir şekilde bağımsız olmadığı düşünülüğünde ordunun politik gücünün iktisadi avantaj sağlama yönünde seferber edilmesi de potansiyel ve/ya reel bir avantaj sağlamaktadır. İşin bu boyutunu ampirik olarak göstermek zor olmakla birlikte, bazı örnek olaylarda buna dair güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Batık şirketlerinin kamu iktisadi kuruluşlarına devri (1984'te Türk Otomotiv Endüstrisi (TOE) ve Motorlu Araçlar Ticaret (MAT) Ziraat Bankası'na), kamu kuruluşlarıyla ortaklıklar ve bu sayede kamu ihaleleri kazanma ve kamu kaynaklarından faydalanma (1985'te Oyak-Kutlutaş ve Emlak Kredi Bankası ortaklığı; 1995'te Oyak İnşaat SSK ortaklığı ve 1999'da SSK ihalelerinin alınması; 2001'de Oyakbank'ın

5 “Sonuçta iş hayatı da bir savaştır. Binlerce yıl kanla sınıyan askeri prensipler iş hayatına uygulanırsa, hata olasılığı sıfırdır.” (Sabah, 23.11.2001)

6 Örneğin 1974 yılındaki nakit girişlerin % 52.8'i, 1978 yılında ise % 42.3'ünü üye aidatları oluştururken, 1994 yılı net kurum kârının da %17.48'ini üye aidatları oluşturmaktadır.

batık bankalar muamelesinden kurtarılması ve ardından Sümerbank'ın sembolik bir meblağa OYAK'a satılması) bunun örnekleridir.

4. Bu tarz özgül faktörlerin yanı sıra OYAK'ın bu denli büyüebilmesindeki belirleyici etken ise Türkiye'deki sermaye birikim süreci ve sınıfsal yapıyla ilintilidir. OYAK, diğer büyük sermaye grupları gibi, farklı dönemlerdeki hakim birikim stratejilerinin hem belirleyicisi hem takipçisi olmuştur. Büyük sermayenin girebileceği sektörlere yatırım yapmış ve devletin sermaye grubu yaratmaya dönük politikalarından (krediler, teşvikler, muafiyetler vs.) sadece ithal ikamesi döneminde değil, liberal iktisat politikalarının uygulandığı 1980 sonrası dönemde de faydalanmıştır. 1980 sonrası dönemde de devam eden imalat sanayiindeki oligopolistik yapı sayesinde OYAK da diğer büyük sermaye grupları gibi maliyeti nihai tüketiciye yansıtarak kâr oranlarını yüksek tutmuştur. Özellikle otomotiv, çimento, lastik, tarım ilaçları sektörleri kurumun oligopolistik güce sahip olduğu sektörlerdir.

OYAK, net varlığının önemli gelişme gösterdiği 1960-1980 arasında, ithal ikameci strateji doğrultusunda içeride yüksek kârlar sağlayan korumacı politikardan istifade etmiş, yüksek gümrükler, ithalat yasakları, vergi muafiyetleri ve çeşitli teşviklerle korunan otomotiv, çimento gibi sektörlerde yatırım yapmıştır. Yine bu dönemde, korunaklı iç piyasalara yüksek fiyatlarla yapılan satışlar sayesinde yüksek kârlar elde etmiştir.

OYAK'ın büyük sıçrama gösterdiği dönem ise neoliberal özelleştirme (çimento, bankacılık, demir çelik) ve finansal yatırım stratejilerinin Türkiye kapitalizminde hâkim olduğu 1980 sonrası dönemdir. 1989'dan itibaren ekonominin mali sermaye birikimi döngüsüne sıkıştırılmasıyla derinliği gittikçe artan 1994, 1999, 2001 ve 2008 krizlerinin bedeli işçi, memur gibi çalışan kesimlere, kent yoksullarına fatura edilirken, hem kurumsal olarak OYAK bu politikalarla büyük kârlar elde etmiş ve tarihinin en hızlı büyüme rakamlarına ulaşmış, hem de "ayrıcalıklı bir zümre olarak" askeri personel neoliberal politikaların sosyal ve iktisadi tahriplerinden görece korunmuştur. (1961-1980 döneminde OYAK'ın ortalama kârlılığı 16 birim ise 1981-2001'de 100 birime sıçramıştır, 1990-2001 için ise bu sayı 165'tir.)

Ekonominin sosyopolitik aktörlerden bağımsız, "piyasanın gizli eli" tarafından yönlendirildiğini iddia eden liberal fanteziden bir an sıyrılıp iktisadi süreçlerin de çeşitli sosyopolitik aktörlerin pratikleri sonucunda oluştuğu dikkate alınır, güttükleri birikim stratejileri ile finansal krizlerin müsebbipleri arasında yer alan büyük sermaye gruplarından birinin de OYAK olduğu görülür.

Bu durumda şu soru anlamlı gözükmektedir: Pretoryen militarizmin pratiklerinin meşrulaştırıcısı "milli güvenlik ideolojisi"yle uyum içinde kendine "ulusun kalkınmasına hizmet", "ulusal ekonomiye hizmet", "ulusal ekonomik güvenliğin koruyucusu olmak" gibi özellikler vehmeden OYAK "kimin ekonomik güvenliği"nin garantörüdür? Ya da 1997 tarihli Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nde yer alan "Türkiye'nin dünya ile bütünleşmesine yönelik, özelleştirme de dahil ekonomik çabalar artırılmalıdır" ifadesi ile bir önceki OYAK Yönetim Kurulu Başkanı emekli Korgeneral Selçuk Saka'nın "Ülke ekonomisi ile global ekonominin orta-uzun vadede göstereceği gelişime ve deği-

şime OYAK'ın mutlaka uyum sağlaması gerekmektedir" ifadesi beraber ele alındığında OYAK'ın pretoryen militarizm içindeki konumu biraz daha belirginleşecektir.

Bu bağlamda iki örnek olaya bakmak, ordunun tikel ekonomik çıkarlarının nasıl ulusal çıkar, ulusal güvenlik söylemi altına gizlendiğinin ortaya konması açısından aydınlatıcı olabilir. Birinci örnek, yarattığı iktisadi ve sosyal tahribat itibarıyla Cumhuriyet tarihinin en büyük iktisadi krizi olan 2001 krizidir. Kriz sürecinde OYAK genel müdürü "Kriz varsa fırsat da vardır. 600 trilyona giden kâr beklentili bir kurum olarak fırsatlara bakmazsak kendimize haksızlık etmiş oluruz" sözlerini sarf etmiştir.<sup>7</sup> Gerçekten, krizleri üreten mali sermaye birikim stratejisinin izleyicisi olan OYAK 2001 yılında toplam net varlıkları ve kârı açısından büyük bir sıçrama gerçekleştirmiştir. Yine 2001'de, batık kredi oranı ortalamanın üç katı olan Oyakbank kurtarılmış ve özelleştirme kapsamında "sembolik bir rakama satın aldığı" Sümerbank'ın 4.5 aylık faaliyeti sonunda getirdiği kâr ise OYAK'ın diğer şirketlerinin o yılki toplam kârını aşmıştır.

İkinci olay ise özelleştirme kapsamında 2005 sonunda Erdemir'in satın alınmasıdır. Bu süreçte OYAK yönetimi tarafından ve kamuoyunda Erdemir'in ulusal güvenlik açısından stratejik öneminden dem vurulmuş, özelleştirilse bile ulusal sermayenin elinde kalması gerektiği ileri sürülmüş, kısacası Erdemir'in OYAK tarafından alınması TOBB'dan Maden-İş'e çeşitli kurumlar tarafından olduğu gibi medyada da coşkuyla karşılanmıştır.<sup>8</sup> Ulusalçı retorik neoliberal sermaye birikim stratejisinin hizmetine sokulmuş ve böylece 2003 kârı OYAK'ın o dönemdeki 40 şirketinin toplam kârına eşit olan<sup>9</sup> Türkiye'nin en kârlı üçüncü şirketi kamudan OYAK'a geçmiştir.<sup>10</sup> Eylül 2005'te Antalya'da gerçekleşen "OYAK İş Ortakları Toplantısı"nda kırmızı beyaz tişört giyerek ulusal açıdan stratejik önemi haiz şirketlerin yabancılara satılmaması teziyle milliyetçi mobilizasyon yaratan OYAK, demir çelikte kısa bir süre sonra Arcelor ile ortaklık görüşmelerine soyunmuş, bankacılıkta ise Türkiye finans sektörünün "topyekûn gayri millileşmesini" pek de dert etmemiş ve Sümerbank'ı çok ucuza alıp Oyakbank'ı büyüttükten sonra bu bankayı 2.7 milyar dolara (o güne kadarki en yüksek meblağlı banka satışları) Hollandalı ING grubuna satmıştır.<sup>11</sup> Küresel neoliberal kapitalizmin amentüleri doğrultusunda sermaye birikim stratejileri izleyen OYAK'ın bu "gayri milli" tavırları ise içinde emekli generallerin de bulunduğu geniş bir milliyetçi kamuoyunu sukut-ı hayale uğratmıştır.<sup>12</sup>

7 *Hürriyet*, 23.11.2001.

8 Örnek olarak bkz. "Oyak İş Ortakları Toplantısı, 7.9.2005, Antalya", <http://www.oyak.com.tr>; Radikal, Sabah, Milliyet, 05.10.2005; Radikal, Hürriyet, 06.10.2005.

9 *Sabah*, 5-6.10.2005.

10 Bu durumu en güzel şu iki alıntı özetlemektedir. Ereğli Belediye Başkanı: "Erdemir'in daha yüksek fiyatla satılmasını bekliyorduk. Kelepir fiyata satıldı. Tek tesellimiz ihaleyi Oyak'ın kazanması." (Radikal, Sabah, Milliyet, 05.10.2005); OYAK Genel Müdürü Coşkun Ulusoy: "Emeklilerimizin parasıyla Türkiye'yi kurtarmaya soyunmayız. Üyelerimizin ve Türkiye'nin çıkarı örtüşüyor." OYAK genel müdürü "elbette zarar eden bir kuruluşu almayacaklarını... ihalelere kârlı gördükleri için katılacaklarını, ulusal kaygıların ancak limitlerini zorlamalarına neden olacağını" da eklemiştir. Hürriyet, 08.09.2005.

11 *Radikal*, 20.06.2007.

12 OYAK'ın milliyetçi retorik ile neoliberal kapitalist pratikleri arasındaki açı dolayısıyla ortaya çıkan tartışmaların kapsamı için bkz. İsmet Akça, *Militarism, Capitalism and the State*, s. 356-359, 377-378.

### **OYAK'ın Varlığının Sorunlu Sonuçları**

Farklı yaşam alanlarına sirayet eden militarizasyon pratikleri dolayısıyla ordu hem kendi kurumsal gücünü derinleştirmekte, hem de daha geniş sosyopolitik ve sosyoekonomik iktidar ilişkileri ağına daha fazla dahil olmaktadır. Türk ordusunun OYAK dolayısıyla ekonomi alanındaki varlığı bunun bir halidir. Bir yandan her türlü siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel meseleyi asayiş sorunu olarak kodlayan “neoliberal güvenlik siyaseti ve devleti” sosyopolitik ve sosyoekonomik planda demokratik hak taleplerinin önünü kesmekte, diğer yandan da sosyoekonomik güvenlik, toplumun genel refahından soyutlanarak başta ordunun kendisi olmak üzere hâkim sosyal grupların ve sınıfların ekonomik güvenliği açısından ele alınmaktadır.

OYAK'ın bir işlevi, ordu içi bütünlüğü ve hiyerarşiyi korumaya yönelik sosyoekonomik bir araç olmasıdır. Kurum içi homojenliği sağlamanın bir yolu olarak ordu mensupları steril orta sınıf hayatların içine çekilmiştir. Ancak OYAK'ın büyük bir pasta oluşu ordu içinde özellikle bu pastadan az pay aldığı düşününen astsubaylar ve düşük rütbeli subayların tepkisini çekmektedir. Asli işi dış güvenlik olması gereken ordu mensupları dar iktisadi çıkar çatışmaları içine çekilmektedir.

Diğer yandan bir kurum olarak ordu, OYAK'ın faaliyetleri üzerinden sermaye birikim sürecinin ve sınıflararası ve sınıf içi güç ilişkilerinin daha doğrudan biçimde içine çekilmekte ve bu ilişkilerin yönünü tayin eden unsurlardan biri olmaktadır. Bu, orduyu her düzeyde sınıfsal güç ilişkilerine daha göbekten bağlamakta ve yine modern demokratik bir yapıda görmesi gereken işlevlerin çok ötesinde faaliyetler alanına çekmektedir.

Bu süreçte ne IMF, ne de AB, OYAK'ın varlığını bir sorun olarak görmektedir. IMF açısından bu durum belki daha anlaşılır olabilir, ama özellikle ordunun demokratik bir siyasal ve toplumsal yapının içindeki görev sınırlarına çekilmesi gerektiğini üyelik kriteri olarak sunan AB'nin çeşitli kurul ve platformlarında OYAK'ı diğer emeklilik fonları veya normal holdingler gibi algılama eğilimi bir tutarsızlık ortaya çıkarmaktadır.



## OYAK Şirketleri (2009)

Şirket	Sektör	OYAK Hisse Payı	Diğer Ortaklar	Hisse Payları
Oyak-Renault	Otomotiv	49	Régie Renault	51
Renault-Mais	Otomotiv Pazarlama	51	Régie Renault	49
OMSAN <sup>*</sup>	Nakliyat/Lojistik	61.6 (100)		
ATAER HOLDİNG-ERDEMİR <sup>2**</sup>	Demir Çelik	49,29		
Adana Çimento	Çimento	57	İMKB	43
Bolu Çimento	Çimento	51	İMKB	49
Mardin Çimento	Çimento	51	İMKB	49
Ünye Çimento	Çimento	51	NUH Holding	41
			İMKB	8
BİRÇİM	Çimento	100		
OYAK Beton	Beton	100		
OYKA Kağıt Ambalaj	Sınai Ambalaj Üretimi	75 (100)		
OYAK İnşaat	İnşaat	75	SSK	25
OYAK Konut	İnşaat	100		
OYAK Anker Bank GmbH	Finans Bankacılık	(100)	OYAK Bank	100
OYAK Yatırım Menkul Değerler	Finansal Yatırım	(99.44)	Diğer	0.56
Halk Leasing	Finans-Leasing	39 (46,4)	Halk Bank	46
			Merkez Bankası Çalışanları Sandığı	5.47
			Halkbank Çalışanları Yardımlaşma Sandığı	1.75
			Güven Sigorta	0.38
OYTAŞ	Ticaret (İthalat ve İhracat)	99.48		
OYCEM Hispania SL	Ticaret	(100)		
TUKAŞ	Gıda	72	İMKB	28
TAM Gıda	Gıda	29	Eti Holding	61.9
			İslami Kalkınma Bankası	6.2
Eti Pazarlama	Gıda Pazarlama	26	Eti Holding	58
HEKTAŞ	Kimyevi Tarımsal Ürünler	53	İMKB	43
OYAK Paz. Hizm. Turizm	Turizm	100		
OYAK Savunma ve Güvenlik	Güvenlik	100		
OYTEK	Teknoloji Bilişim	99.97	Yaşar Holding Aile Üyeleri	0.03
OYAK Enerji	Enerji	(100)		
İSKEN	Enerji	49	STEAG AG	51

Bazı şirketlerde doğrudan OYAK'ın yanı sıra OYAK'a bağlı diğer şirketlerin de hissesi bulunabildiğinden, parantez içindeki rakamlar OYAK grubunun toplam hisselerini göstermektedir.

\* OMSAN şu şirketlerin de tamamına sahiptir: OMSAN GMBH, OMSAN SARL, OTTI, OMSAN LOJİSTİK EOOD, OMSAN LOJİSTİK OOO, OMSAN LOGİSTİCA, OMSAN LOJİSTİK MMC, AZER-OMSAN NAKLİYAT MMC, OMFESA LOGİSTİCS.

\*\* Ataer Holding'e bağlı şu şirketler bulunmaktadır: İSDEMİR, ERENCO, ERDEMİR ÇELİK SERVİS, ERDEMİR ROMANYA, ERDEMİR MADEN, ERDEMİR LOJİSTİK, ÇELBOR, ERDEMİR GAZ.

**Cengiz Çandar:** Benim bu konuşmada tamamlanmasını arzuladığım, altının çizilmesi gerektiğini düşündüğüm husus şu: OYAK'ın vergi muafiyetinin kendisine muazzam bir avantaj ve mali birikim sağladığına, İsmet Akça değindi. Bu bizi özellikle 1980'den sonra neoliberal finansman politikalarıyla kârlılık oranı katlanarak gelişen ve dolayısıyla güçlenen OYAK'ın ve dolayısıyla Silahlı Kuvvetler'in mali özerkliğinin sağlama alındığı gibi bir çıkarsamaya da bizi götürür; ancak bütün bu olanlar serbest piyasa kurallarına pek uymamaktadır. Aynı şekilde, Avrupa Birliği'nin ekonomiye ilişkin kriterlerine de pek uygunluk göstermemektedir. Bu konudaki argümanlar nasıl karşılanıyor? Avrupa Birliği sürecinde ortada OYAK'la bağlantılı bir sıkıntı yok mu? İkincisi, Türkiye'de demokratikleşmede burjuvazinin zaaflarından söz edilir. Türk ekonomi sistemi içinde OYAK'ın doğal rakipleri kendi aleyhlerine-OYAK lehine çalışan rekabet ortamına karşı seslerini yükseltmiyorlar mı, niye yükseltmiyorlar? Bu soruların cevabını kısaca alalım.

**İsmet Akça:** Türkiye tarihine baktığımızda -bir burjuvazi tarifi yapmayıp gerçekliğin kendisini dikkate alacaksa- aslında darbe süreçleri ve benzer süreçlerde OYAK baş destekleyicilerden olmuştur. Türkiye büyük burjuvazisi açısından dokuz-on yılda bir yönelim farklılığından bahsedebiliriz. Dolayısıyla da aslında bütün bu uzun yıllar boyunca OYAK ya da ordunun zaten genel olarak Türkiye burjuvazisi açısından sorun olmadığı görülür.

Türkiye'nin özellikle büyük sermaye grupları, büyük holdingleri OYAK'la doğrudan ortaklıklar kurmuş veya sermaye içindeki hani bölünmelere bakıldığında aynı safta yer alabilmiştir. 28 Şubat sürecini, hani TÜSİAD-MÜSİAD çatışmalarını hatırlayalım ve OYAK'ın nerede durduğuna bakalım. İşin bu boyutunda bir çatışma görmüyoruz, bir eleştiri de yükselmemekte. Avrupa Birliği'nde de bu meselenin gündeme geldiği platformlar olmuş, özellikle Ortak Ekonomik Sosyal Konsey'de git-gelli raporlar çıkmıştır. İstanbul Sanayi Odası Başkanı o dönemde Ortak Konsey'in başkanıydı ve orada doğrudan OYAK'ın normal bir kuruluş olduğunu vurguladı. Bunun arkasında özel bir talebin var olduğunu, böyle bir lobi faaliyeti yapılması konusunda görüşmelerin sürdürüldüğünü biliyoruz.

OYAK'ın kendisi de bu tarz uygulamalara gitmektedir; örneğin Avrupa Emeklilik Fonları Birliği'ne kendini üye olarak kaydettirmeye çabalamış ve en sonunda bu isteğini gerçekleştirmiştir. Bütün bunlar aslında bu kurumun bir yandan kendini normalize etme hali olarak görünmektedir.

Ekonomi ile siyaseti hiçbir zaman birbirinden kopuk görmeyen bir insan olarak, burada ortaya çıkan sorumluluğu önemsiyorum. Kapitalist ekonomiye baktığımızda, silahı elinde tutan bir gücün bu alanda doğrudan var olmaması bir çeşit temel ilke gibidir. OYAK'ın bu alandaki varlığı hiç değilse bu ilkeyi bzmaktadır; aynı bedenin iki kolundan biri silah tutarken, diğeri parayı tutmaktadır bir anlamda. Bugüne kadar bu konu çok fazla sorunsallaşmamış, sadece bazı somut olaylar üzerine hem içeride hem dışarıda tepkiler, eleştiriler gündeme gelmiş, ama bunlar daha genel bir eleştiriye dönüşmemiştir.

Bu arada Avrupa Birliği açısından Şunu unutmayalım: OYAK'ın çok güçlü ortaklıklar kurduğu Şirketler Avrupa'nın çok büyük sermaye gruplarıdır; dolayısıyla bir lobi gücüne sahiptirler Avrupa Birliği sürecinde. Bu lobi faaliyeti belki de meselenin bizim gördüğümüz ya da benim gördüğüm haliyle görülmemesine yol açmaktadır.

**Cengiz andar:** Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hâlâ anketlerde en güvenilir kurum olarak çıkmasının, askerin toplum ve siyasi karar mekanizmaları üzerindeki ağırlığını artırıcı bir etken olarak hesaba katılması gereğine vurgu yapmak istiyorum. Bunun bir psikolojik savaş ürünü olduğunu anlamanın vakti gelmiş ve geçmektedir bence. Nitekim son bir hafta içinde yayınlanan, basına sızan belgelerde de bu algının istenerek yaratıldığı konusunda, gene asker kaynaklı bazı bilgilere eriŐme imkânı olmuştur. Neye göre en güvenilir kurum? Kim soruyor bunu; kime ve ne anlamda soruyor? “lkeyi yönetmesi istenen en güvenilir kurum” sorusuna yüzde kaç olumlu cevabın çıktığı Şüphelidir. Bunun kanıtı da, Türkiye'de askeri darbelerden sonra yapılan seçimlerde o askeri darbeye en uzak tavır alan, en mesafeli duran, en soğuk davranan siyasi partilerin normalde alabileceklerinin üstünde oy çoğunluğuyla iktidara getirilmiŐ olmasıdır. Dolayısıyla bu sloganın muhtemelen tam da bugün, bu panelde konuşulan konulara uygun bir Şekilde askeri vesayet rejimini tahkim etme amaçlı bir psikolojik savaş sloganı olduğunu tespit etmek, en güvenilir kurumun Türk Silahlı Kuvvetleri olduğu konusunda adeta bir dogma halini almış kabulleri zihinlerden çıkartmak gerekir.

# Birinci Oturum

## Tartışma Bölümü

**Katılımcı:** Ben İstanbul’da çalışıyorum, ama aslında uzun yıllar Ankara’da gazetecilik yaptım. Doğrudan MGK toplantılarını izlemiş olmamakla birlikte, bir-iki gözlemimi paylaşmak istiyorum. Eskiden Milli Güvenlik Genel Sekreterliği çok önemsenen bir kurumdu, şimdi ordunun bile sırtını çevirdiği, küçümseyerek baktığı bir kurum haline geldi; ancak bundan tabii ki bir sivilleşme yaşandığı sonucunu çıkartamayız. Gene MGK’da sivillerin sayısının artmış olmasını da askerın rolünün azalması sonucunu verdiğini söyleyemeyiz.

Şunu sormak istiyorum: MGK’dan çıkan kararlar hükümetin davranış biçimini ne kadar etkiliyor? Ben son dönemlerde çok da etkilemediği düşüncesindeyim. Belki paneldeki diğer gazeteciler de katkıda bulunmak ister. Örneğin hatırlıyorum, eski Genelkurmay başkanı “Ben Kuzey Irak’taki hiçbir Kürt liderle konuşmam” demişti. Şimdiki hükümet ise bunu kaale almadan -tabii ki belli bir süreç içinde- sizlerin de belirttiği toplumsal endişeler nedeniyle, kendi belirlediği politikayı devam ettiriyor.

**Katılımcı:** Burada çözüm önerileri sunulmasına yönelik beklentime yanıt bulamadım. Durum tespiti yapmaktan büyük zevk alırken somut çözümler önermekten kaçındığımızı düşünüyorum. Olaylara neden bir tarihi perspektif içinden bakılmadığını merak ediyorum.

Ali Bayramoğlu’nun “Bir ordu imparatorluğundan geçiyoruz” şeklindeki isabetli tespitine bazı ilavelerde bulunmak istiyorum. Her Genelkurmay başkanı “Biz cumhuriyet, demokrasi, laiklik, hukuk devletinden tarafız” diyor. Bana göre, Türkiye’nin siyasi yapısı sağlıklı olsaydı, 1946 yılında seçilen siyasi model doğru olsaydı ve o süreci sağlıklı sürdürebilseydik bugün bunları konuşuyor olmazdık. Bu bir varsayım, tartışılmalı elbette, ama bizler tartışılmıyoruz zaten. Şunu da iddia ediyorum: Eğer Türkiye’nin demokrasisi, Amerika veya Almanya’daki gibi adım adım gelişseydi bunların hiçbiri olmazdı. Amerika’da on yıl yaşadım, Amerika siyasetini yakinen takip ediyorum ve bugün şartlar uygun olsaydı orada da ordunun gündeme müdahale edeceğini düşünüyorum.

Meseleleri bütünsel olarak ele almamızda yarar var. Kenan Evren “Milli Güvenlik Kurulu, Senato’nun görevini yapacaktır” demiş, bu kurumla bir daha siyasetçilerin ihtilale neden olmasını önlemeyi hedeflediğini belirtmişti.

**Katılımcı:** Ben özellikle üniversite-ordu ilişkisinin araştırılmaya muhtaç tarafları olduğunu vurgulamak istiyorum. İlegal ilişkiler çerçevesini bir yana bırakıyorum, bu

konu zaten yargıda; ama adeta kanıksanmış, rutin bir ilişki söz konusu. Üniversite rektörleri, Üniversitelerarası Kurul üzerinden Genelkurmay'da toplantılar yapardı. Bugün de akademik çevrelerin ordu vesayeti konusundaki tavırları ilginçtir; ortalamasının üstünde bir vesayet yanlısı eğilim vardır üniversitelerde, bunu hatırlamak lazım. İkincisi de yardım zaten bilinen bir konu, ama bu çerçevede en azından sözünü etmek gerektiğini düşünüyorum.

**Katılımcı:** Bir Kürt sivil kuruluşu adına burada bulunuyorum. Vesayetlin sivil siyaset üzerindeki etkisinin şeklen de olsa azaldığını görüyoruz, ama bu vesayet yargı üzerine kaymakta, adeta yargı bugün demokrasi önünde bir engel olarak durmaya çalışmakta. Yüksek yargının, anayasal yargının şu anda demokratik gelişmeleri nasıl engellediğini görüyoruz. Bugün Van'da Ferhat Sarıkaya hakkında yüksek yargının vermiş olduğu kararı göz önünde bulundurursak, Anadolu'da görev yapan savcılarının, hâkimlerin bağımsız bir karar verebileceğini düşünebilir miyiz? Yargının sivil elbise giymesi, sivil olduğunun ifadesi gibi görülebilir mi? TSK'nın etkisi kalkmadığı sürece yargının bağımsız karar verme imkânına kavuşması mümkün değil; dolayısıyla yargının mutlak derecede demokratikleşmesi gerekir. Aksi takdirde vesayetlin siyaset üzerindeki sonucu tekrar yargıya intikal etmektedir. Yargı bağımsız demokratik bir karar vermediği sürece, demokratikleşmenin gelişmesi mümkün olmayacaktır.

Ben üç davada mahkum edildim, bu davaların sonuçlarını Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne götürdüm. Üçünde de beraat ettiğim gibi, devleti mahkûm etti Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. Bence bugün artık ordunun siyaset üzerinde kısmen de olsa, şeklen de olsa bir azalma var. Artık siyaset bağımsız hareket etme kabiliyetine bir ölçüde kavuşmuş durumda. Peki, yargı ne olacak, yargıyı kime şikâyet edeceğiz? Bence Türkiye'de problemlerden biri budur.

**Katılımcı:** Marmara Grubu Vakfı'nı temsilen geliyorum. Ben de tam tersini söyleyeceğim arkadaşımın söylediklerinin. Ne zaman ki siyasetlin yargı üzerindeki etkisi kalkarsa, o zaman daha fazla demokratikleşme olur. Tabii arkadaşımın dediğine de katılıyorum; asker ya da sivil yönetim yargıyı kendi vesayeti altına almaya gayret etmediği sürece bu ülkede demokrasi gelişebilir.

OYAK konusunda bir soru yöneltmek istiyorum. Bildiğim kadarıyla vakıfların da holdingler, şirketler kurma ve vergiden muaf olma hakkı vardır var. Diğer taraftan Avrupa'dan bir örnek vereyim. Almanya'da, Bavyera'da kamu çalışanlarının OYAK'a benzer bir kuruluşu vardır ve emekli olduktan sonra ayrıca o kuruluşdan da bir emekli aylığı almaktadırlar. Acaba böyle bir karşılaştırma yapıldı mı?

**Katılımcı:** Türk ordusu bir NATO ordusudur. Türkiye siyasetinde ordunun rolünün değişmesi ve değiştirilmek istenmesini bu bağlamda değerlendirebilir misiniz? İkincisi, bugünlerde ordunun rolünün değiştirilmek istenmesini ABD'nin bölgesel düzenlemeleriyle birlikte okumak zorlama bir değerlendirme midir?

**Katılımcı:** Ekonomiye ilişkin yapılan açıklamaları dinlerken CIA'in bütün dünyada büyük büyük şirketler kurup ticaret yapmasını hatırladım. Acaba bunu bize muka-

yeseli bir şekilde anlatabilir misiniz? OYAK'ın sermaye gücü, sanki CIA gibi dünyanın ekonomisine ve siyasetine etki yapar şekilde. Bu iki kurumun benzer ve farklı tarafları nelerdir?

**İsmet Akça:** Benim konuşmamdan yola çıkan iki soruyu yanıtlayayım. Vakıfların holding kurma hakkı ve vergi muafiyetleri vardır, ama OYAK bir vakıf değildir; yani özel bir yasayla kurulmuştur, Vakıflar Kanunu'na tabi değildir. Özel bir yasayla, özel bir dönemde kurulmuş olduğundan kendi özel yasasının düzenlemelerine tabidir. Vergiden muafiyet dönem dönem belli sermaye gruplarına da tanınır, holdinglere dair de bu tarz düzenlemeler vardır. Meselenin asıl boyutu bence, iktisadi alanda var olmaması gereken bir yapının varlığıdır.

Dünyanın her yerinde emeklilik fonları vardır, ama burada saydığım ülkeler dışında dünyada demokrasinin görece daha yerleşikleştiği ülkelerde orduların bu tarz emeklilik fonlarına talip olmadığını görürsünüz; olduğu durumlarda da fonlar bu tarz dev şirketlere sahip değildir, genelde o paralar borsa gibi yatırım alanlarında kullanılır ve kazanılan getiri üyelere dağıtılır. Dolayısıyla OYAK, yapısı daha ilk günden itibaren başka türlü tasarlandığından, dünyadaki diğer emeklilik fonlarına çok fazla benzemez.

Bavyera örneğinde kamu çalışanlarından söz edildi. Türkiye'de OYAK üzerinde de 60'larda-70'lerde "üçüncü sektör", "farklı bir model" gibi tartışmalar dönmüştür. Buradan hareketle 70'lerin başında İşçi Yardımlaşma Kurumu, Memur Yardımlaşma Kurumu (MEYAK) gibi kurumlar kurulmuştur ama şu anda hiçbiri ortada yoktur; çünkü hiçbirine yasalarla bu tarz imkânlar tanınmamıştır. En son MEYAK için o dönemde toplanmış paralar 80'lerin başında işte iade edilmiş ve hiçbiri böyle bir yapıya dönüşmemiştir.

CIA şirket mi bilemem, kolay bir mesele değil bu. Ama "Amerikan çokuluslu şirketleri, CIA'in şirketleridir" gibi bir varsayım söz konusuysa, bu doğru bir varsayım sayılmaz. Hiçbir ilişki o kadar araçsalcı değildir. OYAK dünya ekonomisini bırakın, Türkiye ekonomisini de tabii ki tek başına belirleyemez. Türkiye ekonomisi, o kadar küçük bir ekonomi değildir. Örneğin Pakistan daha farklı bir örnektir, çokyapılıdır. Orada kara kuvvetlerinin bir holding yapısı vardır falan ve çok daha etkilidir ülke ekonomisinde. Türkiye'de durum tam olarak böyle değildir, ama OYAK en büyük holdinglerden biridir ve ekonomideki bütün yarılmaların, çatışmaların, ittifakların bir parçasıdır. Orduyu siyasal hayatta kadir-i mutlak bir güç olarak tarif etmek çok doğru değildir.

Tarihsel bağlama gelince, tekil tekil dönemlere bakmak, oradaki güçler ilişkilerini değerlendirmek ayrı bir oturumu gerektirir. Türkiye'de ordunun yapısal, kurumsal birtakım güç imkânları vardır. Biz burada bunları resmetmeye, nelerin değiştiğini dile getirmeye çalıştık. Bana göre, bundan sonraki adım dış imkânların nasıl kullanıldığına bakmaktır. Orada gerçekten somut güç ilişkileri analizine girersiniz. Bazen imkân orada potansiyel olarak dururken değerlendiremezsiniz, bazen de çok yoğun bir şekilde hayata geçirebilirsiniz.

**Ali Bayramoğlu:** Evet, İsmet'in söylediği doğru. Türkiye gibi askeri vesayet toplumlarında meselenin siyasal, hukuksal, toplumsal, tarihsel bir dizi boyutu vardır; ordu konusu adeta başlı başına bir disiplin oluşturur. Dolayısıyla burada hepsinin altını çizmemiz, tüm bu boyutları belirtmemiz mümkün değil.

Özerklikleri sayarken “idari özerklik” çerçevesinde Genelkurmay Başkanlığı'nın bir müknefs görevi yaptığını ve askeri yargı yapısının da oraya bağlı olduğunu söylemek istedim. Belki bunu biraz açmak gerekir. Türkiye’de askeri vesayet düzeyinin en önemli araçlarından biri, iki başlı bir yargı düzeyinin, iki başlı bir devlet sisteminin mevcudiyetidir. Yüksek Askeri İdare Mahkemesi'nin varlığı bu açıdan belirleyicidir. Bu mahkeme askeri danıştay fonksiyonunu yerine getirmekte, bireyin devletle olan ilişkilerinde asker ile sivil biribirinden ayırmakta ve askeri yargı makamını Genelkurmay başkanına (sicil amiri) kılmaktadır.

Üniversiteler ise bence fiili alana girer. Üniversite-ordu ilişkisi yeni bir ilişki değildir. 27 Mayıs'ta Sıddık Sami Onar'ların, Tarık Zafer Tunaya'ların aktif darbe çağrıcılığı yaptıkları, askerle el ele verdikleri, kurucu meclisin üyesi oldukları, anayasayı yaptıkları bilinir. 1980’de kimi öğretim üyelerinin 1402’lik olması, asker emriyle üniversiteden atılmaları diğer öğretim üyelerinin ihbarıyla olmuştur. Bir dizi benzer hadiseyi tartışabiliriz, ama asıl önemli olan ve bugüne yönelik olarak kalıcı nitelik taşıyan 28 Şubat sonrası Genelkurmay'ın doğrudan doğruya üniversite idari bilimleriyle ilişki kurmaya başlamasıdır.

NATO ve ABD'yle ilgili bir arkadaşımız soru sordu; onu cevaplamaya çalışayım. Bir kere bir değişim yaşandığı kesin. Hızlıdır, yavaştır, sorunludur, sorunsuzdur, bunu bir kenara koyalım; her değişim sorunludur. Her değişim, değişen şeye referansla, onun gücüne referansla kendini bir miktar yeniden üreterek yaşanan bir süreçtir. İkincisi, hiçbir değişim çok hızlı olmaz, gerçekten değişimden söz ediyorsak. Dolayısıyla Milli Güvenlik Kurulu etrafındaki tartışmaları da bu çerçevede algılamak istiyorum. Ve benim için önemli olan, şu aşamada Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sistem içerisindeki yeri etrafında yaşanan değişimlerdir. Çok yol var, yapılacak çok iş var, fakat temel taşların burada yerinden oynadığını göz ardı etmemek gerek. Örneğin Milli Güvenlik Kurulu iki işlev içerir, bunlardan biri kurul, diğeri sekreteryadır. Sekreteryanın en önemli işi fiili anlamda devlet içinde bilgi tekeli elinde tutmaktır. Bu tekelin kırılması, en azından bu tekelin kırılması yönünde adımlar atılması değerlidir.

Bir diğer değişiklik ordunun bizatihi içinde yaşanmaktadır. En azından şöyle söyleyebiliriz: Bush döneminde Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'nin komşusu olması, daha sonra Kuzey Irak'ta meydana gelen oluşumlar, şu anda dünyada esen rüzgârlar elbette Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kendine yeniden bakmasını kaçınılmaz kılmıştır. Özellikle Kürt sorununda Türkiye'deki ana politika değişimi, askerin değil sivilin taşıyıcı haline gelmesi biraz da bu araçla gerçekleşebilmiştir. Bir değişim yaşanmaktaysa, bunda sadece bir siyasi parti ya da toplumsal dalganın değil, o dönemin uluslararası bölgesel konjonktürünün de önemli bir rolü vardır.

Dediğim gibi, Türkiye'nin Silahlı Kuvvetler'inin Kuzey Irak'ta caydırıcı güç olmaktan daha dengeli güç olmaya doğru gidişi ve ana karar mekanizmalarında askercil olanı yerini biraz olsa da siyasete bırakması bu açıdan çok önemlidir. Ayrıca bu kadar büyük bir baskı, değişim baskısı varsa, Silahlı Kuvvetler içerisindeki subayın en azından benim kadar soru soruyor olduğunu düşünüyorum. Bu önemli bir meseledir. Süleymaniye'de yaşanan hadiseden, yani askerin başına çuval geçirilmesinden sonra, şöyle bir hatırlayalım Türkiye'deki tartışmaları. Kimi generaller Amerika ve NATO konseptlerine referansla oluşan bir ordu anlayışının yerini başka bir şeye bırakması arayışına girmiş, daha ulusalcı bir dil, yeni bir savunma konsepti, yeni bir ittifak arayışı karşımıza çıkmıştır. 2003-2004'te ordunun çeşitli kademeleri arasında yaşanan gerilimin temelinde bunun yattığını ve bu noktada da önemli bir tasfiye yaşandığını bugün biliyoruz. Ergenekon etrafındaki gelişmelere baktığımız zaman, bizzat Silahlı Kuvvetler'in içerisinde kimi yeni çatışmaların olduğuna dair çok kuvvetli deliller ortaya çıkmaya başlamıştır. Şu ana kadar dört subay, albay, yarbay ve altı kendi amirlerine suikast yapmak iddiasıyla ve silahlarla, belgelerle gözaltına alınıp daha sonra tutuklanmıştır. Poyrazköy'de bulunan silah depoları, Kafes operasyonunda ele geçen belgeler, Hrant Dink dahil, operasyonlar yapmaya yönelmek ve bizzat kendi amirallerine yönelik bazı operasyonları da varsaymak eğilimini göstermiştir. O zaman şunu söyleyebiliriz: Hilmi Özkökvari bir konsept ile Kılınçvari bir konsept arasında gidip gelen bir geniş yelpaze mevcuttur, bu da içeriden yaşanan bir değişim işaretidir.

**Katılımcı:** Bazı yorumlar yapmak, MGK'nın yapısı ve karar mekanizmaları konusunda bazı eksiklikleri tamamlamak istiyorum. Karar mekanizmaları yapısı içinde mutlaka bahsedilmesi gereken unsurlardan biri, Genelkurmay Başkanlığı'nca atanan bir albayın başkanlık ettiği İç Güvenlik Grubu'dur. Bu grup ilk aşamada araştırma-değerlendirme dediğimiz yapının bir parçası olarak kuruldu. 2005 yılında bu grup Ar-De'den alınarak Milli Güvenlik Kurulu içerisindeki, yine askerlerin yönetiminde olan Seferberlik ve Savaş Hazırlıkları Planlama Daire Başkanlığı'na bağlandı. İç Güvenlik Grubu'nun ilgilendiği konular terör, iltica gibi her türlü manipülasyona, yoruma açık, askeri mantıkla okunmaması gereken konulardır ve bu grup askeriye'nin altındadır. Bunu belirtmenin önemli olduğunu sanıyorum.

İkincisi, TİB'in kaldırıldığını söylediniz. TİB Milli Güvenlik Kurulu kararıyla kaldırıldı, ama bu arada İçişleri Bakanlığı'na bağlı "toplumla ilişkiler büroları" kurulacağı söylendi. TİB'in askeri üyeleri bugün Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde aynı görevi yapıyor.

Milli Güvenlik Kurulu kararlarının artık o kadar etkili olmadığı söylendi. Belki bunu tersten okumak gerek. Bugün gerek irtica tartışması olsun, gerek Kıbrıs konusu olsun, siyaseten yapılan her şeyde Milli Güvenlik Kurulu'nun bir yorumu vardır; MGK bildirilerine bakıldığında da bunu görüyorsunuz. Kuzey Irak örneği verildi. Kuzey Irak'ta da politika değişikliği zaten askerin sivillerle ortak taleplerine dayalıdır. Meseleyi böyle okumak gerektiğini düşünüyorum.



**Katılımcı:** Türkiye'deki siyasal alanın oluşumu hangi etki altında gerçekleşiyor? Bizim önümüze çok doğru insanlar, çok doğru yapılar sunuluyor da bu topraklardaki insanlar bunlar arasından doğru seçim yapamıyor mu, yoksa zaten sivilleşmeyi önleyen yapıları mı diziyorlar önümüze? Bu soru cevaplandığında birçok sorununun çözülmüş olacağını düşünüyorum.

**Katılımcı:** Eğer toplum olarak gerçekten demokratikleşmek istiyorsak, bu, hem sivil hem askeri alanda ya da askerinin sivil olan etkisi anlamında eşgüdümlü gitmelidir. Örneğin EMASYA kim tarafından kontrol ediliyor? Bizim hakkımızdaki bilgiler nasıl toparlanıyor? Bir vatandaş olarak, telefonların dinlenmesi beni çok rahatsız ediyor. Bunu kim denetleyecek? Kendimi güvende hissetmiyorum, bu güveni açıkçası sivillerden de alamıyorum.

OYAK'ın vergi muafiyetlerinden söz edildi. Türkiye'nin ekonomik olarak en geri kalmış bölgelerinde, mesela Gümüşhane'nin dağ köylerinde herkes vergisini ödüyor, ama Güneydoğu bütün vergilerden muaf. Bu da milletin sırtında bir yük. OYAK'ın muaf olduğu vergiler de bizim sırtımızda yük olabilir, ama Güneydoğu'nun daha büyük bir yük olduğunu düşünüyorum bu konuda. Bana kalırsa vergi muafiyetleri her alanda kaldırılmalıdır.

OYAK üyelerinin maaşlarının yüzde onunun kesildiği ve daha sonra emeklilerin çok yüksek maaşlar aldığı belirtildi. Bunda bir sıkıntı olabilir, fakat şöyle düşünüyorum: En azından kendi maaşlarından kesilen vergiler yine kendilerine gidiyor. Ama bizim maaşlarımızdan kesilen vergiler sayesinde, mesela bir RTÜK üyesi yirmi milyar maaş alabiliyor. Resmi rakam beş-altı milyar gibi görünse de döner sermaye, toplantı katkı payı, huzur hakkı gibi ekler ve üç milyar liralık kira yardımıyla astronomik bir rakama erişiliyor. Asgari ücretin beş yüz lira civarında olduğu ülkemizde bir devlet memurunun bu şekilde maaş alması ve bunların hepimizin vergilerinden kesiliyor olması da bir problem bence demokratikleşme anlamında.

**Katılımcı:** Zaman gazetesinde çalışıyorum. Başbakanın "EMASYA bu kadar ciddi mi?" diye sormasının o dönemde Meclis Araştırma Komisyonu'nun Şemdinli'ye dair raporunu okumamış olduğunu gösterdiğini düşündüm. Bu beni çok daha vahim bir noktaya götürdü; çünkü o raporda Esat Canan imzalı ifadede valinin ordunun yetkisi altında kaldığı ve yapılan operasyonlardan neredeyse hiçbir şekilde haberdar edilmediği ifade ediliyordu. TESEV'in hazırladığı Almanak'ta da yine Hakkari'de yüzden fazla gerçekleştirilen operasyonun yalnızca birinden valinin haberinin olduğu yer alıyordu. Başbakanla olan bu diyalog da dikkate alındığında, bu son açıklamaları, bugünkü Başbakanın Taraf gazetesi aleyhine söylediği sözleri acaba çok mu ciddiye alıyoruz ya da siyaset mi oyun yapıyor, meseleyi ciddiye almıyor?

**İsmet Akça:** Vergi adaletsizliği bir vakadır zaten, bir sorundur da. Eşitsizlikleri eşit davranarak değil, farklı davranarak aşarsınız; dolayısıyla Güneydoğu'nun vergiden muaf olması çok anlaşılır bir durumdur. O bölgeye yönelik teşvik edici uygulamalar tam da var olan bir eşitsizliği aşmayı amaçlamaktadır. Bir çeşit pozitif ayrımcılıktır bu,

eşitsizliklerin aşılmasında da önemli bir mekanizmadır. Herhangi bir eşitsizliği aşmak söz konusu olduğunda, eşitsizlik denkleminin güçlü tarafında duranlara yönelik muafiyetlerin sorgulanması gerekir. OYAK da bu anlamda Güneydoğu'yla karşılaştırılmaz. OYAK kaldıracın güçlü olan tarafındadır.

Maaşlar konusuna gelince, yapılan kesintiler emeklilik ikramiyesi olarak geri dönmektedir, maaş değil. Fakat bu o kadar düz bir mesele değildir; herkes pastadan farklı bir şekilde nemalandığından, özellikle alt kademedekiler bu konuda ciddi eleştiriler ortaya koymaktadır. Benim sorunsalım açısından ise belirleyici olan mesele bu değil, OYAK'ın bizatihi kendisinin varlığıdır.

**Ali Bayramoğlu:** Hayatta doğrular yanlışları götürmez, yanlışlar da doğruları götürmez. Telekulak vahimdir, ama telekulak vahim diye diğer tarafı görmezden gelmek ya da -bugün madem mevzumuz- asker-sivil ilişkilerine telekulak sorusunu aktararak, "Bu ilişkilerden daha önemli değil mi telekulak?" demek bana çok doğru gelmiyor. Temel olan ilkedir. Siyasi alanın genişlemesi demokratikleşmenin ön koşuludur, gerekli koşuludur, ama hiçbir zaman yeterli koşulu değildir. Yeterli koşul o sivil alanda sivil değerlerin filizlenmesidir. Ama yeterli koşulu ararken gerekli koşulu göz ardı etmenin ya da ait olduğumuz kesimler içinden, kavga üreterek buraya bakmanın pek doğru olmadığını düşünüyorum.

Siyasi alan sorusuna gelince... "Siyasi alan nasıl oluşuyor?" sorusu farklı bir tartışmanın konusudur. Siyasi alan bir dizi faktör içerir. Tarihsel faktörler, toplumsal faktörler, uzlaşma kültürü, siyasi kültür gibi unsurların bir arada ele alınması gerekir. Biz parçalanmış bir siyasi alan, parçalanmış bir siyasi algı içerisinde yürümek zorundayız. Bunun içerisinden birtakım doğrular üretebiliyor muyuz, önemli olan budur. Mesela Dersim meselesinde "Bu bir katliamdır" demeye doğru gidilebiliyor mu? Sabah gazetesini, Hürriyet gazetesini, büyük televizyonlar artık katliamı savunma yerine, "Bu katliamdır" demeye doğru gidecek bir baskı altında mı? Toplumlaşmak, bireyler arasında paralellikler kurmak, parçalanmışlığı gidermek işte bu tür pratik deneyimlerle, alınan yollarla olur. Bugün Türkiye'de demokrasiyi tanımlarken, 1980'li yıllarda kadından, başörtüden bahsediyorduk. Bugün gayrimüslimi görmeden, onun varlığını ve farklılığını görmeden demokratlık kriteri yerine gelmemiş olur; dolayısıyla bu bağlar, bu parçalanmışlık bağları adım adım kurulur.

Ben karamsar değilim, tam tersine umutluyum. Sivil otoritenin ne kadar sivil olduğu benim için çok önemli değildir. Bu toplumdaki gelişmelerin o otoriteyi ne kadar sivil kıldırdığı önemli olan. Sünni İslamcı geçmişten gelip Meclis'te "Dersim bir katliamdır" diyorsa Başbakan, ben bunu önemsiyorum.



# İKİNCİ OTURUM: GÜVENLİK SEKTÖRÜ VE SİVİL DENETİM

# Orduların Demokratik Denetimi

*Ömer Laçiner*

Ben güvenlik sektörünün tamamının değil, ordunun demokratik denetiminden bahsetmek istiyorum. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan itibaren, yani artık modern referanslarla konuşmamız gereken o dönemden itibaren, ordunun yanı sıra polisin de denetimi sorun olmuştur. Devlet genel olarak silahlı güç kullanan bu organlarının denetim ihtiyacını toplumun, hatta Büyük Millet Meclisi'nin denetiminin dışında, tamamen kendi iç mekanizmalarıyla halletmek konusunda ısrarlı davranmıştır. Tek parti dönemini geçiyorum. Ordunun ve polisin sivil irade, yasama ve yürütme organı, yargı tarafından denetlenmesine doğru ilk adımları Demokrat Parti'nin iktidara gelişiyle birlikte görüyoruz. İlk defa o dönemde, ordunun -büyük bölümü Osmanlı ordusundan itibaren süregelen- birtakım imtiyazları kısıtlandı. Bunların en simgeseli, askerlik hizmetini yapmakta olan personelin, subayların ve hatta astsubayların evlerinde adeta hizmetçi olarak kullanılmasına dayalı emir erliği müessesesinin kaldırılmak istenmesiydi. Bu konuda 1950 yılında yapılan tartışmalar sırasında son derece ilginç konuşmalar oldu. Aklımda kalan, sonradan Cumhurbaşkanı olacak olan Cevdet Sunay'ın Genelkurmay'ı temsilen Büyük Millet Meclisi'ndeki komisyon tartışmalarında "Nasıl olabilir efendim, bir subayın elinde fileyle dolaşması!" cümlesine karşılık, bir milletvekilinin de "Yahu ben dolaşıyorum, o niye dolaşmasın?!" diye cevap verdiğiydi. Kendilerini bu memleketin olmayan düklere, markileri, kontları, yani bir çeşit asilzadeleri sayan bir zümrenin, kurumun karşısındayız sanki. O dönemde Demokrat Parti fazla ileri gitmedi, o emir erleri evlerde çalışmadı, ama kışlalarda subayların gündelik işlerini yapmayı hâlâ sürdürdüklerini tahmin ediyorum.

Demokrat Parti döneminde ordunun mali denetimi, bütçe üzerindeki son sözü söyleme hakkı bir parça kısıtlanmış gibiydi. Ordunun kendine uygun gördüğü bütçeyi Büyük Millet Meclisi'ne ve hükümete bir çeşit emirname gibi göndermesi pek göze çarpmıyordu; fakat 1960 darbesinden sonra bu gerilemeyi fazlasıyla telafi ettiği, uygulamanın Cumhuriyet'in ilk dönemlerine benzer hale geldiği görüldü. Ordu bütçesinin herhangi bir tartışma olmaksızın, Milli Savunma Bakanlığı'ndan ya da Genelkurmay'dan geldiği biçimde ve milletvekilleri tarafından alkışlanarak kabul

edilmesi gibi bir uygulama başka ülkelerde var mıdır bilmiyorum. Bu bizde bir gelenektir. Dolayısıyla biraz önce arkadaşlarımın da anlattığı gibi, bütün bu 60'lardan sonraki süreç, ordunun mali ve idari bakımdan denetim dışılığının kurallaştığı bir süreçti. 1980'den sonra ise ordunun asli işlevinin, yani askeri operasyonlarının da denetlenmesi ihtiyacı giderek daha acil ve önemli hale geldi.

Bildiğiniz üzere, 80'lerin ortalarından itibaren Kürt sorunu bir silahlı isyana dönüştü ve ordu buna karşı askeri operasyonlara başladı. Bunların denetlenmesi ihtiyacından, birtakım şaibeli noktaların, soru işaretlerinin, karanlık noktaların Meclis ya da başkaları tarafından soruşturulmasına ısrarla izin verilmeyişinden söz ediyorum. Ordunun siyasal iktidar, Meclis ve kamuoyu denetiminden muaf sayılmasının en ürpertici faslı budur. Ali Bayramoğlu konuşmasında "özerkleşme" ifadesini kullandıysa da, kanımca bu özerklik ötesi bir durum. Ayrı Danıştay'ı, ayrı Sayıştay'ı olan, aynı zamanda yargı sisteminde yapılan değişikliklerle, Sivil Ceza Yasası'na girebilecek suçlardan dahi personelini sivil mahkemelerde yargılatmayan bir orduyla karşı karşıyayız. Örneğin sadece Şemdinli olayında değil, en son Ergenekon vakasında da, ortada Sivil Ceza Yasası'nda tarif edilen bir suç olmasına rağmen Genelkurmay itham altındaki personelini askeri mahkemede yargılatmak için canla başla çalışıyor.

Sonuç olarak Türkiye'de ordu kurumu, en azından bugünkü hâkim eğilimiyle -demokrasiden geçtik- cumhuriyetçi felsefeyi sindiremeyen en büyük kurumdur; çünkü cumhuriyetlerin temel ilkelerinden biri, askeri gücün sivil denetim altında olmasıdır. Eğer bu kural işlemiyor, işletilemiyor ise orada cumhuriyetin sadece adı vardır. Cumhuriyetten, modern devrimin sonucu olan bir cumhuriyetten söz ediyorsak, onu bir devrim yapan temel özelliklerin birincisi sivil değerlerin askeri değerlerin önüne, üstüne çıkarılmasıdır. Oysa Türkiye'de başında askerlerin bulunduğu bir blok, askeri değerlerin hâlâ Türk toplumunda birincil önemde olduğu iddiasını, böyle bir ideolojik baskılanmayı, yönlendirmeyi sürdürmekte ısrar ediyor; çünkü askeri değerler, yani fiziki güçle-güçlülükle ilişkili özellikler bir toplumun kendi kimlik tanımının birincil ögesi olarak kabul ediliyorsa, ordu kurumunun o ülkede siyaseti, ekonomiyi, hukuku etkilememesi düşünülemez. Eğer toplumsal kimliğimizi böyle algılasak, yani "Askeri-fiziki değerler fert ve toplum olarak başat özelliğimizdir" diyorsak bütün sorunları birer güvenlik sorunu olarak algılamamız, bütün sorunlara ordunun müdahil olması önlenemez. Bu bakımdan Türkiye'de ordunun denetlenmesi ya da vesayet toplumundan çıkış dediğimiz şeyin çok köklü bir zihniyet devriminin sonucu olabileceğini belirtmek gerekir.

Denetim konusunda baştan söylediklerimi tekrarlamak pahasına işaret edilmelidir ki, demokratik denetimi cumhuriyetçi denetimden ayırmak; demokratik denetimin, cumhuriyetçi denetimin bir ileri aşaması olarak görmek gerekir. Cumhuriyetçi denetim toplum adına kamu yetkisini kullanan kurumların orduyu ve diğer güvenlik aygıtlarını denetlemesidir. Bunu esas olarak Büyük Millet Meclisi yapar. Bu, ilke olarak sınırsız bir denetimdir; yani Türk milleti adına bu denetimi yapacak organlar, Bü-

yük Millet Meclisi'nin yetkisini kullandıkları için askeri-teknik sırlar hariç bütün arşivleri açabilmeli, istedikleri subaydan doğru bilgi alabilmeli, kurumun işleyişini gözden geçirebilmelidir. Burada bir engellenenin olması kabul edilemez. Oysa bırakın bunu, yakın tarihlerde, 28 Şubat'ın öncesinde devrin başbakanı Necmettin Erbakan hakkında bir tümen kumandanı açıkça küfrederek konuşmuştu ve Türkiye Cumhuriyeti başbakanı, Genelkurmay başkanına "Bu kişi hakkında gerekli muameleyi yapın ve bana bildirin" bile diyemedi. Bu, Necmettin Erbakan'a özgü bir durum değildir. Herhalde başka başbakanlar da hesap sormaya cesaret edemezdi.

Asıl işaret etmek istediğim nokta, bu cesaret edememe durumunun Türkiye toplumu tarafından yadırganmıyor oluşu. Bir başbakana terbiyesizlik yapmış olan paşa karşısında hükümet otoritesini kullanamıyor, Genelkurmay da kılını kıpırdatmıyorsa Türkiye toplumunun iradesini temsil hakkına her iki tarafça da hakaret edilmiş demektir; ama Türkiye'de bir başbakan böyle düşünmediği gibi, toplum da öyle bir tavır beklemiyor. Yine örneğin Susurluk soruşturmasında bir kısım askeri personelin olaylara karıştığı şüphesi üzerine dönemin Meclis Soruşturma Komisyonu bazı generalleri dinlemek istemişti, ama o generaller neredeyse açıkça bir meydan okuma tavrıyla "Kim oluyormuş o milletvekili..." der gibi, uymadı bu çağrıya. Teoman Koman, JİTEM'in kurucusu olan general bunu yaptı mesela, kimse de ses çıkaramadı. Meclis içerisindeki herhangi bir grup "Nasıl olur! Türkiye Cumhuriyeti'nin, Türkiye toplumunun iradesine karşı yapılmış bir terbiyesizliktir bu" diyemedi. Bunun yapılmaması elbette Meclis'in bir ayıbıdır; ama ülke kamuoyunu dillendirmekle yükümlü medya organlarında da bu konu üzerinde durulmaması, "Bu nasıl olur!" diyen seslerin pek az çıkması da düşündürücüdür. Ordu gibi bir kurumun ve onun mensuplarının cumhuriyetin bu en temel ilkesini hiçe sayması, Büyük Millet Meclisi'ne saygısızlığı bu kadar kolaylıkla yapabiliyor olması, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu geçinen bu kurumun ne kadar sakat bir mantık üzerine kurulduğunu gösterir.

Demokratik denetim konusuna gelince... Bu, hükümet ve Meclis denetimine ilaveten kendi konusunda uzmanlığı, bilgisi, saygınlığı kabul edilmiş kurumların da uzmanlık gerektiren askeri konular dahil her konuda ordunun yaptığı işleri denetleyebilmesi demektir. Ordu bunlara cevap vermek, bu kurumların isteklerini dikkate almak zorundadır; "Siz kim oluyorsunuz!" deme hakkı yoktur. Demokratik bir toplumda, meşruiyeti kabul edilmiş kurumların orduya-polise yönelttiği sorulara o kurumlar düzgünce cevap vermek zorundadır; vermiyorlarsa en azından siyasal partiler, hükümet, bunun hesabını sorabilmeli, bu hakkı garanti altına alabilmelidir. Demokratik düzende eğer ordunun denetimiyle ilgili birtakım değişiklikler yapılacaksa mutlaka sivil toplum adına o yetkiyi kullanma meşruiyeti olan kurumların da orduyu denetlemesinin önü açılmalıdır. Ordu gayet net tanımlanmış askeri sırlar dışında her konuda bütünüyle sivil toplumun denetimine açık olabilmelidir; kimi durumlarda askeri operasyonlar da dahildir buna. Örneğin en son Dağlıca olayında ciddi şüpheler oluştu. Bir karakolun imha edilmesine göz yummak gibi, kendi mesleğinde karşılaşılabileceği en

ağır suçlamanın altında kaldı ordu. Elde ciddiye alınması gereken birtakım karineler var. Bunlar “Askeriyenin itibarıdır, askeri sırdır” deyip geçiştirilemeyecek kadar ciddi iddialardır. Bir diğer olayda bir askeri aracın ordunun döşediği mayına bastığı, içindeki personelin öldüğü, suçun da PKK’ya yıkıldığı iddia edildi. Bütün bunlarla ilgili olarak askerlik açısından da bu olayların sorgulanması, aydınlatılması gerekir.

Askeri darbeye maruz kalmış ülkelerde daha sonra bunun hesabı şöyle ya da böyle sorulduğu, birçok önde gelen sorumlu, suçlu cezalandırıldığı halde Türkiye’de neden asla böyle olmadığı konusuna da değinmeliyim. Bu bahiste birtakım kurumları suçlayabilir, hükümetin, Meclis’in görevini yapmadığını söyleyebiliriz; ama bence çok daha önemli nokta Türkiye toplumunun büyük çoğunluğunun bunu istemiyor olmasıdır. Ordunun istisnai statüsünün törpülenmesine, diyelim Tapu Genel Müdürlüğü gibi, gerektiğinde cezalandırılabilir bir kurum haline getirilmesine Türkiye toplumu adeta içgüdüsel olarak pek sıcak bakmamaktadır. Bu tutumun temelinde bizim en önemli sorunumuz yatıyor galiba: Türkiye toplumunun kendi kimlik tasarımında, kendi dünya görüşünde gücün, fiziki gücün çok önemli yer tutması ve hatta bir erdem olarak yüceltilmesi. Bu, Türkiye toplumunun modern bir toplum haline gelmesinin önünde de bir engeldir; çünkü biraz önce söylediğim gibi, ancak modern değerler sivil değerlerdir ve bunlar askeri değerlerin, fiziki güç kökenli değerlerinin geri plana atılması, hatta değer olmaktan çıkması sayesinde yükselebilir. Türkiye toplumu eğer askeri değerlerin askeri özelliklerinin ötesindeki özelliklerini kendi kimlik tasarımına yerleştirebilir hale gelebilirse, kendisi hakkında böyle bir tasarımı olabildiği takdirde, bu zihniyete geçebildiğinde ordusunun denetlenmekle ypranacağı korkusundan kurtulabilir; çünkü sözünü ettiğimiz kimlik algısı, güç kullanımı sınırlandırılmış bir ordunun zayıflatılmış olacağını varsaymakta, bundan korkmakta ve paralize olabilmektedir. Bugün de onca ağır skandala rağmen orduya dokunulmamasını savunan kampanya en çok bu endişe üzerinden yürütülür durumda; çünkü ordu Türk toplumunun kimliğini kendinde billurlaştırmış yegâne kurum addedilmekte; onun sozularla karartılması veya örselenmesi kendi kimliğimizi tahrip, kendi kimliğimizi zayıflatmak gibi algılanabilmektedir. Fiziki güç üzerinden oluşturulmuş kimlik algısı sadece militer bir ideolojinin ürünü değil, daha derin bir meseledir. Bu kimlik algısı olduğu gibi kaldıkça ne askerin siyaset üstündeki vesayetinin, ne de bütün kurumlara militer değerlerin sızmasının önüne geçilebilir. Bugün var olan gerilim bile bir parantez olarak kalabilir. Bu bakımdan, fiilen sürmekte olan askeri vesayet sistemine karşı kurumsal birtakım düzenlemelerin ötesinde çok ciddi bir ideolojik kampanyaya ihtiyaç vardır. Türkiye toplumunun kendi kimlik algısının dönüştürülmesi ve bunun modern değerlere dayalı hale getirilmesi için çok geniş çaplı bir aydınlanma çabasına girmek gerekir. Bunun için kendi siyasi hesaplarına gömülü partilerden ziyade, düşünce ortamının oluşmasında rol oynayan kesimler gayret göstermelidir. Bu olmadıkça, ordusunun cumhuriyetçi denetimini bile yapamayan Türkiye toplumunun gerçek demokratik denetim imkânlarına, mekanizmalarına ve zihniyetine kavuşacağını, kavuşabileceğini söyleyemeyiz.



**Turgut Tarhanlı:** Ömer Laçiner'in bu sunumu modernleşme açısından da önemli bir eleştirel bakışı ifade ediyor. Sunumda “sivil” terimine vurgu yapılması, bu sözcüğün Arapça'daki “medeni” sözcüğünün karşılığı olmasıyla, “medine”, “kent” veya Latince'deki “civitas” sözcüğünü de dikkate alarak yerleşik bir düzende bir arada yaşama halini ortaya koyuyor. Fakat bu ilişkiler ortamının güce bağlı bir düzen anlayışı içinde kurulmasından çok, “civilization” ya da “medeniyet” terimleriyle, hukuk sayesinde oluşturulan o bir arada yaşama halinin ifade edildiğini, böyle bir düzenin varlığı ve işleyişine vurgu yapıldığını dikkate almak gerekiyor. Bu durumda, “medeniyet” ekseninde hukukun da güç kavramı karşısında elde ettiği rolün önemini gözden uzak tutmamamız gerektiği kanısındayım.

# Askeri Yargı-Sivil Yargı

*Vahap Coşkun*

Konuşmamda askeri yargının Türkiye'deki ve dünyadaki tarihsel serüvenine girmeyeceğim. Askeri yargının mevcut yapılanmasına, oluşturduğu sorunlara ve bunlar karşısına ne yapılabileceğine değinmeye çalışacağım.

Türkiye'deki askeri yapının temelleri 1960 darbesinden sonra atıldı. Bu dönemde askeri yargı adli yargıdan bağımsız ve yepyeni bir yargı kolu olarak ortaya çıktı. Askeri yargı alanındaki bu radikal değişimin sebepleri, 1961 Anayasası'nın kodlarında saklıdır. Bu nedenle, söz konusu kodları deşifre eden 1961 Anayasası'nın temel felsefesine ve vazediliş sebeplerine kısaca bakmak gerekir.

1961 Anayasası sınırlı ve vesayetçi bir demokrasi tasavvuru üzerine kurulmuştur. Özgürlükçü değil, seçkinler kaygıları nedeniyle çoğunluk iradesine duyulan kuşku ve korkudan beslenen bu düşüncenin anayasal yansıması olarak, devletçi seçkinlerin temel siyasi değerlerini ve çıkarlarını kollamak adına milli iradenin kullanımını sınırlayacak çeşitli mekanizmalar öngörülmüştür. Cumhuriyet Senatosu, Anayasa Mahkemesi ve Milli Güvenlik Kurulu gibi kurum ve kuruluşlara, askeri vesayet ideolojisi çerçevesinde siyasi iktidarı -parlamento ve hükümeti- gözetleme ve denetleme yetkileri tanınmıştır.

Resmi ideoloji doğrultusunda demokratik siyasete vesayet eden bu devlet iktidarı blokunun merkezinde ise Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) yer almış ve TSK'ya sistem içerisinde üstün ve imtiyazlı bir konum tanınmıştır. Genelkurmay başkanının Milli Savunma bakanına değil de başbakana karşı sorumlu tutulması, milli güvenlik siyasetinin tayininde Milli Güvenlik Kurulu'na kritik yetkiler tanınması ve TSK'nın Sayıştay denetimi dışında bırakılması bu kapsamda ele alınmalıdır.

1961 Anayasası'yla ordunun sistem içerisindeki özerk ve imtiyazlı konumunu güçlendirmeye yönelik getirilen bir başka yenilik, askeri yargının anayasal bir organ olarak düzenlenmesidir. Askeri yargının anayasa seviyesinde düzenlenmesi dahi tek başına bu kuruma verilen önemi ortaya koymaya yeterliyken, bununla yetinilmeyip askeri yargının adli yargıya paralel özerk bir yargı kolu olarak düzenlenmesi, TSK'nin sistem içerisindeki özerk konumunu tahkim etmek anlamına gelmektedir. Bu çerçevede 1961

Anayasası'yla bir yandan askeri yargının görev alanı genişletilmiş, diğer yandan Askeri Yargıtay ve 1971 anayasa değişikliğiyle de Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (AYİM) birer yüksek yargı organı olarak anayasal düzenlemeye kavuşturulmuştur.

1961 Anayasası'nın düzenlenmesinde etkin olan ideolojik kaygılar 1982 Anayasası'nda çok daha belirleyici hale gelmiştir. Askeri vesayet ideolojisinin en otoriter ve en devletçi yorumunu esas alan anayasa koyucu, devlet iktidarı-siyasi iktidar ayrımı üzerinden işleyen vesayet olgusunun alanını genişletmiş, vesayet organlarının -devlet iktidarının- demokratik siyaset ve toplum üzerindeki güç ve yetkilerini tahkim etmiştir. Bu güçlendirme ve yetkilendirmeden en fazla askeri otoriteler nasipenmiştir.

1961 Anayasası'yla mukayese edildiğinde, 1982 Anayasası'nın askerin sistem içerisindeki özerk ve üstün konumunu daha da pekiştirdiğini söylemek mümkündür. Bundan, -az da olsa- askeri vesayet ideolojisinin önemli sacayaklarından birini oluşturan askeri yargı da etkilenmiştir.

## **ASKERİ YARGI TEŞKİLATI**

Mevcut durumda, adli yargıya paralel bir yargı odağı olarak konumlandırılan askeri yargının teşkilatlanması genel olarak Askeri Ceza Yargısı ve Askeri İdari Yargı olmak üzere iki başlık altında toplanabilir:

### **Askeri Ceza Yargısı**

Askeri ceza yargısı, adli ceza yargısına paralel bir şekilde iki derecelidir. İlk derece mahkemeler, disiplin mahkemeleri ve askeri mahkemelerdir; üst derece mahkeme ise Askeri Yargıtay'dır.

#### ***Disiplin Mahkemeleri***

1961 ve 1982 anayasalarında öngörülmüş olan disiplin mahkemelerinin yasal dayanağı, 16.06.1964 tarih ve 477 sayılı Disiplin Mahkemeleri Kurulu, Yargılama Usulü ve Disiplin Suç ve Cezaları Hakkında Kanun'dur. Anılan kanunun 1. maddesine göre, disiplin mahkemeleri, tugay ve daha büyük kıta, karargâh ve askeri kurumlar ile Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı teşkilatında kurulur. Ayrıca Genelkurmay Başkanlığı doğrudan doğruya veya Sahil Güvenlik komutanının, Jandarma genel komutanının, kuvvet komutanlarının ve Milli Savunma Bakanlığı müsteşarının göstereceği lüzum üzerine diğer komutanlıklarda, karargâhlarda veya askeri kurum amirlikleri teşkilatında da disiplin mahkemesi kurabilir.

Kanunun 2. maddesine göre, biri başkan ikisi üye olmak üzere üç subaydan kurulan disiplin mahkemelerinde yargılama hâkimler tarafından değil, subaylar tarafından yapılır. Disiplin mahkemesindeki görevli subaylar birlik komutanı tarafından seçilir ve normal kıta görevlerini de devam ettirirler.

Birlik komutanı aynı zamanda bu mahkemede iddianame düzenleyerek dava da açar. Disiplin mahkemelerinde savcılık görevi, "disiplin subayı" adı verilen ve yine birlik komutanı tarafından atanan bir subay tarafından yerine getirilir. 12.06.2003 ta-

rih ve 4895 sayılı Kanun’la disiplin subayının “yardımcılığı kaldırılan hâkim sınıfına mensup subaylar arasından atanması” öngörülümüşse de, bu sınıftan atama yapılmadığı takdirde söz konusu görev normal subaylar tarafından da yerine getirilebilir.

Disiplin mahkemeleri üç günden iki aya kadar oda ve göz hapsi cezası verebilir. Verilen cezalar disiplin cezaevlerinde uygulanır. İtiraz halinde disiplin mahkemesi kararları bir üst disiplin mahkemesi tarafından incelenir.

Bu yapıyla disiplin mahkemeleri Anayasa’ya aykırılık taşımaktadır; çünkü Anayasa yargı yetkisinin Türk milleti adına “bağımsız mahkemeler” tarafından kullanılacağı hükmünü içermektedir. Oysa disiplin mahkemelerindeki üyeler bağımsız ve tarafsız nitelikteki hâkimler değil, emir-komuta zinciri altındaki subaylardır. Bunun yanında üyelerinin atanma biçimi, mahkemenin kuruluşu ve çalışma usulleri de Anayasa’nın 138. maddesindeki “mahkemelerin bağımsızlığı” ve 139. maddesindeki “hâkimlik ve savcılık teminatı” ilkeleriyle çelişmektedir.

### ***Askeri Mahkemeler***

Askeri mahkemeler 25.10.1963 tarih ve 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Hakkında Kanun ile düzenlenmektedir. Bu kanunda 29.06.2009 tarih ve 5530 sayılı Kanun’la pek çok değişiklik yapılmıştır.

Askeri mahkemeler iki askeri hâkim üye ve bir subay üyeden oluşur. (Ancak Genelkurmay Başkanlığı nezdindeki askeri mahkeme general ve amiralleri yargıladığı zaman, üç askeri hâkim ile iki general veya amiralden kurulur.) Subay üye, nezdinde askeri mahkeme kurulan komutan tarafından belirlenir. Subay üyelerin en az yüzbaşı rütbesinde muharip sınıftan bulunmaları, sanığın astı ve yargılama süresince en yakın amiri olmamaları ve taksirli suçlar hariç bir cürümlü hükümlü bulunmamaları şarttır. Bu mahkemede başkanlık kідeme göre belirlenmekte, en kідemli üye başkan olmaktadır; dolayısıyla askeri mahkemelerin başkanları, hâkim üye olabileceği gibi subay üye de olabilmektedir. Bu mahkemelerde savcılık görevini, “askeri savcı” yapmaktadır.

Askeri mahkemelerin iki açıdan Anayasa’ya aykırılık teşkil ettiği söylenebilir: Birincisi, askeri mahkemelerin bünyelerinde subay üyeleri barındırması mahkemelerin bağımsızlığı ilkesine ters düşmektedir; zira subay üyenin bağımsızlığı yoktur, birlik komutanının etkisi altında olması çok güçlü bir ihtimaldir. İkinci aykırı durum, askeri mahkemelerdeki askeri hâkim üyelerin de bağımsızlık ve tarafsızlık sorunuyla malul olmasıdır. Askeri hâkimler, adli yargıda görev yapan hâkimler gibi, bağımsız bir Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından atanmamaktadır.

### ***Askeri Yargıtay***

Anayasa’nın 156. maddesinde yer alan Askeri Yargıtay, askeri mahkemelerde verilen karar ve hükümlerin son inceleme makamı, ayrıca asker kişilerin yasayla belirlenen bazı davalarına bakan ilk ve son derece mahkemesidir; kuruluşu ve çalışma usulleri 08.07.1972 tarih ve 1600 sayılı Askeri Yargıtay Kanunu ile düzenlenmektedir.

Askeri Yargıtay'da beş daire (ilk derece mahkemelerden gelen dosyaları inceler), bir Daireler Kurulu (daire kararlarına karşı ilk derece mahkemelerin verdikleri direnme kararlarını inceler), bir Genel Kurul (içtihatları birleştirir) ve bir de Başkanlar Kurulu vardır.

Askeri Yargıtay üyeleri birinci sınıf hâkimler arasından, Askeri Yargıtay Genel Kurulu'nun üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla her boş yer için göstereceği üçer aday içinden cumhurbaşkanı tarafından seçilmektedir.

### **Askeri İdari Yargı**

Askeri idari yargı tek derecelidir. Bunun anlamı, idari yargı alanında ilk ve son derece Mahkemesi olarak tek bir mahkemenin bulunmasıdır ki, bu da Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'dir (AYİM). AYİM 1971 yılında, 1961 Anayasası'nın 140. maddesinin değiştirilmesiyle kurulmuş, kuruluş ve görevleri 04.07.1972 tarih ve 1602 sayılı Kanun'la düzenlenmiştir.

1982 Anayasası'nın 157. maddesi AYİM'in görev tanımını "asker olmayan makamlarca tesis edilmiş olsa dahi, asker kişileri ilgilendiren ve askeri hizmete ilişkin idari işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların yargı denetiminin ilk ve son derece mahkemesi" olarak yapmaktadır. Anayasa'nın ve 1602 sayılı Yasa'nın öngördüğü bu görev kuralı uyarınca AYİM'in bir davaya bakabilmesi için iki koşulun birlikte gerçekleşmesi gereklidir. Bunlar, idari işlem veya idari eylemin asker kişiyi ilgilendirmesi ve idari işlem veya eylemin askeri hizmete ilişkin olmasıdır.

Bu ikisinden özellikle "askeri hizmet" koşulu son derece tartışmalıdır; çünkü askeri hizmete ilişkin idari işlem ve idari eylem, sınırları pek net çizilebilecek kavramlar değildir. Bu nedenle AYİM'in görev alanının sınırlarının çoğu kez açık olarak belirlenmemesi, uygulamada sorunlara neden olmaktadır.<sup>1</sup>

AYİM üyelerinin bir kısmı askeri hâkim, bir kısmı ise kurmay subaydır. 1602 sayılı Yasa'nın 8. maddesine göre, askeri hâkim olan üyeler, bu sınıftan olan başkan ve üyeler, üye tam sayısının salt çoğunluğuyla her boş yer için gösterilecek üç aday arasından, hâkim sınıfından olmayan üyeler ise Genelkurmay Başkanlığı'nca her boş yer için gösterilecek üç aday arasından cumhurbaşkanı tarafından seçilir.

Seçilenler arasından rütbe ve kıdem sırasına göre Askeri Yüksek İdare Mahkemesi başkanlığına, başsavcılığına, daire başkanlıklarına ve üyeliklere, Milli Savunma Bakanı ve Başbakanın imzalayacağı, cumhurbaşkanının onaylayacağı kararnameyle atama yapılır (m. 9). Kurmay subay üyelerin görev süresi en fazla dört yıldır.

AYİM'in yapısının birçok sorun içerdiği açıktır. Öncelikle, hâkim olmayan subay üyelerin varlığının bu mahkemenin bağımsızlığını zedelediği bir kez daha yinelenmelidir. Ek olarak, AYİM'in subay üyelerine ilişkin düzenlemesinde bu üyelerin görev süresini -bir alt sınır belirtilmeden- en fazla dört yılla sınırlaması ve bu sürenin sonunda

1 Sezai Aydınalp, "Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin Görev Alanı Sorunu", *Askeri Adalet Dergisi*, Yıl 22, Ocak 1994, Sayı 89, s. 52-53.

üyelerin statüden ayrılarak kıta görevine gönderilmesinin de yargıçlık teminatıyla hiçbir şekilde bağdaştırılmayacağına altı çizilmelidir.

Danıştay ile yapılacak bir karşılaştırma sonucu, durumun “garabet ve vahameti” daha açık bir görüntü olarak karşımıza çıkar. Danıştay’ın hâkim sınıfından olmayan üyeleri için herhangi bir sınırlama söz konusu olmayıp, bu kişiler Anayasa’nın öngördüğü yaş haddine kadar hem göreve devam eder, hem de gerekli güvencelerden yararlanırlar. Buna karşılık AYİM’in hâkim sınıfından olmayan üyeleri için hem dört yıllık bir görev süresi öngörülmüş ve bunun sonunda statüden ayrılarak kıta görevine dönmeleri esas kabul edilmiş, hem de böylece anayasal güvenceleri görev süreleriyle sınırlı tutulmuştur.<sup>2</sup>

AYİM’de üç daire, bir Daireler Kurulu, bir Başkanlar Kurulu ve bir Genel Kurul bulunmaktadır. Her daire bir başkan ve altı üyeden oluşmaktadır. Üyelerden dördü askeri hâkim, ikisi ise kurmay subaydır. Daireler Kurulu, daire başkanları ile her dairenin kendi üyeleri arasından bir yıl süreyle seçeceği bir askeri hâkim, bir de bu sınıftan olmayan üyelerden oluşmaktadır. Hem daireler hem de Daireler Kurulu oy çokluğuyla karar vermektedir.

AYİM’e açılan davalar hakkında dairelerden biri veya Daireler Kurulu karar vermektedir. Bu kararlar kesindir. Askeri idari yargıda temyiz yolu yoktur. Sadece bu kararlara karşı 15 gün içinde karar düzeltme yoluna başvurulabilir. Ancak karar düzeltme temyiz demek değildir. Zira bu inceleme kararı veren daire tarafından yapılmakta ve karar düzeltme talepleri genellikle reddedilmektedir.<sup>3</sup>

Bir bütün olarak düşünüldüğünde -ceza ve idare alanındaki varlığıyla- Türkiye’de hukuk alanında bir çift başlılığa neden olan askeri yargı, hukuk güvenliğini ve hukuk devleti ilkesini ihlal etmektedir; çünkü askeri yargıda hem mahkemelerin bağımsızlığına ve yargıç teminatına aykırı birçok hüküm mevcuttur, hem de askeri yargı “askeri hizmetin gerekleri”ni esas almaktadır. 1982 Anayasası’nın askeri mahkemeleri düzenleyen 145, Askeri Yargıtay’ı düzenleyen 156 ve AYİM’i düzenleyen 157. maddelerinde “askeri hizmetin gerekleri” olmazsa olmaz bir temel ilke olarak kabul edilmiştir. Böyle bir temel üzerinde yükselen bir askeri yargının bağımsız ve tarafsız olması imkân dahilinde değildir.

## ASKERİ YARGININ İŞLEVİ

Askeri yargının varlığı ordunun varlığına bağlı olduğuna göre, alanı da ordu mensupları ile onların askeri hizmetin ifasından kaynaklanan suçları ve disiplin suçlarıyla sınırlı olmalıdır. Tersinden söylersek, askeri yargı askerlerin askeri suç kapsamı dışındaki kalan suçlarında görevli olmamalı ve sivil kişileri yargılayamamalıdır; çünkü askeri suçlar dışında kalan suçlar bakımından asker kişileri askeri yargılamaya tabi tutmak,

2 İl Han Özay, “Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin Dünü, Bugünü, Yarını”, *Askeri Adalet Dergisi*, Yıl 22, Eylül 1994, Sayı 91, s. 45.

3 Kemal Gözler, *Hukuka Giriş*, Ekin Yayınları, Bursa, 2006, s. 117.

askeri yargının var oluş mantığına aykırıdır. Keza sivil kişilerin de askeri yargılanmaya bağlı kılınması hem doğal yargıç ilkesine aykırılık teşkil etmekte, hem de askeri mahkemelerin var oluş gerekçesine ters düşmektedir.

Ancak Türkiye’de 1961 Anayasası’yla kurulan ve 1982 Anayasası’yla da sürdürülen askeri yargı sistemi, askeri yargılamayı olması gereken sınırlar içerisinde tutmamış, aksine bu yargılamanın alanını zaman içerisinde olabildiğince genişletmiştir. Bu genişletme iki yönlü olmuştur: Bir taraftan sivil kişiler askeri mahkemelerde yargılanmaya tabi tutulmuş, diğer taraftan ise askerlerin askeri suçlarının dışında kalan diğer suçları da askeri yargılamanın görev alanına dahil edilmiştir. Böylece günümüzün evrensel hukuksal değerleriyle ters düşen, yani demokrasi, hukukun üstünlüğü, yargı birliği, adil yargılanma hakkı ve doğal yargıç ilkelerine açıkça aykırılık teşkil eden bir yargı düzeni oluşturulmuştur.<sup>4</sup>

Bugün Türkiye’de dünyanın başka bir demokratik ülkesinde görülmeyen bir askeri yargı sistemi mevcuttur. Gerek asker kişilerin askeri hizmetle ilgisi olmayan suçlarını yargılama yetkisine sahip olmasıyla ve gerekse Askeri Yargıtay ve AYİM ile yüksek yargı organı şeklinde örgütlenmiş yapısıyla askeri yargı, adli yargıya paralel özerk bir yargı konumundadır. Askeri yargının konu, kişi ve görev bakımından bu kadar geniş bir sahaya tesir eder hale getirilmesindeki temel gaye ise, askerin toplum ve demokratik siyaset üzerindeki vesayetini daim kılmaktır.

Türkiye’de ordu bir bütün olarak sistem içerisinde özerk, imtiyazlı ve üstün bir konumdadır. Bu hegemonik konumunu muhafaza etmek üzere, toplumsal ve siyasal alana birtakım müdahalelerde bulunmaktadır. Bu müdahalelerin etkin olması ve kurumsal bir süreklilik kazanması ise, söz konusu müdahalelerin mümkün olduğunca yargı denetiminin dışında tutulmasına bağlıdır. İşte sınırları son derece geniş çizilmiş kendine has bir askeri yargıya sahip olması, orduya bu imkânı sağlamaktadır.

Askeri yargının başlıca iki işlevinden söz edilebilir: Birincisi, askeri alanda işlenmek kaydıyla neredeyse askerlerin işlediği tüm suçların askeri yargının görev alanına girmesinin askere verdiği “güven hissi”dir. Askeri yargının son derece geniş görev ve yetkilerle donatılması, hem suç teşkil eden eylemlerin kurumun içine taşınabilmesine, hem de o eylemin cezasız kalmasını mümkün kılacak bir ortamın hazırlanabilmesine imkân sağlamaktadır. İkincisi, hiyerarşik bir nitelik arz eden askeri yargı, suç isna-dı yapılan asker kişilerin rütbeleri yükseldikçe onlara yönelik soruşturmanın gereği gibi derinleştirilmesini önlemektedir. Bunun anlamı, askeri yargının alt rütbeliler için özellikle disiplin suçlarına ilişkin yargılamalarda “gerçek bir yargı mekanizması gibi” çalışması, üst rütbelilerin suç teşkil eden eylemlerinde ve ideolojik niteliği ağır basan konularda ise bir “aklama müessesesi”ne dönüşme ihtimalinin yüksek olmasıdır.<sup>5</sup>

4 Ümit Kardeş, *Türkiye’nin Demokratikleşmesinde Öncelikler*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Eğitim Öğretim ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 33 vd.

5 Etyen Mahçupyan; “Askeri Yargının İşlevi”, *Taraf*, 19.06.2006.

## ASKERİ YARGI DÜZENİNDE HUKUKİ İYİLEŞTİRMELER

Askeri vesayet sisteminin sürekliliğini sağlayan askeri yargı sistemi, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşmesinde bir engel olarak görüldüğünden, özellikle 2002 yılından sonra yoğunluklu olarak tartışılmaya başlanmıştır. Bütünleşme süreci mesafe kat ettikçe bu sistemin yumuşatılmasına yönelik birtakım düzeltici değişiklikler yapılmıştır. Askeri yargı alanına ilişkin olarak bugüne kadar üç önemli değişiklik gerçekleştirilmiştir:

**1.** 7 Ağustos 2003 tarihinde (7. Reform Paketi'nde), Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu'nun (AMKYUK) 11. maddesine eklenen bir fıkra ile Askeri Ceza Kanunu'nun 58. maddesinde yer alan "halkı askerlikten soğutma suç"unu yargılama yetkisi adli mahkemelere bırakılmıştır. Böylece bu suça ilişkin sivil yargılama yetkisi askeri mahkemelerin elinden alınmıştır.

**2.** 29 Haziran 2006 tarihinde, askeri yargılamaya ilişkin 65 maddede değişikliğe gidilmiştir. 5530 sayılı "Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"la 17 suç askeri mahkemelerin görev alanından çıkarılmıştır. Böylelikle Türk Ceza Kanunu'nda siyasi suç olduğu halde Askeri Ceza Kanunu'na sokulup askeri suç haline getirilen birçok suç bakımından doğal yargıç ilkesine dönülmüştür. Fakat AMKYUK'un 12. maddesinde yer alan "müşterek suçlar" değiştirilmediğinden, sivil kişilerin bu suçlardan dolayı askeri mahkemelerde yargılanmasına devam edilmiştir.

**3.** 26 Haziran 2009 tarihinde TBMM, 5918 sayılı Kanun'u kabul etmiş ve bu kanun 8 Temmuz 2009'da Cumhurbaşkanı tarafından imzalanıp *Resmi Gazete*'de yayımlandıktan sonra yürürlüğe girmiştir. İlgili kanunun 6. maddesiyle 5271 sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunu'nun (CMK) 3. maddesine bir fıkra eklenerek, askeri mahkemelerin sivil kişileri yargılama yetkisi ortadan kaldırılmıştır. Bu kanunun 7. maddesiyle CMK'nın 250. maddesinde bir değişiklik yapılarak, asker kişilerin özel yetkili ağır ceza mahkemelerinin yetki alanına giren bir suçu işlemeleri halinde bu mahkemelerde yargılanmaları hüküm altına alınmıştır. Bu durumda, artık asker kişilerin şu suçları işledikleri takdirde -askeri değil- adli mahkemelerde yargılanacaktır: Örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenen uyuşturucu ve uyarıcı madde imal ve ticareti suçu, haksız kazanç sağlamak amacıyla kurulmuş bir örgütün suçları, devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmak, düşman devlete maddi ve mali yardım, anayasayı ihlal, cumhurbaşkanına, yasama organına ve hükümete karşı suçlar, devlet sırlarına karşı suçlar, casusluk vb.

Çıkarıldığı esnada ve daha sonraki süreçte yapılan tartışmalara bakıldığında, söz konusu yasal değişikliğin ardında dört amacın yattığı söylenebilir: Birincisi, bilhassa son yıllarda yürütülen, asker ve sivil kişileri kapsayan geniş çaplı soruşturmalarda yaşanan adli yargı ile askeri yargı organları arasındaki görev uyumsuzluklarını çözmektir. Bu tür uyumsuzluklar hem yargılama sürecini olumsuz etkileyip yargılamanın uzamasına yol açmakta, hem de yargıya olan güveni sarsmaktadır. Bu konuda verilecek en iyi örneklerden biri, kamuoyunda JİTEM davası olarak bilinen davada yaşananlardır.



Çok sanıklı bu dava, asker ve sivil kişilerin “cürüm işlemek için teşekkül oluşturmak”, “bir suçu söyletmek için işkence yapmak” ve “taammüden adam öldürmek” gibi suçları birlikte işledikleri iddiasıyla 2005’te Diyarbakır 2. Ağır Ceza Mahkemesi’nde açılmıştır. Mahkeme, sanıklardan bir kısmının asker kişi olması gerekçesiyle görevsizlik kararı vermiş ve kesinleşen kararlarla birlikte dava dosyasını Diyarbakır 7. Kolordu Komutanlığı Askeri Mahkemesi’ne göndermiştir. Askeri mahkeme ise sanıkların TSK ile ilişkilerinin kesilmiş olduğu ve yüklenen suçların da askeri suç olmadığı gerekçesiyle görevsizlik kararı vermiştir.

Adli yargı ile askeri yargı arasında çıkan ihtilaf üzerine dosya Uyuşmazlık Mahkemesi’ne gönderilmiştir. Mahkeme 02.06.2008 tarihli kararında askeri mahkemenin gerekçesini kabul ederek, asker kişilerin ilişkilerinin TSK’dan kesilmesi ve yüklenen suçların askeri suç olmaması (askeri hizmet ve görevlere ilişkin olmaması) nedenleriyle bu konuda adli yargının görevli olduğuna karar vermiştir. Böylece yargılama sırf görev uyuşmazlığı, yani çift başlı yargının yarattığı belirsizlikler nedeniyle dört yıl kadar gecikmiştir.

İkincisi, birinci meseleyle irtibatlı olarak, aynı davalarda askeri yargı ile adli yargı makamlarından çıkan birbirine tamamen zıt kararların önüne geçmektir. Özellikle son dönemlerde kamunun gözü önünde cereyan eden popüler davalarda asker kişiler hakkında adli yargı ile askeri yargının son derece farklı kararlar verdiği gözlenmektedir. Bunun somut örneği Şemdinli davasıdır. Şemdinli’de bir kitapçı dükkânına bomba atıkları iddiasıyla astsubaylar Ali Kaya ve Özcan İlideniz hakkında açılan davada, Van 3. Ağır Ceza Mahkemesi bu asker kişileri yargılama yetkisinin bulunduğu hükmetmiş, yapılan yargılamada sanıklar “adam öldürmek, “çete kurmak” ve “adam öldürmeye teşebbüs etmek” suçlarından 39 yıl 5 ay 10 gün ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. Karar temyiz edilmiş ve dosya Yargıtay’a gönderilmiştir. Yargıtay 9. Ceza Dairesi, Mayıs 2007’de verdiği kararda yerel mahkeme kararını usul yönünden bozmuş ve sanıkların üzerine atılmış olan suçların askeri mahkemenin görev alanına girdiğine hükmetmiştir. Van 3. Ağır Ceza Mahkemesi, Yargıtay kararından sonra “askeri suç-askeri mahal” kavramlarına dayanarak, direnmek yerine dosyayı Van Kolordu Askeri Mahkemesi’ne göndermiştir. Askeri mahkeme ise adli yargının 39 yıl ceza verdiği sanıkları serbest bırakmıştır. Yargılama halen devam etmektedir.

Albay Dursun Çiçek’in yargılanma süreci de askeri yargı ile adli yargı arasındaki farkı göstermesi bakımından önemlidir. Hatırlanacağı üzere, siyasal iktidara karşı birtakım faaliyetleri içeren ve İrtica ile Mücadele Eylem Planı başlığını taşıyan belge medyaya yansımıştır. “Darbe Planı” olarak da adlandırılan bu belgenin altında Albay Dursun Çiçek’e ait olduğu ileri sürülen bir imza bulunması üzerine, Genelkurmay Başkanlığı Askeri Savcılığı albay hakkında bir soruşturma başlatmıştır. Askeri savcılık, belgenin Genelkurmay’da hazırlanmadığını ve albayın bu belgeyi hazırladığına dair ciddi bir şüphe bulunmadığını belirterek, Dursun Çiçek hakkında “takipsizlik kararı” vermiştir; ancak adli savcılar aynı kanaatte olmamıştır. Ergenekon davasını soruşturu-

ran savcılar, Çiçek'i Ergenekon örgütüyle bağlantılı olduğu gerekçesiyle tutuklanması talebiyle mahkemeye sevk etmiş ve İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesi, Çiçek hakkında tutuklama kararı vermiş, ancak Çiçek bu karara yapılan itiraz üzerine serbest bırakılmıştır. Bu süreçte askeri yargı ile adli yargının olaylara ne denli farklı yaklaşıtları kamuoyunca daha iyi anlaşılmıştır.

Üçüncüsü, Avrupa Birliği kriterlerini yerine getirmektir. Bu konuda gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarında (İncal, Ergin, Özel ve Erükçü kararları), gerekse AB belgelerinde askeri mahkemelerin sivil yargılama yetkisinin kaldırılması ve bu mahkemelerin görev ve yetkilerinin Avrupa Birliği standartlarına uygun bir şekilde düzenlenmesi gerektiğine yer verilmektedir. Nitekim 18 Şubat 2008 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi'nde "askeri mahkemelerin yetkisinin askeri personelin askerlikle ilgili görevlerine hasredilmesi", AB'nin açık ve net bir talebi olarak yer almıştır. Yine, Türkiye tarafından belirlenen 30 Aralık 2008 tarihli Ulusal Program'da da "Demokratik hukuk devletinin gerekleri çerçevesinde hazırlanacak Yargı Reformu Stratejisi'nin bir parçası olarak askeri mahkemelerin görev ve yetkilerinin tanımlanmasıyla ilgili düzenlemelere devam edilecektir" sözü verilmiştir. Kısacası, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerini tamamlayabilmesi, demokrasi ve hukuk çitasını yükseltmesine bağlıdır. Bu ise askeri yargının sınırlarının daraltılmasını ve bugün bulunduğu noktadan geriye çekilmesini zorunlu kılar ki, ilgili yasayla amaçlanan hususlardan biri de budur.

Dördüncü nokta ise demokratik yaşamı ortadan kaldırmaya teşebbüs edenleri sivil yargının denetim sahasına alarak demokratik süreci daha korunaklı kılmaktır. Türkiye'nin yakın tarihinin öğrettiği temel gerçeklerden biri, askeri mahkemeler ile darbe hazırlığında bulunan askeri personeli yargılamanın, dolayısıyla darbeleri önlemenin mümkün olmadığıdır. Türkiye'nin tarihinde bunu teyit edecek pek çok olaydan birkaçını hatırlatmakta fayda vardır:

Demokrat Parti döneminde dokuz subay darbeye teşebbüs etme suçundan tutuklanmıştır. Ne var ki, bu subaylardan sadece ihbarı yapan Samet Kuşçu, Askeri Mahkeme tarafından mahkûm edilmiştir. 12 Mart döneminde ise darbe sonrası askeri mahkeme 9 Martçı cuntacıları beraat ettirmiştir; çünkü teşkilatın ucunun Hava Kuvvetleri ve Kara Kuvvetleri'ne kadar gittiği görülmüştür.

Bir başka olayda Kadir Sarmusak, 28 Şubat döneminde ordu içindeki Batı Çalışma Grubu'na ait bir belgeyi açığa çıkarmış, dönemin hükümeti, cunta faaliyetleri yürütenlerin yargılanmasını sağlamak yerine belgeyi Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'ya vermiştir. Karadayı'nın emri üzerine askeri yargı devreye girmiş ve cuntacılar hakkında herhangi bir işlem yapılmazken, cuntayı ortaya çıkaran Kadir Sarmusak ve Emniyet İstihbarat Daire Başkanı Bülent Orakoğlu tutuklanıp Deniz Kuvvetleri Askeri Mahkemesi'nde yargılanmıştır.

Başka bir örnek ise, emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Özden Örnek'e ait 2003-2004 yıllarını kapsayan darbe girişimlerini anlatan günlüklerin kamuoyuna duyurul-

masının ardından yaşanan süreçtir. Günlüklerdeki eylemlere ilişkin yargısal süreç işletilmediği gibi, darbe günlüklerini kamunun bilgisine sunan gazeteci Alper Görmüş hakkında soruşturma başlatılmıştır.

Tüm bunlar darbe girişimlerinin sivil yargının görev alanı içine sokulmasının ne kadar hayati bir önemi haiz olduğunu göstermektedir. Zira böylesi bir düzenleme, askeri vesayet rejimini zayıflatacağı gibi, demokrasiyi koruma konusunda ülkenin daha güçlü bir mekanizmaya sahip olmasına da imkân verecektir.

## YASAL DEĞİŞİKLİK VE ANAYASA MAHKEMESİ

Sivil kişilere askeri mahkeme yolunu kapatan ve askerlerin bazı suçlara ilişkin sivil mahkemelerde yargılanmasına imkân tanıyan yasal düzenleme, *Resmi Gazete*'de yayımlanıp yürürlüğe girdikten sonra CHP tarafından iptali istemiyle AYM'ye götürülmüştür. CHP'nin olağanüstü grup toplantısında oybirliğiyle aldığı karar sonrasında hazırlanan dava dilekçesinde, bahse konu olan yasal düzenlemenin Anayasa'nın 145. maddesine açıkça aykırı olduğu savunularak düzenlemenin iptali ve yürürlüğün durdurulması talep edilmiştir.

Başvuru hukuki açıdan ele alındığında şöyle bir değerlendirme yapılabilir: 5918 sayılı Kanun'un, Anayasa'nın 145. maddesinin 1. fıkrasına aykırı olduğu iddiası ilk bakışta "doğru" veya "hukuken savunulabilir" görünmektedir. Gerçekten de Anayasa'nın ilgili hükmünün sadece lafzı dikkate alındığında, yani lafzi yorumla hareket edildiğinde, aykırılık iddiasının doğruyu yansıttığı söylenebilir. Nitekim Yargıtay Başkanı Hasan Gerçek de yaptığı bir açıklamada "düzenlemenin Anayasa'ya aykırı olmadığını hiç kimsenin söyleyemeyeceğini" belirterek konuya bu açıdan yaklaştığını ortaya koymuştur. Fakat konuya iki farklı açıdan yaklaşmak ve aykırılık iddiasını geçersiz kılmak mümkündür:

**1.** Askeri yargının görev alanına giren suçlar için Anayasa dört ölçüt belirlemiştir: a) Asker kişilerin askeri suçları, b) Asker kişilerin asker kişilere karşı işlediği suçlar, c) Asker kişilerin askeri mahallerde işlediği suçlar ve d) Asker kişilerin askerlik görev ve hizmetleriyle ilgili suçları. Bu ölçütler dahilinde değerlendirildiğinde ortaya çıkan tablo şudur: CMK'nın 250. maddesinde belirtilen suçların askeri suçlar, askerlere karşı işlenmiş suçlar ve askerlik göreviyle ilgili suçlar olmadığı açıktır. Bunun için Anayasa'ya aykırılık iddiasında dayanılabilecek tek ölçüt olarak "askeri mahal" ölçütü kalmaktadır.

"Askeri mahal" ölçütünü değerlendirirken akılda tutulması gereken, sivil yargının görev alanının bütün suçlar açısından değil, sadece CMK'nın 250. maddesinde belirtilen suçlar bakımından genişletilmiş olmasıdır. Söz konusu suçların başında ise bazı örgütlü suçlar yanında, anayasal düzene ve bu arada Cumhurbaşkanlığı, TBMM ve hükümet gibi anayasal kurumlara karşı işlenen suçlar gelmektedir. CMK'nın 250. maddesinde sayılan suçların hemen hemen tamamı ya örgütlü suçlar olmaları sebebiyle ya da suç konusu fiilin doğası gereği münhasıran askeri mahalde işlenemeyecek nitelikte oldukları için "suç mahalli" kavramını devre dışı bırakan suçlardır. Bu suçla-

rın oluşumu için bunlara konu olan fiillerin mutlaka askeri mahaller dışında bir bağlantısı ve devamlılığı olmalıdır; dolayısıyla salt askeri mahallerde işlenebilecek suçlar değildirler. Bu itibarla denebilir ki, yapılan yasal değişiklik Anayasa'nın 145. maddesinde belirtilen dört ölçüt bakımından da herhangi bir sorun taşımamaktadır.<sup>6</sup>

2. İptali istenen kanuni düzenlemenin Anayasa'ya uygunluğu denetlenirken yalnızca lafzi yorumla değil, "hak eksenli" bir yorumla da Anayasa'ya aykırılık sorununu aşmak mümkündür. Hiç kuşkusuz, herhangi bir hukuk normu yorumlanmaya başlandığında öncelikle o normun lafzına/sözüne müracaat edilir. Ancak lafzi/sözel yorum her zaman için hukuk normunun gerçek anlamını ortaya koymada yeterli olamayabilir; çünkü bu yorum tekniğiyle, hukuk normunun daha ziyade sübjektif anlamı tespit edilebilir. Oysa çoğu kez hukuk normunun sübjektif anlamından farklılaşan objektif anlamını ortaya çıkarmak çok daha büyük bir önem taşımaktadır.

Bilhassa hukuk normunun konulmasının üzerinden çok zaman geçmesi ve toplumsal olanla ilişkisinin kopması veya değişmesiyle birlikte, söz konusu normun sübjektif anlamı ile objektif anlamı farklılaşabilir. Böylesi bir durumda hukuk normunun "ratio legis"ine, yani vazedilme sebebine (hikmet-i teşrii) ve güttüğü amaca yönelerek objektif anlamına ulaşmak icap etmektedir. Özgürlüklerin korunmasındaki "hak eksenli" yaklaşımın kullandığı teleolojik (amaçsal, gai) yorum yöntemi, hukuk normunun taşıdığı amaca ve çağın gereklerine uyumlu bir şekilde yorumlanmasını öngörmektedir. Bu yöntem hukuk normunu somut yaşam içinde gördüğü işleve göre anlamlandırmaya çalışmakta ve hukuka dinamizm katmaktadır. Böylece hukuk kuralları zaman içinde donmuş kalıplar olmaktan kurtulmakta, toplumsal değişime ve değişimin doğurduğu ihtiyaçlara cevap verebilir hale gelmektedir.

İptali istenen yasal düzenlemenin Anayasa'nın 145. maddesine uygunluğu denetlenirken, Anayasa'nın ilgili normu çağın gereklerine uygun amaçsal bir yoruma tabi tutulduğunda, iptal davasına konu edilen hukuki düzenlemenin Anayasa'ya aykırılığını iddia etmek mümkün değildir.<sup>7</sup> Zira iptali istenen yasal düzenleme, Anayasa'nın değiştirilemez hükümleri arasında zikredilen, "insan haklarına saygılı, demokratik hukuk devleti" ilkesiyle mutlak bir uyum içindedir. Çağdaş dünyanın temel siyasi değerleri arasında yer alan insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi değerleri, asker kişilerin askeri olmayan suçlarından dolayı askeri mahkemelerde yargılanmasını öngören ve kendi içinde tamamen özerk ve sivil denetimin dışında tutulan bir askeri yargının varlığına cevaz vermemektedir. Böyle bir yargı sistemi, sözü edilen üç evrensel siyasi değer gereği olan tabii hâkim, yargının birliği, yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı, sivil otoritenin üstünlüğü ilkelerine ve adil yargılama hakkına açıkça aykırılık arz etmektedir; dolayısıyla, bu ilkelere aykırılığı kısmen de olsa gidermeye matuf olan bir yasal düzenlemenin Anayasa'ya aykırı olduğu iddiası Anayasa'nın kendisiyle çelişmektedir.

6 Mustafa Şentop, "Eski Hal Muhal: Anayasa Mahkemesi Kararı Neyi Değiştirir?", *Radikal*, 14.07.2009.

7 Ergun Özbudun, "Anayasa Yargısının Sınırları", *Yeni Şafak*, 02.07.2009.

## ASKERİ YARGIYA İLİŞKİN DÜNYADAKİ EĞİLLİMLER

Bazı suçlar bakımından askerlerin sivil mahkemelerde yargılanmasına izin veren düzenleme, Türkiye’de sivil-asker ilişkilerinin normalleştirilmesine katkıda bulunması açısından demokrasinin, adil yargılanma hakkını daha güvenceli kılacağından ve insan hakları ile yargının birliği ve bağımsızlığına hizmet edeceğinden, hukuk devleti ilkesinin güçlenmesini sağlayan bir düzenlemedir. Atılan bu adım çok önemli bir adım olsa da askeri yargı konusunda daha yapılacak birçok iş vardır. Meclis’e düşen görev, daha ayrıntılı düzenlemeler yoluyla askeri yargının görev alanını bir hukuk devletinde olması gereken sınırlara çekecek anayasal ve yasal düzenlemeleri bir an önce gerçekleştirmektir. Bu yapılırken, hemen bütün demokratik ülkelerin askeri yargı-sivil yargı ikililiği mevzuunda üzerinde uzlaştığı ilkeler dikkate alınmalıdır.

Bu ilkelere birincisi, sivil vatandaşların hiçbir surette askeri mahkemelerde yargılanmamasıdır. Örneğin AIHM, İncal Kararı’nda, askeri hiyerarşi içindeki askeri yargıcın tarafsızlığı ve bağımsızlığı konusunda duyulan kaygının haklılığına işaret etmektedir. Ergin Kararı’nda ise sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmaması gerektiği yönündeki mevcut eğilimi anlatmakta ve askeri mahkemelerin sivil mahkemelerle aynı güvenceye sahip olsalar bile ilke olarak ceza yasasına giren suçlar bakımından sivilleri yargılamamaları gerektiğini söylemektedir.

İkinci ilke, bir ülkenin yargı sistemi içerisinde askeri mahkemelere yer verilmiş olsa bile, bu mahkemelerin verdiği kararların mutlaka üst sivil mahkemelerin denetimine tabi tutulmasıdır. Türkiye’de askeri bir mahkeme tarafından verilen bir karar yine üst bir askeri mahkemece denetlenmekte; yani askeri bir mahkemenin verdiği karar Askeri Yargıtay tarafından denetime tabi tutulmaktadır. Oysa demokratik ülkelerde durum böyle değildir. Bu ülkelerde askeri mahkemeler bulunsalar da, bu mahkemelerin verdiği kararların temyizini yine askeri mahkemeler yapmamakta, aksine, temyiz incelemesi adli mahkemeler tarafından yerine getirilmektedir. Örneğin İngiltere’de askeri mahkemelerin kararları sivil hâkimlerden oluşan Askeri Temyiz Mahkemesi tarafından denetlenmekte ve bu mahkemelerin kararlarına karşı da Lordlar Kamarası’na başvurulabilmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri’nde askeri mahkemelerin üzerinde İstinaf Mahkemesi, onun üzerinde de beş sivil hâkimden oluşan Silahlı Kuvvetler Temyiz Mahkemesi bulunmaktadır.

Kanada’da askeri mahkemelerin üzerinde, Federal Mahkeme tarafından görevlendirilen sivil hâkimlerden teşekkül eden İstinaf Mahkemesi bulunmakta, bu mahkemenin kararları da Kanada Yüksek Mahkemesi tarafından incelenmektedir.

Fransa’da ikisi sivil, üçü askeri olmak üzere beş hâkimden oluşan Daimi Silahlı Kuvvetler Mahkemesi’nin kararlarının temyiz incelemesi Yargıtay’da yapılmaktadır. Keza İtalya, İspanya, Portekiz, Hollanda ve Yunanistan’da da askeri mahkemelerin vermiş olduğu kararlara karşı sivil denetim mevcuttur. Dolayısıyla Türkiye’de olduğu gibi Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi şeklinde yüksek askeri yargı

mahkemelerinin bulunması ve bunların askeri mahkeme kararlarını denetlemesi bir hukuk devletinde kabul edilebilir olmaktan çıkmıştır.

İlkelerin üçüncüsü, bünyesinde taşıdığı sorunlar nedeniyle askeri yargının alanını mümkün olduğunca daraltmak, hatta askeri yargıyı tümden kaldırmaktır. Gerçekten de bu yapı, içinde birçok sorun barındırmaktadır. Bir kere, askeri yargıda görev almak için aranan şartlar modern hukuk tarafından kabul edilemez niteliktedir. Adli yargıç olmak için gereken şartların aksine, orduda görev yapan herhangi bir asker kişi askeri mahkemelerde yargıç pozisyonunda görev yapabilmektedir. Oysa hukuk nosyonu kazanmadan bir kimsenin hâkim olması, hukuki uyuşmazlıkları hukuka uygun olarak çözebilmesi, tarafsız ve adil bir karar verebilmesi çok güçtür. Bunun da ötesinde, askeri yargının muhakeme sùjelerinin görevleri arasında bir ayırım yapmakta zorluk çekmesi nedeniyle, askeri yargıda tarafsız bir yargılamanın yapılması da son derece güçtür.<sup>8</sup>

Hukuk devletinin olmazsa olmaz şartlarından biri, hâkimlerin bağımsızlığı ve tarafsızlığıdır. Burada kilit kavram “tarafsızlık”tır; “bağımsızlık” hâkimin tarafsız hareket edip karar verebilmesini sağlamak için vardır. Bu ilkenin amacı, hâkimlerin herhangi bir gücün etkisi ve baskısı altında kalmaksızın tarafsızca hareket edip adil kararlar verebilmesini sağlamaktır. Hâkimlerin bağımsız olup tarafsız karar verebilmek için kendilerini güvende hissetmeleri gerekmektedir. Bu nedenle kendilerine “hâkimlik teminatı” tanınmaktadır. Oysa askeri mahkemelerde hâkimlerin bağımsız ve tarafsız olmalarını sağlayacak yeterli teminatları yoktur. Örneğin Türkiye’de askeri hâkimlerin mesleğe kabulleri Milli Savunma Bakanlığı’na yapılmakta ve denetimleri Milli Savunma Bakanlığı’na bağlı teftiş kurullarınca yerine getirilmektedir; yani askeri hâkimlerin atanmaları, tayinleri, terfileri ve denetimleri askeri idare tarafından yapılmakta, tüm işlemleri askerin hiyerarşik yapısına bağımlı olmaktadır. Bu yapı içerisinde görev yapan bir askeri hâkimin kendisini güvende hissederek bağımsız davranması ve tarafsız kararlar vermesi güçtür. Bu nedenle, askeri yargının yetkilerinin azaltılması ve mümkün olduğunda ortadan kaldırılması hukuk dünyasında güçlü bir eğilim haline gelmiş bulunmaktadır. Nitekim Almanya, Danimarka, İsveç ve Belçika’da barış dönemlerinde askeri mahkemeler bulunmamaktadır. Avusturya’da ise hem barış hem de savaş zamanında askeri mahkemeler yargı sistemi içinde yer almamaktadır.

## SONUÇ

Demokratik hukuk devletlerinin üzerinde uzlaştığı bu değerler aslında Türkiye’nin de yapması gerekenleri işaret etmektedir. Son yasal değişiklikle birlikte sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasının önüne geçilmiştir. Ancak diğer iki konuda, yani askeri mahkemelerin yargı yetkisinin daraltılması ve askeri mahkemelerin sivil yargının denetimine sokulması konularında Türkiye esaslı bir yargı reformunu gerçekleştirmek durumundadır. Bu bağlamda yapılması gerekenler şöyle özetlenebilir:

8 Hasan Dursun, “Askeri Yargıya Genel Bir Bakış”, [http://www.izmirbarosu.org.tr/dergi/20011\\_htm](http://www.izmirbarosu.org.tr/dergi/20011_htm).

1. Türkiye'nin çağdaş dünyanın kabul ettiği standartlara uygun bir askeri yargı düzenini kurabilmesi için Anayasa'nın 145. maddesi ya kaldırılmalı ya da ivedilikle değiştirilmelidir. Tercihe şayan olan, maddenin tümünden kaldırılmasıdır; çünkü askeri yargı Anayasa yerine yasalarla da düzenlenebilir. Ancak eğer bu madde kaldırılamıyorsa, o takdirde değiştirilmesi yoluna gidilmelidir. Böylesi bir değişiklik girişiminde Ergun Özbudun başkanlığındaki akademik heyetin hazırladığı sivil anayasa taslağındaki konuya ilişkin düzenleme esas alınabilir. Özbudun Taslağı'nda mevcut Anayasa'nın 145. maddesine tekabül eden 111. maddesi bugünkü sorunları aşmak için şu şekilde kaleme alınmıştır: "Askeri yargı, askeri mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler asker kişilerin askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri askeri suçlara ait davalara bakmakla görevlidir." Bu taslakta ne sivillerin bazı durumlarda askeri mahkemelerce yargılanmasına imkân sağlayan hükümlere, ne de "askerlik hizmetlerinin gerekleri" gibi ibarelere yer verilmiştir.

2. Askeri mahkeme kararlarının sivil denetime açılması için Anayasa'nın 156. maddesinde yer alan Askeri Yargıtay kaldırılmalıdır. Askeri mahkemeler tarafından verilen kararlar bir üst mahkeme olarak Yargıtay'da temyiz incelemesine tabi tutulmalıdır. Bu sayede Askeri Yargıtay ile Yargıtay'ın aynı konuda farklı içtihatlar oluşturmasının önüne geçilmiş olunacaktır.

3. Anayasa'nın 157. maddesinde düzenlenen Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kaldırılmalı, idari davalar tamamen sivil yargı tarafından karara bağlanmalıdır. Yargıdaki çift hukukluğunun giderilmesi için, hukuk düzenine 1971 yılında girmiş bulunan bu mahkemenin kaldırılması zorunludur.

4. 1930 tarihli Askeri Ceza Kanunu günün ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak, eskimiş bir kanundur. Bu nedenle, sadece askerler tarafından işlenen ve askeri hizmet ve görevle ilgili olan suçları "askeri suç" olarak niteleyen yeni bir askeri ceza kanunu hazırlanmalıdır.

5. AMKYUK'nun 2, 3, 4 ve 5. maddelerinde bahsi geçen, hâkim sınıfından olmayan ve hukuk eğitimi almamış subay mahkeme üyeleri kaldırılarak yerine hukuk eğitimi almış hâkimlerin atanması gereklidir. Gerek askeri mahkemeler ve gerekse disiplin mahkemelerinde bulunan hukuk fakültesi eğitimi almamış subay üyelerin varlığı, "mahkemelerin bağımsızlığı" ve "hâkimlik ve savcılık teminatı gibi" ilkelere aykırılık oluşturmaktadır. Bu nedenle, askeri mahkemelerde yer alan subay üye düzenlemesi kaldırılmalı, disiplin mahkemelerinin görev alanına giren tüm konularda yargılamanın hâkimler tarafından yapılmasını sağlayacak hukuki düzenlemelere yer verilmelidir.<sup>9</sup>

6. Askeri mahkemeler adli yargı teşkilatı içine alınarak -tıpkı iş mahkemeleri, çocuk mahkemeleri, ticaret mahkemeleri, aile mahkemeleri gibi- uzmanlık mahkemele-ri haline getirilmelidir. Bu mahkemelerin verdiği kararlar Yargıtay'ın denetimden geçirilmelidir. Yargıtay'ın bir dairesi bu suçların temyiz incelemesiyle görevlendirilebilir.

9 Adem Erol, "Çokbaşlı Yargı Sistemi", *Taraf*, 10.07.2009.



Görüldüğü gibi, askeri yargıya ilişkin yapılması gereken çok sayıda düzenleme mevcuttur. Böylesine ağır bir yükün üstesinden gelinebilmesi için Adalet Bakanlığı'nın kapsamlı bir reform stratejisi geliştirmesi gerekir. Ancak böyle bir reform stratejisiyle askeri yargı açısından çağdaş demokratik hukuk devletlerinin standartlarına ulaşmak mümkün olabilir.

**Turgut Tarhanlı:** Türkiye'de sanırım yargısal zeminde, yani hukuk temelinde sivil-asker ilişkilerini tartışırken aslında konunun teknik bakımdan değerlendirilmesinin yanı sıra, bir gerçeği hep göz önünde tutmamız gerekiyor ki, siz de onun altını çizdiniz. Bu, son yarım yüzyıl içinde üç darbeye karşı karşıya kalmamızdır. Bunların her biri, sonuçları itibarıyla askeri yargının güçlendirilmesi ve kapsamının genişletilmesi lehine bir teşkilatlanmaya yol açmıştır. Ancak, ben bir hususun daha altını çizmek isterim. 1971 öncesi dönemde Danıştay askeri idari konularla ilgili yargısal yetki kullanan bir yüksek yargı yeri idi; fakat Danıştay'ın askerlere ve askeri konulara ilişkin uyumsuzluklar konusunda çoğu defa, o konunun kendi yetki alanına girmediği yönünde karar verdiği görülmüştür. Böyle bir yargısal davranış, öyle sanıyorum ki, sivil yargının burada tartıştığımız bağlamda bir sorumluluğunun anlam ve kapsamını ifade ediyor. Ben de eleştirilerinize katılıyorum; fakat bu, tabii sivil yargının da böyle bir ayrımı dikkate alma sorumluluğunun düzeyi bakımından ayrı bir tartışmayı da dikkate almamızı gerektirir düşüncesindeyim.

**Vahap Coşkun:** Söylediklerinize bir katkı sunmak ve sivil yargının bu konudaki sorumluluğuna dair bir hatırlatmada bulunmak isterim. Anayasa Mahkemesi 1965 ve 1966'da Askeri Ceza Kanunu'nda düzenlenen "katıksız hapis cezasının" iptal edilmesi istemiyle yapılan üç başvuruyu da reddetmiştir. Mahkeme'nin bu kararlarına baktığımızda, olaylara hak ve özgürlük temelli yaklaşan bir mahkeme kararından ziyade, hiyerarşiyi yücelten bir emirnameyle karşılaşırsınız adeta. Bu kararlarda ifadesini bulan dil, insan hakları açısından feci bir dildir.



# Sivil Toplumun ve Siyasi Partilerin Talep ve Rollerini

*Yılmaz Ensaroğlu*

## Giriş

Modern toplumlarda ve gelişmiş demokrasilerde sivil toplum, yönetimlerin demokratik denetimi bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bir ülkede/toplumda demokrasi, insan hakları, özgürlükler gibi kavram ve değerlerin ne ölçüde önemsenmediği, neredeyse o ülkedeki ya da toplumdaki sivil toplumun yeriyile ölçülmektedir. Bu çerçevede sivil toplumun işlevi, devletin fonksiyonlarını daha iyi yerine getirmesi için gözetim ve denetleme yapmaktır.

Konuyla ilgili olarak Türkiye'de güvenlik sektörünün demokratik denetiminde sivil toplumun yerini ve rolünü sağlıklı değerlendirebilmek için, öncelikle güvenlik sektörüyle ilişkileri ve etkileşimi bakımından sivil toplumun gelişimine bakmak gerekmektedir, ancak tüm bu soruların cevaplarını aramak bizim sağlıklı sonuçlara ulaşmamıza yine de yetmeyecektir; çünkü normal demokrasilerde bu soruların hepsi aslında bir tek sorunun cevabını aramaktadır: Sivil toplum siyasi toplumu ne kadar denetleyebilmektedir? Ne var ki bu soru Türkiye açısından geçerliliği bulunmayan anlamsız bir sorudur; çünkü Türkiye'de değil sivil toplumdan, güvenlik sektörünü denetleyebilen bir siyasi toplumdaki bile söz etmek mümkün gözükmemektedir. O yüzden, bizdeki siyasi partileri ayrıca ele almak yerine bu konuda sivil toplumun bir parçası olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Daha açık ifade etmek gerekirse, bizde siyasi partiler toplumun taleplerini uygulamaya koymaktan çok, silahlı ve silahsız bürokrasinin hegemonyasındaki devletin belirlediği politikaları toplum nezdinde meşrulaştırmaya çalışır; daha doğrusu çalışmak zorundadırlar. Neden? Çünkü bizde siyasi partiler, siyasi yaşam, hatta topyekün bir siyasi düzen, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren, hatta Osmanlı'dan beri silahların gölgesi altındadır. Daha önemlisi, Türkiye'de sivil toplum ve siyasi partiler güvenlik sektörünün denetimi gibi bir haklarının, görevlerinin, hatta yükümlülüklerinin olduğunun henüz farkında bile değiller.

Kuşkusuz, bu tablonun tarihsel nedenleri bulunmaktadır. Bu coğrafyada Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren modernleşme çabalarında ve buna paralel olarak sivil toplumun gelişim sürecinde ordu özel bir öneme ve yere sahip olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadroların önde gelenleri de Osmanlı subayları olup, bunların bir kısmı imparatorluk döneminde yalnızca askerlik yapmamış, devlet yönetiminde değişik görevler üstlenmiş ve siyasi hayatta aktif biçimde yer almıştır.

Öte yandan, Cumhuriyet döneminde Osmanlı'dan beri devam edip gelen tüm geleneksel gruplar ve cemiyetler önce zayıf düşürülmüş ve bir süre sonra da tamamen saf dışı bırakılmıştır. Osmanlı'daki geleneksel grupların yerini askerler, bürokratlar ve aydınlar almıştır. Yani Türk modernleşmesinin tepeden inmesi karakteristiği, sivil toplumun ya-pılanmasında da kendini çok net biçimde açığa vurmuştur. Öyle ki, bu üç sınıf eliyle devlet sivil toplumu bizzat kurmaya yeltenmiştir. Daha doğru bir ifadeyle, Osmanlı'nın son dönemlerindeki bu politika Cumhuriyet döneminde de aynen sürdürülmüştür.

Bunun yanı sıra, Osmanlı'nın özellikle son dönemlerinde öne çıkan devlet algısı ve anlayışı Cumhuriyet döneminde de yerini ve önemini korumuştur. Osmanlı toplumunda belirgin bir biçimde gözlenen "devlete itaat" kültürü din üzerinden meşrulaştırılmaktayken, laikliği benimseyen Cumhuriyet iç ve dış tehditler dolayısıyla "milli birlik ve beraberliği" öne çıkararak, yani tehdit ve güvenlik gerekçesiyle toplumun devlete tabi olmasını ve devlet etrafında kenetlenmesini sağlamaya çalışmıştır. Güvenlik gerekçesiyle merkezi otorite kolayca güçlendirilmiş ve farklılıkları ve özerkliği hoş görmeyen bir yapı tahkim edilmiştir. Önde gelenleri genellikle eski askerler olan iktidar kadroları hem meslekleri ve siyasi kültürleri, hem de güvenlik kaygıları nedeniyle, kendilerine muhalefet eden kesimleri birer "tehdit" ya da "düşman" olarak tanımlamış ve bu yolla kendi güvenlik kaygılarını tüm topluma yaymaya çalışmıştır.

Cumhuriyet tarihi boyunca sivil toplum açısından en kötü dönemin Tek Parti dönemi (1923-1946) olduğu söylenebilir. Osmanlı'dan beri süregelen sivil toplum unsurları önce işlevsiz bırakılmış, 1930'lu yıllardan itibaren de tamamen tasfiye edilmiştir. Tek parti dönemi boyunca dernekler içinde sadece CHP politikalarının uygulanmasına aracılık eden halkevleri varlığını sürdürebilmiştir.

1946 genel seçimlerinde Demokrat Parti'nin (DP) Meclis'e girmesi sivil toplum kuruluşları bakımından da yeni bir sürecin başlangıcı olmuş, dernekler, vakıflar, dini cemaatler, sendikalar, tüccar örgütleri, medya ve partiler yeniden ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak CHP de DP de kendi siyasal görüşlerini destekleyecek örgütler kurduktan sivil toplumu denetim altında tutma politikasını sürdürmüştür.

### **Darbelerin Sivil Toplum Üzerindeki Etkileri**

Ordu 27 Mayıs 1960'da ülkenin yönetimini eline alarak DP iktidarına son vermiştir. Ne var ki, 27 Mayıs darbesi sadece siyasi iktidarı değiştirmekle, dönemin başbakanı ile iki bakanını idam etmekle kalmamış, askerinin siyasi hayat üzerindeki denetimini ve etkinliğini olağanüstü ölçüde artırmış ve oluşturulan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) aracılığıyla sivil siyaset üzerindeki askeri vesayeti kurumsallaştırıp süreklileştirmiştir.

12 Mart 1971 askeri muhtırasının ardından 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiş ve birçok derneğin faaliyetleri durdurulmuş, bazı gazetelerin yayımlanması yasaklanmıştır. Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Devrimci İşçi Sendikalar Konfederasyonu (DİSK) başta olmak üzere pek çok parti, sendika ve dernek kapatılmıştır.

12 Eylül 1980 darbesinin ardından da tüm siyasi partiler kapatılmış ve parti liderleri önce askeri üslerde gözetim altında tutulmuş, ardından da yargılanmıştır. Mevcut sivil toplum örgütleri; dernekler, vakıflar, sendikalar kapatılmıştır. Bazı örgütlerin çalışması bir süre sonra serbest bırakılmışsa da, büyük bir bölümünün tekrar faaliyete geçmesine izin verilmemiştir. 23.700 derneğin faaliyetleri durdurulmuş, gazeteler toplam üç yüz gün kadar yayımlanamamıştır. Darbenin ilk günü DİSK ve MİSK ile bunlara bağlı sendikaların faaliyetleri durdurulmuş ve yöneticileri gözaltına alınmış, bir hafta içinde de tüm sendikalar kapatılmış, grevler sona erdirilmiştir.

12 Eylül darbesinin sivil toplum açısından asıl önemli yanı ise şudur: Bu darbeyle sadece devlet aygıtının yapılanması ve anayasa ile yasalar değiştirilmemiştir; toplum kendisi de yeniden dizayn edilmek istenmiş ve bu da büyük ölçüde başarılmıştır. 1982 Anayasası sendikal özgürlükleri önemli ölçüde kısıtlamış, sendikalara ve derneklere siyaset yasağı getirmiştir. Toplu sözleşme ve grev hakkı sınırlanmış, ayrıca memurların sendika ve dernek kurması, siyasi partilerle derneklerin birbirleriyle ilişki kurması yasaklanmıştır. Bununla birlikte, sivil toplum örgütlerinin hepsinin aynı muameleyi görmediğini de belirtmek gerekmektedir. 12 Eylül yönetimi “anarşinin müsebbibi” olarak gördüğü örgütlerin üzerine daha fazla gitmiştir. Bu bağlamda en fazla sol görüşlü, ardından ülkücü/milliyetçi kuruluşların ve üçüncü sırada da İslamcı kuruluşların, dernek ve sendikaların baskı gördüğünü söylemek mümkündür. Buna karşılık devlete ve darbecilere yakın duran işadamları ve işveren örgütleri çalışmalarını herhangi bir müdahale görmeksizin sürdürmüş, hatta TUSİAD bu dönemde kamu yararına çalışan dernek statüsü kazanmıştır. Meslek kuruluşları 1982 Anayasası ile “kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları” olarak tanımlanmış ve daha sıkı denetim altına alınmıştır. Yeni anayasayla bu kuruluşların amaçları dışında faaliyet göstermeleri, siyasal partiler, sendikalar veya derneklerle ortak hareket etmeleri, siyasetle uğraşmaları tamamen yasaklanmıştır.

28 Şubat 1997’de ise askerler, doğrudan müdahale yerine 12 Mart 1971 muhtırasına benzer biçimde bir MGK bildirisi yayımlamıştır. Cumhuriyet’in önündeki en büyük tehdit olarak bu kez “irtica” gösterilmiştir. 28 Şubat 1997 günü yapılan MGK toplantısı sonunda yayımlanan bildiri, esasen Başbakan Necmettin Erbakan’ın istifasını hedeflemiştir ve alınması istenen tüm önlemler İslami kesimlerin, hatta genel olarak Müslümanların din özgürlüğünü önemli ölçüde kısıtlamaya yöneliktir. 28 Şubat süreci İslami kesimin sivil toplum örgütlerini büyük oranda çalışamaz duruma getirmiş ve sivil toplum etkinliklerinde ciddi bir daralmaya neden olmuştur.

## Sivil Toplumun Darbeler Karşısındaki Tutumu

Türkiye'nin en eski ve en büyük işçi konfederasyonu olan Türk-İş, 12 Mart döneminde partiler üstü politika izleme adına bir devlet kuruluşu gibi hareket etmekle yetinmemiş, sendikal özgürlükleri önemli ölçüde kısıtlayan 1317 sayılı Kanun'u hazırlayıp savunmuştur. DİSK ise 12 Mart darbecilerine Türk-İş'ten de önce destek vermiş, buna rağmen, 12 Mart sürecinin baskılarından en fazla etkilenen konfederasyon olmaktan da kurtulamamıştır.

12 Eylül askeri müdahalesine de sivil toplumdan ciddi bir tepki gelmemiştir; tam tersine birçok örgüt müdahaleye destek vermiştir. Özellikle yeni anayasanın hazırlanması sürecinde çeşitli sivil toplum kuruluşları darbe yönetimiyle tamamen birlikte hareket etmiştir. Danışma Meclisi bünyesinde oluşturulan Anayasa Komisyonu'na TOBB, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC) ve TBB gibi kuruluşlar diğer sivil toplum örgütlerine nazaran daha liberal görüş ve öneriler iletmıştır. Buna karşılık, bir işçi kuruluşu olan Türk-İş hem askerlerin kurdurttuğu hükümetin içinde yer almış, hem de Anayasa Komisyonu'na gönderdiği görüşlerde "siyasal yaşamın milli birlik ve bütünlüğü bozacak gelişmelere meydan verilmeksizin, istikrarı koruyacak şekilde düzenlenmesini, yürütmenin güçlendirilmesini" önermiştir. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) ise siyasi, askeri ve toplumsal yapıya ters düşen derneklerin, sendikaların kurulmasına izin verilmemesini, devlet güvenlik mahkemelerinin kurulmasını, genel grev, dayanışma grevi ve siyasi grevlerin açıkça yasaklanmasını, işçinin grev ve toplu sözleşme hakkına karşılık işverenlere de lokavt hakkının verilmesini talep etmiştir.

28 Şubat'ın diğer müdahalelerden farklı yanı ise, bizzat askerler tarafından "bu kez görev silahsız kuvvetlerin" denilerek sivil toplum örgütlerine çağrıda bulunulmasıdır. 12 Eylül yönetiminin kapatıp mal varlıklarına el koyduğu işçi sendikaları ile aynı yönetimin himaye ettiği işveren örgütleri hemen bir araya gelerek bu askeri çağrıya olumlu karşılık vermiştir. Türk-İş ve DİSK gibi iki işçi konfederasyonu, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK), TİSK ve TOBB ile birleşerek bir "Sivil İnisiyatif" oluşturmuştur. Çıkarları sürekli olarak çatışan bu beş büyük örgüt, Milli Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat kararlarını açıktan destekleyerek, bir kez daha sivil siyasi iktidarla değil askerle birlikte hareket etmeyi tercih etmişlerdir. Basın yine müdahaleye açıktan destek vermiş ve ne yazık ki çok az kişi ve örgüt 28 Şubat sürecinde demokrasi ve sivil toplum açısından başarılı bir sınav verebilmiştir.

Sonuç olarak Türkiye, Cumhuriyet'in yaklaşık ilk otuz yılını Tek Parti yönetimi altında geçirmiş ve bu dönemde Osmanlı'dan devralınan sivil toplum mirası tamamen yasaklanmış, yeni örgütlenmelere de izin verilmemiştir. 1946'dan itibaren çokpartili döneme geçilmiş ve bu dönemde sivil örgütlenmeler yeniden ortaya çıkmaya başlamıştır. 1960 yılından itibaren yaşanan dört askeri müdahale, Türkiye'de demokrasinin yerleşmesini ve sivil toplum örgütlerinin gelişmesini doğrudan etkilemiştir. Her askeri müdahaleyle sivil toplum örgütleri kapatılmış ama birkaç sene sonra yeniden açılmıştır. Ne var ki, yıllarca uygulanan bu politikalar ülkede devletin dışında örgütlenen, ger-

çekten bağımsız ve yönetimleri demokratik açıdan denetleyen bir sivil toplum bilincinin gelişmesini de olumsuz yönde etkilemiştir. Dahası, bunca baskı ve devlet eliyle sivil toplum kurma anlayışı, sivil toplum örgütlerindeki devlet ve güvenlik sektörü algısını da etkilemiş ve STK'ları güvenlik sektörünün demokratik denetimini düşüncemize hale sokmuştur. Nitekim Türkiye'deki STK'ların büyük çoğunluğunun düşünce dünyasında güvenlik sektörü, denetlenemeyecek, denetlenemez ya da denetlenmesi gerekmeyen ulvi bir sektöre dönüşmüştür. Sivil toplum örgütlerinin gerek darbeler karşısındaki tutumu, gerekse güvenlik sektöründen kaynaklanan antidemokratik uygulamalar veya insan hakları ihlalleri karşısında sergilediği tavır, bu bilinç ve duyarlılık kaybının sayısız örnekleriyle doludur.

Buna karşılık, güvenlik sektörünün demokratik denetimi bakımından AB sürecinin STK'lar üzerinde doğrudan ya da dolaylı ama çok yönlü olumlu etkileri olduğunu da belirtmek gerekmektedir. 1998'den itibaren yıllık ilerleme raporlarıyla AB, Kopenhag siyasi kriterleri açısından, yani Türkiye'de demokrasinin nasıl işlediği, insan haklarının ne ölçüde gözetildiği, sivil toplum örgütleriyle devlet ilişkilerinin nasıl seyrettiği, hukukun üstünlüğünün ne kadar geçerli olduğu ve azınlıkların durumu üzerinde analizler yapmaya başlamıştır. Bu raporların hazırlanması sürecinde AB'nin en önemli bilgi kaynağı Türkiye'deki sivil toplum örgütleri olmuştur. Bu da doğal olarak güvenlik sektörünün demokratik denetimi konusunda STK'lar arasında ciddi bir farkındalık yaratmıştır.

### **Güvenlik Sektörünün Sivil Toplum İlgisi**

Gelişmiş demokrasilerde, sivil toplumun güvenlik sektörünün demokratik denetiminden ve gözetiminden söz edilmektedir. Türkiye'de ise bu ilişki tersinden kurulmuş bulunmaktadır; çünkü öteden beri toplumu modernleştirme hak ve yetkisini kendinde gören ordu başta olmak üzere güvenlik sektörü her zaman sivil topluma yakın ilgi duymuş, sivil toplumu yakından izlemiştir. Dahası, Türkiye'de askeri müdahaleler, göstermelik de olsa her zaman siyasal-toplumsal koşulların müdahaleye uygunluğunu gözeterik belirli ölçüde de olsa toplumsal meşruiyeti önemsemiştir. Dolayısıyla askeri darbelerin sivil toplumla ilişkilerini önemli ölçüde ordunun bu toplumsal meşruiyet kaygıları belirlemiştir.

Aslında dünya genelinde Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla birlikte, özellikle de 1990'lı yıllardan sonra, askeri aktörler sivil toplumu ve sivil toplumla ilişkileri neredeyse müdahalelerinin merkezine yerleştirmiştir; çünkü bu dönemde devlet-toplum ilişkilerindeki geleneksel denklem bozulmuştur. Artık ne devlet Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi güvenlik ve istikrar gerekçeleriyle toplumsal alandaki faaliyetler üzerinde sınırsız bir güce sahiptir, ne de toplum buna izin verecek kadar pasiftir. Bu gelişme devlet-toplum ilişkilerindeki geleneksel oyun kurallarını da değiştirmiş, askeri müdahalelerin geleneksel dinamiklerini ters yüz etmiştir. Bu yüzden de askeri aktörler darbe yapmak için yeni partnerlere ihtiyaç hissetmiştir. Bu dönemde güçlü bir partner olarak yar-

dımına başvuru sivil toplumun görmesi beklenen işlev ise, toplumu müdahaleye hazırlamak ve müdahaleyi meşrulaştırmaktır. Türkiye’de ilk olarak 28 Şubat 1997’deki müdahaleyle bu ilişki çok açık biçimde hayata geçirilmiş ve askeri aktörler her iki işlev için kullanılacak sivil toplum örgütlerini bulmakta da zorlanmamıştır. 28 Şubat sürecinden itibaren ordu, yapmak istediği müdahalelerin neredeyse tamamını, doğrudan değil, bulabildiği ya da oluşturabildiği birtakım sivil aktörler aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bundan ötürü de, lüzumu halinde devreye sokmak üzere daima elinin altında göreve hazır bir STK bulundurma ihtiyacı duymuştur. Nitekim sık sık “ordu göreve” çağrısı yapan ya da ordudan gelecek emirleri yerine getirmek üzere hazır kıta bekleyen STK sayısında son yıllarda ciddi bir artış olmuştur.

### **Güvenlik Sektörünün Demokratik Denetiminde STK’ların Yeri/Rolü**

Gelişmiş demokrasilerde sivil toplum aktörleri güvenlik sektörünün demokratik yönetiminden ve denetiminden yana önemli katkılar sağlamaktadır. Sivil toplum bu konuda daha çok kamuoyundaki farkındalığı güçlendirmek, karar alıcılara özel uzmanlık bilgisi/desteği sağlamak ve bu alanda devleti izleyip gözetlemek gibi roller oynamaktadır. Bu bağlamda, STK’ların hükümetleri ve diğer devlet kurumlarını izlemesinin ve ihtiyaç duydukları bilgileri edinebilmelerinin engellenmemesi özel önem taşımaktadır; çünkü ancak bunları yapabilen bir sivil toplum yöneticilere alternatif analizler ve seçenekler sunarak demokrasinin daha iyi işlemesine katkı sağlayabilir.

Ne var ki, Türkiye’de güvenlik algısı ve özellikle milli güvenlik kavramına atfedilen anlam son derece belirsiz ve sınırsızdır. Bu muğlak ve her tür yoruma müsait yaklaşımın tercih edilmesinin ana nedeni, tüm siyasi sorunları birer güvenlik ve asayiş sorununa indirgemeye izin veriyor olmasıdır. AB ilerleme raporlarında da dikkat çekilen bu yaklaşım, güvenlik sektörünün tüm politik sorunlara müdahil olmasını kolaylaştırıp meşrulaştırmakta ve güvenlik görevlilerine güçlü bir koruma sağlamaktadır. Bu yüzden de Türkiye’de güvenlik sektörünün demokratik denetimine ilişkin gelişmeler gözden geçirildiğinde, güvenlik sektörünün demokratik denetiminden çok, sivil toplum üzerindeki güvenlik denetimini gözler önüne seren örnekler daha fazla çarpılmaktadır.

Sivil toplumun örgütlenmesini bizzat devlet eliyle yapmaya yönelik politikalar ve STK’lar üzerinde çeşitli gerekçelerle uygulanan baskılar, sivil toplumda güvenlik sektörünün demokratik denetimine ilişkin bir farkındalığın, bilincin ve dolayısıyla faaliyetin gelişmesini ciddi ölçüde engellemiştir. Bu yüzden de genel olarak devletin, özel olarak da güvenlik sektörünün demokratik denetimi gibi bir hak, yetki ve sorumluluk STK’ların gündemine yeterli ölçüde henüz girememiştir. Konuyla ilgili çalışmalar yürüten STK sayısı son derece az olup, bunlar daha çok insan hakları, hukuk, kadın, çocuk, cinsel ayrımcılık, azınlıklar gibi alanlarda çalışmaktadır. Kaldı ki, bu örgütler de konuyla ilgili gerçekleştirdikleri etkinlikleri “güvenlik sektörünün demokratik denetimi” faaliyetleri olarak değil, daha çok kendi kuruluş amaçları doğrultusunda icra ettik-

leri genel etkinlikler olarak düzenlemektedir. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) gibi, doğrudan ve açıkça güvenlik sektörünün demokratik denetimine yönelik çalışma yapan kuruluş sayısı oldukça azdır.

STK'ların güvenlik kurumlarının demokratik kurallara ve insan haklarına aykırı tutum ve davranışlarına karşı gerçekleştirdiği etkinliklerin başında basın açıklamaları yapmak ve raporlar hazırlamak yer almaktadır. Bunlara ek olarak son dönemlerde ilgililer hakkında hukuki girişimlerde bulunma, suç duyuruları yapma yöntemine sıkça başvurulduğu görülmektedir; ancak yapılan suç duyurularının ne ölçüde takip edilebildiği konusunda kesin bir hükme varmak zor gözükmektedir. Son yıllarda sivil toplum örgütlerinin güvenlik sektörünün demokratik denetimi ve gözetimi kapsamında değerlendirilebilecek çalışmalarına şu örnekler verilebilir:

- Şemdinli Savcısı Ferhat Sarıkaya'nın görevden alınması
- Şemdinli ile ilgili duruşmaların izlenmesi
- Adli ve Önleme Arama Yönetmeliği'nin yargıya götürülmesi
- Çeşitli işkence vakalarının yargıya taşınması
- Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nin (MGSB) ve bu belgeyi yürürlüğe koyan Bakanlar Kurulu kararının yürütmesinin durdurulması ve iptali istemiyle Danıştay'a dava açılması (İnsan haklarını sınırlayıcı hiçbir belgenin, hatta kanunun çıkarılmayacağı; milli güvenliğin sağlanmasından yana hükümetin Meclis'e karşı sorumlu olduğu, oysa MGSB'nin Meclis onayından geçirilmediği, bürokrasinin bildiği bir belgenin Meclis'ten kaçırıldığı, bunun da Anayasa'nın 117. maddesine aykırı olduğu gerekçesiyle...)
- Terörle Mücadele Kanunu (TMK) ile ilgili yapılmak istenen değişiklikleri önleme çabaları
- "Hrant Dink Dava İzleme Ekibi" oluşturulması
- 27 Nisan'daki "e-muhtıra"ya tepkiler
- Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi'nin yasalaşmasını önlemeye yönelik çalışmalar
- Nijeryalı göçmen Festus Okey'in Beyoğlu Emniyet Müdürlüğü'nce gözaltına alındıktan sonra polis kurşunuyla öldürülmesi olayına verilen tepkiler
- Doğu ve Güneydoğu'daki pek çok ihlal vakasının takibi
- İnsan hakları örgütlerinin izleme ve raporlama çalışmaları; periyodik ve tematik raporlar
- STK Andıççı'na yönelik tepki ve suç duyuruları
- Mültecilerle ilgili çalışmalar
- Yıllık değerlendirmeler...



## STK'ların Güvenlik Sektörünün Denetimi Konusunda Yaşadığı Sorunlar

Çalışma alanları/konuları, duyarlılıkları, birikimleri ve deneyimleri açısından güvenlik sorunlarıyla ve güvenlik sektörüyle ilgili olduğu düşünülen STK'ların bile Türkiye'de güvenlik sektörünün demokratik denetimi konusunda yeterince ilgilenmediği söylenebilir. Güvenlik sektörünün demokratik denetimi konusunu gündemlerine alan ya da alabilecek olan örgütler olarak, insan hakları ve demokrasi alanında çalışan örgütler, güvenlik politikalarının mağdur ettiği kurbanlar üzerinde çalışan kuruluşlar ve savaş, silah ve şiddet konularında çalışan örgütler zikredilebilir; ancak bu "ilgili" örgütlerin de demokratik denetimi daha çok "dolaylı" olarak yaptığını belirtmek gerekir. STK'ların güvenlik sektörünün demokratik denetimi konusunda yaşadığı sorunları, kendilerinin gözlem ve tespitleriyle önerileri ışığında şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. STK'lar sivil denetimin önemi konusunda belirli bir farkındalığa sahip olsalar da, güvenlik sektöründen yana ciddi bir bilgilendirme ihtiyacı içerisindeyler. Ancak hem sivil toplum kuruluşlarının özel olarak güvenlik kurumlarının faaliyetlerine yönelik bir izleme yapmadığı, hem de kendi aralarında yeterli uyum ve koordinasyon mekanizmalarını oluşturamadıkları görülmektedir.

2. STK'lar kendi sorunlarının, konuyla ilgili güçlü ve zayıf yanlarının farkındadır ve bunu dile getirmekten de kaçınmamaktadırlar. Örneğin STK'ların bugüne kadar yaptıkları izleme ve raporlama faaliyetlerinin etkileri ve sonuçları konusunda somut birtakım verilere ve yazılı hafızaya sahip olmayışlarını bir zaaf olarak niteleyip itiraf edebilmeleri son derece önemlidir.

3. Mevcut sistemin kuruluşunda askerlerin belirleyici bir role sahip olması, askerlerin polis gibi eleştirilmesini ciddi biçimde engellemiştir. İnsan hakları kuruluşları dahi güvenlik kurumlarını, özellikle askerleri, diğer kamu yetkililerini ya da siyasilere eleştirdikleri gibi eleştirememektedir. Asker kişiler ve askeri kurumlar ciddi bir dokunulmazlık zırhına sahip bulunmaktadır. Askerlerin sivil siyasi hayata hükmedebilen bir pozisyondan çıkarılarak, denetlenebilen, hesap sorulabilen bir konuma getirilmesi zorunludur.

4. İşkence ve kötü muamele hâlâ devam etmekte ve faileri korunmaktadır. Bu sorunla ilgili olarak uluslararası kurumlar da geçmişteki duyarlılıklarını göstermemektedir.

5. Toplumun geniş kesimlerine egemen olmuş olan güvenlikçi bakış açısı, milliyetçiliği ve şiddeti hayatın her alanına yayan eğitim sistemiyle pekiştirilmektedir. STK'lar dahi bundan kurtulamamaktadır; bu yüzden STK'ların da sivilleşmesi ve demokratlaşması gerekmektedir.

6. Güvenlik sektörü söz konusu olduğunda STK'lar etkisizleşmektedir. Örneğin Maliye Bakanlığı'ndan askeri harcamalarla ilgili bilgi talep edilebilmektedir, ancak askeri harcamalar için ayrılan bütçenin nereye harcandığına dair bilgi edinmek mümkün olmamaktadır. Öte yandan, şiddetin ve devletin çıkarları için ölmenin bu kadar kutsal-



laştırıldığı bir ülkede güvenlik sektörü içindeki kurumların demokratik gözetiminin ve denetiminin sağlanması toplumsal açıdan da oldukça zordur. Bunca kişinin ölümünden sonra, bu ordunun yıllık maliyetini ya da başarısını yüksek sesle sorgulamanın yollarını yine de bulmak gerekmektedir.

7. Hak temelli örgütler, uzun süredir devam eden yoğun ihlaller nedeniyle, silahlı politik grupları güvenlikle ilgili olarak takip etmeyi ihmal etmektedir. Bu sorunu da gündemlerine almaları gerekmektedir.

8. Mevzuat açısından, askeri kurumların denetimiyle ilgili düzenlemeler hâlâ önemli bir sorundur. Askeri cezaevlerinin denetim ve izleme dışında tutulması bir başka önemli sorun olarak önümüzde durmaktadır.

9. STK'lar Meclis'i neredeyse hiç kullanmamaktadır. Genel kurullar izlenmemekte, soru önergesi vermek yoluyla yapılabilecek denetim faaliyetlerinden bile uzak durulmaktadır. Oysa Meclis'le ilişkiler güçlendirilmeli, hatta her sivil toplum kuruluşunun, serbest giriş kartı da bulunan bir parlamento temsilcisi olması üzerinde düşünülmelidir.

### **Siyasi Düzen, Partiler ve Ordu**

Cumhuriyet'in kuruluşunda askerler önemli bir yere, belirleyici bir role sahip olduğu için, Cumhuriyet tarihi boyunca ordu-siyaset ilişkileri tartışma konusu olmuştur. Bu çerçevede, 1923-1926 yılları arasındaki dönemde öncelikle Tek Şef'e rakip olabilecek yüksek rütbeli bazı subaylar ordudan tasfiye edilmiştir. 19 Aralık 1926'da bir yasa çıkarılarak, siyasetle uğraşmak isteyen subayların ordudaki görevlerinden istifa etmeleri istenmiş ve böylece önde gelen yüksek rütbeli subaylar Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele tasfiye edilmiş, rejimin temel güç ve direği olan ordu Kemalistlerin denetimine girmiştir. Bu operasyonlarla esasen ordunun siyasetteki en önemli, hatta tek belirleyici aktör olmasının temelleri atılmıştır. Nitekim Cumhuriyet boyunca yapılan askeri darbeler, sivil politikacıların ve toplumun askeri bürokrasiye kayıtsız şartsız boyun eğmesi, yüksek rütbeli subayların, bugün dahi siyasal konularda de facto olarak görüş belirtmesi ve 1961'den bu yana kurumsallaşan MGK hep bunun kanıtlarıdır.

Artık "Tek Parti/Tek Şef", rejimin temel şiarı haline gelmiş, bu politika da iki karar ve uygulamayla hayat bulmuştur. Bunlardan birincisi Tek Şef'in rakiplerinin tasfiyesi, ikincisi ise devletin temel politikalarını belirleyecek bir partinin oluşturulmasıyla muhaliflerin bulunduğu Meclis'in yine de facto bir yöntemle tasfiye edilmesidir. 1945 yılına kadar devam eden süreç, muhalefetin ezildiği ve resmi ideolojinin yaşamın her alanına egemen olduğu baskıcı bir süreç olmuştur.

Buna rağmen, Birinci Meclis'te ciddi bir hak ve özgürlük mücadelesi verilmiştir. 18 Nisan 1921'de Kastamonu Milletvekili Ali Kemali Bey, birey hak ve özgürlüklerinden, bu özgürlüklerin dokunulmazlığından vazgeçilemeyeceğini ve var olan mevzuatın bu özgürlükleri karşılayamadığını öne sürerek "Hürriyet-i Şahsiye" adlı bir teklif vermiştir. Teklif, hükümetçe iki yıl Adalet Komisyonu'nda bekletildikten sonra 17 Ocak 1923

tarihinde Meclis gündemine gelmiş ve heyecanlı tartışmalara yol açmıştır. Önergeyle ilgili söz alan Erzurum Milletvekili Avni Bey, “vatanın selametinin birkaç insanın inancı ve kararıyla yürütüldüğünü, millet egemenliğinin olmadığı”nı ifade ederken, Ali Şükrü Bey milletin baskı altında olduğuna dikkat çekmiştir. Hükümet ise bu yasanın çıkarılması için şartların uygun olmadığını ve zamana ihtiyaç duyulduğunu savunmuştur. Önerge sahibi Ali Kemali Bey, 7 Şubat 1923'teki görüşmede “hükümetin kanunsuz olduğu”nu ileri sürmüş ve söz konusu yasa 12 Şubat'ta oy çokluğuyla kabul edilmiştir. Ne var ki, Birinci Meclis'te rejimin giderek halk egemenliğini yadsıdığını ve otoriterleştiğini gören muhalif milletvekillerinin çabasıyla kabul edilen bu yasa da birey hak ve özgürlüklerini koruyamamış ve bu milletvekillerinin korku ve kaygılarının haklı olduğu kısa sürede ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Mustafa Kemal ise birkaç kez Meclis'in kapatılması gerektiğini ifade etmiş, hatta muhalif bazı milletvekillerinin adlarını da vererek “Onların halk tarafından linç edilmeye layık olduğu”nu vurgulamıştır.

Siyasi aktörlerin ordunun sivil siyasetin denetimine alınması yolunda verdiği mücadelenin izlerini Meclis'te oluşturulan “İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu” adlı grubun oluşturduğu ve son derece demokratik talepleri içeren programda da görmek mümkündür. Söz konusu programda “Milletin egemenlik hakkına karşı yetki ve imtiyazların kaldırılması, Başkumandanlık Yasası'nın gereğinde değiştirilmesi ve kaldırılması, İstiklal Mahkemeleri'nin kaldırılması” dile getirilmiştir. Programa ek olarak hazırlanan sonraki düzenlemelerde ise “siyasal suçlarda idam cezasının kaldırılması, işkencenin yasaklanması” gibi taleplere yer verilmiştir.

Ne var ki, Birinci Meclis'in önde gelen muhalif milletvekillerinden Ali Şükrü Bey, 26 Mart 1923'te (yasadan 45 gün sonra) ortadan kaybolduktan sonra, cesedi Ankara yakınlarında bulunmuş ve olaydan sorumlu tutulan Giresun Alay Komutanı ile arkadaşları da “ölü ele geçirilmişlerdir.”

### **Siyasi Partiler**

Cumhuriyet'in yaklaşık ilk otuz yılı Tek Parti yönetimi altında geçmiştir. Tek Parti yönetiminin hegemonyası 1946'ya kadar sürmüştür. Öte yandan, bu dönemde çok sayıda parti kur(dur)ulmuştur. Sadece birkaç örnek vermek gerekirse, Ankara hükümetiyle SSCB arasında ilişkilerin yakınlaştığı bir dönem olan 18 Ekim 1920'de Mustafa Kemal'in talimatıyla Türkiye Komünist Fırkası kurulmuş, ancak üç ay sonra varlığı sona erdirilmiştir. 17 Kasım 1924'te kurulan ve Halk Fırkası'ndan daha özgürlükçü görüşleri savunan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 1925 Şeyh Sait Ayaklanması gerekçe gösterilerek kapatılmış, kurucu ve üyelerinin bir kısmı idam edilirken, diğerleri de hapsedilmiştir. 1930 yılında Mustafa Kemal tarafından kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası da “laikliğe, kıyafet devrimine karşı çıkan gerici topladığı” gerekçesiyle kısa bir süre sonra kapatılmıştır.

7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin (DP) kuruluşu, Türkiye'de çokpartili döneme geçişin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Ancak “çokpartili” yaşamda yeni ku-

ruhan partilere düşen görev, devletin izin verdiği ölçüde “muhafezet etmek” olarak belirlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’de hâlâ çokpartili yaşama geçilemediğini söylemek mümkündür. Deyim yerindeyse, ülkede “çok sayılı tek parti” diye adlandırabilecek garip bir siyasal rejim sürmektedir; çünkü bu ülkede bir siyasal partinin varlığını sürdürebilmesi hâlâ resmi ideolojiyi savunmasına, program ve tüzüğünde resmi ideolojiye aykırı hiçbir düşünceye yer vermemiş olmasına bağlıdır.

Siyasal partileri kuşatan bu kurucu çemberin yanı sıra, 27 Mayıs darbesi, 12 Mart 1971 muhtırası, 12 Eylül darbesi ve nihayet 28 Şubat postmodern darbesi ve daha sonraki yıllarda da sürdürülen darbe girişimleriyle, siyasal yaşam ve siyasal partiler sürekli sıkı bir askeri denetim altında tutulmaya çalışılmıştır. Bu kısaçık sayesinde Cumhuriyet dönemi boyunca ülkenin yönetiminde askeri otoriteler belirleyici olmuştur. Siyasi aktörler tarafından itiraf edilemeyen bu belirleyici rol, 1961 Anayasası’yla kurulan MGK ile kurumsallaşmış, 12 Eylül Anayasası bunu daha da tahkim etmiştir. Bunun sonucu olarak da yıllar boyu, MGK paralel bir parlamento gibi, MGK Genel Sekreterliği de paralel ama daha sahici bir hükümet gibi çalışmış ve gelip geçen yasama ve yürütme aktörleri bunların belirlediği temel politikalar çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmek zorunda kalmıştır.

Bu yapılanma pratikte şöyle bir rol/görev dağılımı getirmiştir: 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra ordu, bürokratik-otoriter bir yönetime geçmektense, bürokrasiyi iktidara ortak kılacak bir vesayetçi sistemi inşa etmiştir. Böylece halk kime oy verirse versin, işbaşına gelenler askerlerin vesayetleri altında görev yapmaya mahkûm edilmiştir. Bu vesayeti kullanacak olan organlar da 1961 Anayasası’nın getirdiği Milli Güvenlik Kurulu (MGK), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Anayasa Mahkemesi gibi özerk kurumlar olmuştur. Diğer bir ifadeyle, seçilecek milletvekillerinin yasama yetkisi Senato ile dengelenmeye çalışılmış, seçilmişlerin kuracağı hükümetlerin iktidarı da bu ve benzeri kurumların kullanacağı bürokratik vesayetin himayesi altına alınmıştır. Böylece, rejim ve güvenlik gibi devletin kalıcı politikalarının belirlenmesi söz konusu özerk bürokratik kurumlara, gündelik siyasetin hayatı kolaylaştırıcı icraatları da seçilmiş hükümetlerin tasarrufuna bırakılmıştır. Nitekim siyasi tarihimiz boyunca hükümetler, askeri ve sivil bürokratik iktidarın siyasete müdahalesini sorgulamadıkları sürece iktidarlarını sürdürebilmişlerdir. Bürokrasinin sivil siyasete çizdiği sınırları aşmaya yeltenen hükümetler iktidardan uzaklaştırılmış, aynı şekilde, Cumhuriyet’in kurucu felsefesinin dışına çıktığı düşünülen partiler de kapatılmıştır. Halen yaşanan kimi siyasi gerilimlerin altında da aslında aynı mücadele yatmaktadır. Ne var ki, Türkiye’nin ibret verici örneklerle dolu yakın dönem siyasi tarihi ve halen tanık olunan siyasal gelişmeler, siyaset dünyasının da, sivil toplum dünyasının da gerekli dersleri çıkarmaktan hâlâ uzak olduğunu göstermektedir.

**Turgut Tarhanlı:** Müsaade ederseniz, bir konuya belki tam olarak katılmadığımı söyleyebilir miyim? 1960 darbesinden sonraki dönemde Anayasa Mahkemesi’nin kurulmasının darbecilerin veya o zihniyetin örtülü bir müdahale aracı olması gibi bir de-

ğerlendirme, belki başlı başına bu Mahkeme yapısı üzerinden gerçekleştirilmeyebilir. Ama şöyle bir gerçek var ki, o konuda size katılıyorum: Demokrat Partililerin yargılandığı Yassıada'da faaliyette bulunmuş "Yüksek Adalet Divanı"nı hatırlayacak olursanız, onun başkanı Salim Başol, askeri yönetim sonrasında kurulan Anayasa Mahkemesi'nde de yargıç olarak yer almıştır. Başol, Yargıtay Büyük Genel Kurulu'nca 1962 yılında Anayasa Mahkemesi asıl üyeliğine seçilmişti. Örneğin bu konu bağlamında, belirtilen kaygının geçerli olduğunu söyleyebilirim; fakat bu başlı başına Anayasa Mahkemesi'nin varlığından değil, onun devletin yargısal bir aygıtı olarak, kendisine verilen işlevin nasıl tasarlandığıyla ilgili siyasi tavır karşısındaki konumundan kaynaklanır.

# İkinci Oturum

## Tartışma Bölümü

**Katılımcı:** Ben Almanya’da yaşıyorum ve bugün çeşitli konuşmacılardan da anladığım kadarıyla bizim seçkin kesimimiz eğitim sistemi aracılığıyla toplumu kendine göre şekillendiriyor. Kürt tarafına baktığımda da aynı anlayışı görmek mümkün. Burada bir de bizim siyasetçilerimizi, Meclis koridorlarında iktidar partisi milletvekillerinin iş bitiren adamlarını görmek mümkün.

Şunu vurgulamak istiyorum: Türkiye diğer Ortadoğu ülkelerine göre biraz daha gelişkin; en azından şu anda burada bazı şeyleri tartışabiliyoruz. Ancak demokrasiyi içselleştirmek konusunda bir eksiklik var. 28 Şubat döneminde belki biliyorsunuz, birçok hakim ve savcı ordunun verdiği sempozyumlara katıldı, brifingleri dinledi ve kararlarını buna göre verdi. Tabii sonuçta halkın sürekli içten bir tepkisi var; halk bu durumu hazmedemiyor. Bu noktada da siyasi bir güç, irade ve cesaret göremiyorsunuz.

Burada gerçekten doğru şeyler söylendi, özellikle de askeri yargı meselesine değinildi. Türkiye’de Adalet Bakanlığı diye bir kurum ve bu kurumun içinde de savcılar, hakimler yüksek kurulu mevcut. Askeri hâkimlerin böyle bir yapıya bağlanması mümkün olabilir mi acaba?

**Katılımcı:** Önce bir örnek olay hatırlatacağım. Şimdiki Genelkurmay Başkanı Güneydoğu’ya yaptığı gezilerden birinde -sanırım Diyarbakır’da- sivil toplum kuruluşlarıyla bir toplantı yapılacağını söylemişti ve bu açıklaması heyecan yaratmıştı; fakat sivil toplum kuruluşu temsilcisi olarak muhatap aldığı kişiler sadece Sanayi ve Ticaret Odası başkanları olmuştu. Basına kapalı olarak yapılan bu toplantı sonrasında da çoğu konuda hemfikir olduklarını açıklamışlardı.

Siyaset, sivil toplum ve ordu arasında bir gerilimin söz konusu olduğu bu ortamda, kendini sivil toplum kuruluşu olarak adlandıran sermaye sahiplerinin ne kadar etkili olabileceğini, çözümün veya sorunun içindeki yerlerini nasıl değerlendirirsiniz?

**Katılımcı:** Ben de askeri yargıyla ilgili bir şey söylemek istiyorum. Mahkemede başkan rütbeli kişidir ve rütbesi diğer kıdemli ve kıdemsiz üyelerden daha yüksektir, daha yüksek olması gerekir. Örneğin, rütbeli binbaşıysa -ki o cüppe giymeden çıkar mahkemeye- sağında bir üsteğmen, solunda da bir teğmen vardır; onlar da hâkimdir, cüppeleriyle çıkarlar. Kuruluş kanunu böyledir, çünkü aksi halde askeri hiyerarşi bozulacaktır. Ama tabii burada hukuk, adalet anlayışı, adalet kavramı zarar görüyor.

Dün, pimi çekilmiş el bombasını askere veren üsteğmenin -dört kişi öldü biliyorsunuz orada- askeri mahkeme tarafından gerçekleştirilen yargılanma dün dokuz yıl hapis cezasıyla sonuçlandı. Dört insanın öldüğü bir olayda dokuz yıl hapis cezası verildiğine göre, bilinçli taksir uygulanmış. Dosyayı bilmiyorum, ama şuna inanıyorum ki, sivil mahkeme bu olayda bilinçli taksir değil, kasta yakın, büyük ihtimalle de kasıtlı adam öldürmeye dayalı bir ceza belirlerdi. Bu örnek de burada askeri mahkemelerin eksiklikleri hakkında anlatılanları, yapılan eleştirileri haklı kıyor.

**Ömer Laçiner:** Sorulardan biri sanırım askeri değerler ve ordunun Türkiye'deki ilericisi ya da modernleştirici rolüyle ilgiliydi. Ordunun Türkiye'deki modernleştirici rolü, bir resmi tarih anlatısıdır. Son yüz yıldaki tarihimize baktığımızda sadece modernleştirici bir ordu değil, ordunun da taraf olduğu, bir eğilimi temsil ettiği, iki modernleştirme akımı görüyoruz. Bugün Türkiye'deki kavga bu iki modernleştirme akımının kavgasıdır. Türkiye'de belki Cumhuriyet'in öncesinde bu modernleşmeye tamamen kesin olarak karşı çıkanlar vardı. Ama en azından bizim bilebildiğimiz kadarıyla Osmanlı'nın son yarım yüzyılına bakarsak, burada resmi tarihin modernleşmeye karşı diye gösterdiği unsurların tedrici, muhafazakâr bir modernleşmeyi düşündüğünü, Osmanlı kimliğinin, Osmanlı imparatorluk yapısının gerçekliklerini göz önüne alarak yapılan bir modernleşmeyi savunduklarını görürüz. Oysa ikinci kanat, yani bugün ordunun çekirdeğinde olduğu kanat, bu modernleşmeyi Sünni-Türk ağırlıklı eksene oturtulmuş bir ulus-devlet inşası çerçevesindeki modernleşme tasarımı olarak kurguluyordu. Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar süren bu iki taraf arasındaki mücadeleyi o ilk dönemde kazanan bu ikinciler oldu. Dolayısıyla biz Türkiye'nin resmi tarihini onların kurgusu açısından yazılmış olarak okuyoruz. Bu tarih, imparatorluk vasfını kaybeden, imparatorluk zamanında iç içe yaşadığı gayrimüslim toplulukları neredeyse tamamen bünyesinden atarak daha "homojen" hale gelmiş bir Türkiye toplumunu yukarıdan aşağıya dayatılmış reformlarla modernleştirme iddiasını meşrulaştıran bir anlatıdır. Bu tür bir modernleştirme Türkiye toplumunun ergin bir toplum haline gelmesini öngörmediği, aksine engelleyici karakterde olduğu zamanla giderek daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Kendini kurucu elitlerin kurumu olarak gören ordu onun istediği şekilde, belirlediği kalıpların içerisinde davranan bir toplum öngörüyordu. Bu, kendi kararlarını kendi veren modern bir toplum değil, özgürlükleri olabildiğince kısıtlanmış, devletin çizdiği alanların dışına çıkamayan bireylerden oluşma bir toplum olabilirdi ancak. Ama belli bir süre sonra Türkiye toplumu kendi gelişimiyle bu kalıpların dışına çıkmaya başladığında sorun açığa çıktı. Ve biz 1960'lara kadar diğer iktidarları, diğer modernleştirme eğilimleri gericilikle, ülkenin modern kazanımlarını geriye döndürmekle suçlayan çevrelerin bir süre sonra Türkiye toplumunun iktisadi-sosyal modernleşmesinin neticelerinden, özellikle siyasi, kültürel, ideolojik neticelerinden ciddi şekilde rahatsız olduğunu gördük. 1970'lerden itibaren bu kişiler mesela özgürlüklerin aşırılığından, toplumun sıkı bir denetim altına alınması gerektiğinden söz eder oldu.

Özetle, militer-Atatürkçü elitlerin güya modernleştirme misyonu sözel olarak dahi 1980 darbesiyle birlikte terk edilmiştir. Türkiye ordusu gerici bir ordudur artık.

Bunu başka türlü kendini meşru gösterecek bir şeyi olmadığı için açıkça söyleyemese de, yaptığı her şey demokrasinin de, cumhuriyetçiliğin de aleyhinedir. Dolayısıyla 1980'den bu yana süslerinden bile arınmış bir orduyla karşı karşıyayız. Ama Türkiye toplumunun diğer siyasal eğilimleri, güçleri tarafından ona cepheden söylenen, açıkça teşhir edilen ve kanıtları gösterilen bir gerçek değildir bu. Bunlar hâlâ resmi ideoloji ve tarih anlatısının gerçeği ters göstermesine katlanmaktadır; bu konu bir tabudur. Yanlış bir tarih, yalan üzerine, gerçekleri gizleme üzerine kurulu, tabularla-dogmalarla dolu bir tarih anlatısı yürürlüktedir.

Mustafa Kemal'in eleştirilmezliği, tek parti döneminde yapılan devrimlerin sorgulanmazlığı ve dokunulmazlığı sürdüğü için mecburen mesela ordunun modernleştirme rolü gibi bir tekerlemeyi de kabul ediyorsunuz. Hayır, ordu Türkiye'yi modernleştirmek istememiş, modern zamanların gereğine göre bir devletin nasıl olabileceğine bakmıştır; modern bir toplum değil, etkin bir devlettir niyeti; içinde yaşadığı devlet aygıtını etkinleştirmeyi modernleşmek saymıştır esas olarak. Bunun için, ortada şeklen modern devletlerden alınma teknikler ya da kurumların var olması orduda modernliğin, modern bir zihniyetin olduğu anlamına gelmez. Ordu modern zihniyeti değil, pre-modern bir zihniyeti temsil eder. Bütün o hiyerarşik anlayışlar, güç kültürü ve Türkiye toplumuna örneğin eğitim sistemiyle verilen değerler cephesinden bakıldığında bunun böyle olduğu görülür. Bugün Türkiye'deki muhafazakâr-demokrat iktidarın bu anlayışa kökten bir karşı çıkışı desteklemesi beklenemez. Onların modernliğinin de ciddi sınırları vardır çünkü ve bu sınırlar biraz önce söz edilen "Dolmabahçe uzlaşmaları" gibi sonuçlar üretebilmektedir. Bu bakımdan da biz şu anda mevcut hükümetin orduyla olan iktidar kavgasında mecburen daha demokratik bir mevzide bulunmasının, demokratikleşmeyi daha ileriye götüreceği anlamına gelmeyebileceğini de söylüyoruz.

Özetle, eğer ciddi bir demokratik bilinçlenme, bir yenilenme, bir zihniyet dönüşümü yaratmak istiyorsak ilk etapta Türkiye'de ordunun modernleştirici rolü efsanesiyle hesaplaşmamız gerektiğini düşünüyorum. Şeklen geçmişten farklı, görüntüde modern kalıplar -örneğin giyim kuşamın mecburi kılınması, dini düşünceye karşı belirli bir mesafenin alınması- bir açıdan modernlik çağrışımı yapsa dahi, zihniyetin çekirdeği açısından bakıldığında esaslı bir değişim anlamına gelmez. Modernliğin esası sivil değerlerin, sivil özelliklerin ön plana çıkartılmasıdır. Cumhuriyet döneminin bütününe baktığımızda bunu değil, aksine, askeri değerlerin ve bu askeri değerleri besleyen bir güvenlik psikozunun topluma hâkim kılındığı, her şeyin bunun üzerinden değerlendirildiği bir zihniyet dünyası görüyoruz. Bu da zaten modern değerleri benimsememizin önündeki en önemli engeldir. İnsanlar güvenliğe ilişkin korkuları depreştirildiği oranda premodern zihniyet dünyasında kalır veya oraya doğru çekilir çünkü. Bu bakımdan, askeri kültürle hesaplaşmanın sadece askeri değerlerle değil, bunun asli sahipleri tarafından oluşturulmuş tarih anlatısıyla da -örneğin Atatürk kültürüyle, ordunun modernleştirici rolü fikriyle- hesaplaşmamız gerektiğini düşünüyorum.

**Vahap Coşkun:** Askeri hâkimlerin durumuna ilişkin soruya şöyle cevap verebilirim: Askeri hâkimler bir bağımsız Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından değil, Milli

Savunma Bakanlığı tarafından göreve alınır. Ayrıca askeri hâkimlerin adli mahkemelerde görev yapanlara kıyasla ne görevlerinde ne de özlük işlerinde tam bir bağımsızlığa sahip oldukları söylenemez. Bunlar yargılamayı etkileyen önemli sorunlardır. Bu sorunların giderilmesi için askeri yargılamada radikal bir değişikliğe gidilmeli ve askeri mahkemeler adli mahkemelerin kapsamı altında değerlendirilmelidir.

Bir katılımcımızdan gelen katkıdan yola çıkarak iki hususu daha belirtmek istiyorum: İlki, Elazığ'da yaşanan olayın orduya dair bir şeffaflık sorunu olduğunu ortaya koymasıdır. Ordu içinde meydana gelen olayları tam anlamıyla bilemiyoruz, bu konuda ciddi bir bilgi eksikliğiyle malulüz. Elazığ'daki olay kamuoyuna "Bir patlama meydana geldi ve dört asker şehit oldu" şeklinde duyurulmuş, oysa daha sonra ortaya çıkan bilgiler, bu olaya bir teğmenin cezalandırmak maksadıyla bir erin eline pimi çekilmiş bir bombayı vermesinin neden olduğunu göstermiştir. Salt bu olay bile ne kadar vahim bir durumda olduğumuzu göstermeye yeter.

İkinci husus, Silahlı Kuvvetler söz konusu olduğunda bir yargılama sorunu yaşadığımızdır. Yirmili yaşlarını süren dört gencin ölümüne sebebiyet veren bir eylemi "tak-sir" olarak yorumlamak için hukuku çok ciddi bir şekilde zorlamak gerekir ki, yapılan budur.

Burada askeri yargılamadan bahsetmişken daha genel bir soruna da değinmeliyiz: Türkiye'de Genelkurmay başkanını yargılamak imkân dışıdır; çünkü Genelkurmay Askeri Mahkemesi, general ve amiralleri yargıladığında, üç askeri hâkim ve iki general veya amiralden kurulur. Bu iki general veya amiralin ise "sanığın astı veya yargılama süresince en yakın amiri olmaması" gerekir; ancak Genelkurmay başkanının ve kuvvet komutanlarının en yakın amiri olmayan ama aynı zamanda üstü olan iki general ya da amiral var olmadığından, bu kişileri yargılamak fiilen mümkün değildir. Dolayısıyla, üzerine konuşuldukça askeri yargının ne kadar sorunlu bir alan olduğu daha net bir şekilde görülür.

**Yılmaz Ensaroğlu:** Sanayi ve ticaret odaları gibi meslek kuruluşlarının sivil toplum kuruluşu olarak sayılıp sayılmayacağı konusu artık geride kalmış bir tartışmadır; yani günümüzde bu kuruluşların sivil toplum örgütü olarak kabul edilemeyeceği konusunda artık bir uzlaşma söz konusudur. Zaten devletimiz de bu nedenle adlarını "kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları" diye koymuştur. Öte yandan, Genelkurmay başkanının sivil toplumla buluşmak adına bazı meslek kuruluşları temsilcileriyle görüşmesi aslında sadece mevcut Genelkurmay başkanına veya bu ziyarete has bir uygulama değildir. Yıllardan beri Türkiye'de bilumum hükümetler, ulusal ya da uluslararası ilişkilerde sivil toplum örgütleri olarak daha çok bu meslek kuruluşlarından uygun gördüklerini, işlerine gelenleri -yani onların da tamamını değil, içlerinden bazılarını- seçerek sürekli lanse edip yanlarında taşırlar, uluslararası temaslarda zaman zaman aracı olarak kullanırlar. Onların yeri, rolü, işlevi de budur esasen; yani kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları daha kuruldukları sırada kendilerinden beklenen, zorunlu üyelerinin hak ve çıkarlarını koruyup gözetmekten çok, devlet politikalarını



meslek mensupları nezdinde meşrulaştırmalarıdır. Tabii bu söylediklerimiz, meslek kuruluşlarını kuran iradenin temel yaklaşımıdır; ancak uygulamada hep planlanan ve beklenen doğrultuda gidildiğini de söyleyemeyiz. Örneğin şimdiki Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası başkanının Genelkurmay başkanıyla her konuda mutabık kalacağını pek düşünmüyorum.

Bu kısa cevaptan sonra diğer soruya, yani “Sermaye sahipleri güvenlik sektörünün sivil denetiminde ya da ordu-siyaset-sermaye geriliminde nasıl bir rol oynayabilir?” sorusuna geçebiliriz. Açıkçası, güvenlik sektörünün ya da TSK’nın ekonomi-politiği çok iyi bilmediğim bir konudur. Arkadaşlardan ya da salondan bu konuda gelecek katkıları dinlemek isterim.

**Katılımcı:** Soruma New York Times yazarı Stefan Kinzer’in 2001 yılında yazdığı Yıldız ve Ay isimli kitabından bir alıntı yaparak sormak istiyorum. Kitapta Türkiye’nin Avrupa toplumuna aday olma sürecinden altı ay sonra Amerikalı bir doktora öğrencisinin Ankara’da gazetecilere, profesörlere ve politikacılara Türkiye’nin ne kadar kısa zamanda demokrasiye geçeceğini sorduğu; her sorduğu kişinin bunun cevabını “asker” olarak belirttiği, fakat hepsinin de o sırada kaydın durdurulmasını istediği, bunun da bir korkuyu gösterdiği anlatılmaktadır. Sizce bu korku devam ediyor mu ve askerinin demokrasinin önünde en büyük engel olduğu düşüncesine katılıyor musunuz?

**Ömer Laçiner:** Avrupa Birliği sürecine girdikten sonra özellikle keskinleşen iki kutup görüyoruz. Bir kutupta ordunun şu ana kadarki Türkiye toplumu ve siyasi düzeni üzerinde sürdürdüğü vasi rolün devam etmesini isteyenler vardır, isteklerinin önemli bir parçasıdır bu; orduya ve ordunun yaptıklarına ilişkin en ufak bir eleştiriyi Türkiye’ye, varlıklarına yönelik bir tehdit sayarlar. Partiler üzerinden konuşursak, Cumhuriyet Halk Partisi’nin çekirdeğinde olduğu, MHP’nin de epeyce yanında durduğu, İşçi Partisi gibi birtakım ufak tefek faşist partilerin desteklediği bir blok söz konusudur. Bunlar çığırkanlık güçleri, şirretlikleri itibarıyla ihmal edilemez bir etkiye sahiptirler. Diğer tarafta bundan kademe kademe rahatsız olan bir kesim vardır ve mevcut iktidar da bunların içindedir. Ancak daha önce de vurguladığım gibi, demokratikleşme ve ordunun siyasi düzen üzerindeki kabul edilmez ağırlığını azaltma konusunda AKP’nin nereye kadar gidebileceği bir soru işaretidir. Bu durumdan ciddi bir şekilde rahatsız olanları da barındırır AKP, kısmi rötüşlerle vaziyeti idare etmek isteyenleri de. Bunun yanında birtakım demokrat, liberal insanlar çok daha samimi olarak daha ileri gidilmesini, ciddi, radikal bir değişim gerçekleşmesini istemektedir. Demokratikleşme yönündeki reformlarda biraz ihtiyatlı davranılmasını, fazla da ileri gidilmemesi gerektiğini söyleyenler, Türkiye Cumhuriyeti ordusundan korkmaktadır. Ama yaşanan son olaylar ordunun o kadar korkulacak bir yapı olmadığını göstermiştir. Tabii ki korkutucu bir güçtür, elinde silah vardır ve son ifşaatlardan gördüğümüz gibi en iğrenç metotları bile kullanmaktan da pek çekinmemektedirler. Çocukları bombalamak gibi bir şeyi aklıdan geçebilen, sizi bizi gözünü kırpmadan öldürmeyi planlayan, bu kadar alçaklaşabilen insanları içerisinde barındırabilen bir kurum vardır karşımızda.

Bunları daha üç gün önce ifşa edilmiş gayet ciddi bir iddiaya, bir karineye dayanarak ifade ediyorum. Türkiye’de orduya ilişkin herhangi bir mide bulandırıcı iddiayla karşılaşıldığında insanlar içgüdüsel bir şekilde inanmak istememekte, gereken tepkiyi vermekten çekinmektedir. Ama son yıllarda Türkiye’de cesaretle sesini yükselten, ordunun da diğer kurumlar gibi mensup olduğu topluma hesap vermesi gerektiğini yüksek sesle söyleyen insanlar, çevreler vardır. Bu kesim gitgide toplumun daha geniş bir kesimi tarafından da destek görmekte, onaylanmaktadır. Bunun da Türkiye toplumunun sivilleşmesi, medenileşmesi için ciddi bir kazanım olduğunu, bir yolu açtığını düşünüyorum.

**Vahap Coşkun:** Türkiye 2000’li yıllarda Stephen Kinzer’in yazdığı bir Türkiye değildir bugün. Bu süreçte demokratik alanın genişlemesini sağlayan önemli adımlar atılmıştır. Şüphesiz, demokratik alanın genişlemesi bütün kurumların eleştirilmesini ve yaptıklarının kamuoyu nezdinde daha fazla değerlendirmeye tabi tutulmasını gerektirir. Bu bağlamda ordu da -belki daha önce olmadığı kadar- çok eleştirilebilmekte, hem akademiden hem de sivil toplumdan gelen yoğun eleştirilerle karşılaşmaktadır; bugün için ordu artık dokunulmaz değildir.

“Demokrasinin önündeki en büyük engel ordu mudur?” şeklindeki soruya şu şekilde cevap verebilirim: Ordunun toplumsal ve siyasal alana müdahale ettiği yerde demokrasiden bahsetmenin imkânı kalmaz; çünkü ordunun bir şekilde müdahil olduğu bir sorun için demokratik tartışma zemini ortadan kalkar. Ordu şöyle bir yöntem izler: Önce herhangi bir sorunu öncelikle bir güvenlik sorunu haline getirir, ardından da o sorunda kendisinin taraf olduğunu ilan eder. Böyle bir pozisyon edinmesi ise demokratik tartışma olanağını ortadan kaldırır. Başörtüsü sorununu ele alın. Bu sorun, üniversite eğitimleri sırasında ve kamu memuriyetinde kadınların başörtüsü takıp takamayacağıyla ilgilidir ve bir özgürlük sorunu veya hak temelli bir sorun olarak tartışılması mümkündür. Ancak Türkiye’de ordunun yaptığı gibi, sorunu “rejimin temelinde konmuş bir dinamit” olarak nitelendirir ve bir güvenlik problemi haline getirirseniz, demokratik bir tartışma yürütmenin imkânı yoktur. Kısaca söylemek istediğim şu: Elinde silah tutan bir güç olarak ordu, toplumsal sorunlarda kendisini taraf ilan edip bir yerde konumlandığında demokrasinin önündeki engellerden biri haline gelir.

Ömer Laçiner’in değindiği noktaya ilişkin şunu söyleyeyim: Evet, bir haberden yola çıkarak yapılan yoruma verilen bir tepki vardır ortada, ama unutmayalım ki biz bu haberin içeriğindeki olaya benzer olayların yaşanmadığı bir ülke değiliz. Bu ülkede ordu mensupları Kürt köylülerine dışkı yedirmiş ve bu olaydan ötürü Türkiye Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından cezalandırılmıştır. Dolayısıyla bu tür eylemlerin hiç olmadığı, ordu içerisinde bu tür temayüllerin bulunmadığı söylenemez. Sadece Diyarbakır Cezaevi’nde 1980-1984 arasında yaşananlar herkesin kendisine pay çıkarabileceği bir vahşet uygulamasıdır. Bu nedenle orduya yönelik eleştirilere tepki gösterirken, tarihi göz önünde bulundurarak daha ihtiyatlı davranmak gerekir.

**Yılmaz Ensaroğlu:** Askerin hâlâ bazı şeylere engel olduğu doğrudur, ama bu engelin bir gerçek, bir de gerçeği aşan vahim boyutu vardır; yani ordu zannedildiği ya da

korkulduğu kadar daha doğrusu, en azından kaygı duyulduğu kadar bir engel değildir artık. Benim esas eklemek istediğim husus şu: 28 Şubat'tan itibaren daha hızlanan bir biçimde hepimizin ezberi değişmiştir. Bilmiyorum hiç dikkatinizi çekti mi? Birkaç ay önce bir asker cenazesine giden Milli Savunma Bakanı, bindirilmiş kıtalarca değil, bizzat ölen askerin yakınları tarafından yapılan ağır sözlü saldırılarla, hakaretlerle karşılandı ve "Ne yüzle geldin buraya?" sorusuna muhatap oldu. Birkaç dakika sonra da Genelkurmay Başkanı geldi ve az önce bakana o hakaretleri yapan kişi tezahüratla, alkışlarla karşıladı kendisini. Bu tablo eskiden beri yadırganmaz, olması gerekenmiş gibi değerlendirilmiştir; kimse dönüp "Bir dakika; bu gelenlerin biri bizim seçtiğimiz siyasetçi, bizim temsilcimiz, diğeri de hangi askerin nerede ne yapacağını, hangi operasyonun hangi planlar temelinde gerçekleştirileceğini, hangi askerin ne zaman, nereye, neyle ve nasıl gideceğini kararlaştıran kadroların komutanı. Öldürülen askerden ötürü bir hesap sorulacak ya da bir tepki verilecekse bakana mı yoksa Genelkurmay başkanına mı tepki gösterilmeli?" diye sormamıştır. Ancak bugün bunlar artık yüksek sesle, hem de çok yoğun ve yaygın bir biçimde konuşulmaktadır.

Tüm bunlarla birlikte, asıl vurgulamak istediğim husus şudur: Sadece toplumun değil, ordunun da ezberi bozulmaktadır. (Bunu herhangi bir nesnel bilgiye dayanmaksızın, sadece gelişmelerden birtakım sonuçlar çıkararak söylüyorum.) Örneğin sık sık bir yerlerden andıçlar yağıyorsa, bunları siz ya da ben gidip bir yerlerden bulmuyoruz; gene ordu sızdırıyor, ordu içerisinde birtakım insanlar sızdırıyor. Ordu içerisinde bu gidişin gidiş olmadığını düşünenler, TSK bünyesinde de Türkiye'nin gelişmiş bir demokrasi olmak istiyorsa ordusunun daha şeffaf, daha hesap verebilir olması gerektiğini düşünen ve söyleyenler vardır. Türkiye'de de askerin, seçilmiş siyasetçilerin -dolayısıyla onlar aracılığıyla halkın- denetiminde olacağı bir konuma oturması gerektiğini düşünen insanlar mevcuttur. Bu insanların sadece gençler arasında değil, yüksek komuta kademesi arasında da var olduğunu düşünüyorum. Nitekim zaman zaman bunun kimi göstergeleriyle karşılaşabiliyoruz. Kaldı ki bu durum kaçınılmazdır; çünkü onlar da internet kullanmakta, gazete okumakta, televizyon izlemektedir, etkilenmemeleri mümkün değildir. Ben bu anlamda biraz daha iyimserim, umutluyum.

**Turgut Tarhanlı:** Buradaki tartışmayla ilgili söz almak isteyenler olabilir, ama öncelikle bir hukukçu olarak bir konuya işaret etmek istiyorum. Bir demokraside bizim için önemli olan, yapılması, gerçekleştirilmesi makbul, mümkün, meşru eylemler ile bunlar dışındaki eylemler konusundaki ayırmadır. Bu eylemi kimin yerine getirmiş olduğu hiçbir zaman meşruiyet açısından bir referans oluşturmaz. Bir Silahlı Kuvvetler mensubunun düşündüğü veya yerine getirdiği veya söylediği eylemin, şayet kanunlara göre suçsa sivil kişiler açısından da bir suç olarak düşünülmesi gerekir. Bu noktada Türkiye tarihi bakımından karşı karşıya kaldığımız mesele, daha güçlü tarafların yasalarca suç olarak tanımlanmış birtakım eylemleri gerçekleştirdikleri durumda sivillerle eşit bir yasal muameleye tabi tutulup tutulmamasıdır.

Bir hususu hatırlatmak isterim: Susurluk davası nedeniyle hüküm giyen bir emekli binbaşı yargılandı ve yargılama sonucunda da hüküm giydi. Demek ki, yargılama so-

nunda mahkeme suçlu olduğuna kanaat getirmiş ve bu şekilde bir hükme varmıştı. Bu kişinin cezasının infazına başlanmasından önce, emekli dört-beş general -ki hepsi de üst düzey görevler üstlenmiş generallerdi- konuyla ilgili bir açıklama yaptı. Açıklama, bu kişinin çok iyi bir asker olduğu ve kendileri için çok yararlı bir hizmette bulunduğu yönündeydi. Anayasa askeri yönetim döneminde hazırlanmış bir anayasa da olsa, 137. maddesinde “kanunsuz emir” başlığı altında, şöyle bir hükme de yer vermiştir: “Konusu suç teşkil eden emir hiçbir suretle yerine getirilmez; yerine getiren kimse sorumluluktan kurtulamaz.” Bu hükmün kaynağı nedir, biliyor musunuz? İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki Nürnberg yargılamaları. O yargılamalarda bütün sanıklar, itham edildikleri suçlar nedeniyle şöyle bir gerekçeye sığınmaya çalışmıştır: “Biz emir kulu-yuz; işlemekle itham edildiğimiz o suçlar konusunda sadece amirlerimizin emirlerini yerine getirdik. Yoksa ırkçı değiliz, Yahudileri de severiz, sosyalistleri de; ama ne yapalım ki emirlere itaat ettik, başka bir ‘suçumuz’ bulunmuyor.” Fakat sonuç olarak bu mazeretleri geçerli ve haklı bulunmayarak hüküm giydiler. Ondan sonradır ki, dünyanın demokratik ülkelerinin hukuklarında ve anayasalarında bu konuyla ilgili hükümlere de yer verildi. Türkiye’nin bu gelişme sayesinde Anayasa’ında böyle bir hükme yer vermeyi tercih etmiş olduğu söylenebilir.

Bu durumda, acaba o emekli generallerin söz konusu açıklaması bir uluslararası hukuk standardı gücüne sahip gibi bir değeri de bulunan Anayasa’nın o hükmü karşısında acaba nasıl anlaşılmalıdır? Kaldı ki, yargı yoluyla o kişinin suçlu olduğuna hükmedilmiş olması ve kararın kesinleşmesine rağmen bu açıklamanın yapılması nasıl açıklanmalıdır? Bu açıklama, aslında Türkiye hukukuna göre suç olarak tanımlanmış bir eylemin bazı kamu görevlilerince gerçekleştirilmesi halinde suç sıfatına sahip olmayacağı anlamına mı gelir? Böyle bir değerlendirmeye prim verilecekse, bu tercihin demokratik bir toplumda “kaba güç” ile “hukuk” arasındaki farklılığı vurgulamak bakımından nasıl bir anlamı olacaktır? Veya diğer bir deyişle, ilişkilerimizin düzenlenmesinde “güce” meyletme ve bu sayede bir düzen kurma hedefi “hukuku” gölgede bırakmış olmayacak mıdır?

Ömer Laçiner’in konuşması bağlamında da söz konusu olduğu gibi, medeni bir toplumda ilişkileri hukuka bağlı bir mutabakat çerçevesinde belirlemek asıldır; yoksa, bir eylemin suç oluşturup oluşturmayacağına dair bir sorgulama ya da tartışmanın, o eylemin kimin tarafından gerçekleştirildiğine göre, taraf pozisyonuna göre belirlenmesi savunulamaz. Bir güce sahip olan taraf -ki bu gücün niteliği çok farklı olabilir- kendini gücüne dayanarak haklı göstermenin yollarını kullanmaya meyledebilir; ancak, bu da aslında görece bir değerlendirmedir, zira bazı ilişkilerde güçlü olduğunuz gibi, diğer ilişkilerde güçsüz de olabilirsiniz. İlişkinin esasının tamamen “güç” üzerinden kurulmasının böyle bir sonuca da yol açacağını görmezden gelmek mümkün değildir. Sanırım bu tartışmanın asıl zemini bir eylemin, üzerinde mutabık kaldığımız hukuki çerçeve içinde ve bugünün demokratik toplumlarındaki standartlara uygun şekilde, hukuka uygun ya da hukuka aykırı olarak tanımlanması kriterleri üzerinde özenle durmaktır; tartışmayı eylem odaklı bir yaklaşımla ele almaktır.

**Katılımcı:** Sadece şunu vurgulamak istiyorum: Konuşmacılardan biri, askeriyenin hiç olmazsa tapu sicil dairelerinin kontrol edildiği kadar kontrol edilmesi gerektiğinden söz etti. Tabii ki askeriyenin tamamen kontrol edilmesine ve yargılanmasına taraftarız. Biz biliyoruz ki Vatoli diye bir skandal olmuştu, dünyanın tüm ülkelerinde bu skandala karışan askeri rütbeli kişiler yargılandı ve ceza aldı, Türkiye dışında. Bu çok üzücü bir şeydi. Bundan sonra ordumuzun yargı kontrolü altına girmesini umuyoruz. Ancak şöyle bir soru var ortada: Bu ordu Türkiye Cumhuriyeti'nin ordusu; peki, Türkiye Cumhuriyeti parlamentosundaki durum nedir, oradaki milletvekillerinin sorumluluğu nedir?

Gelelim çok küçük tapu sicil müdürlüklerine ve memurluklarına. Bunlar maalesef Ak Parti hükümetinin çok özenle üzerinde durduğu konular; memurların -tabiri caizse- rüşvet almasını önlemek üzere bu dairelere kameralar yerleştirdiler, ama biz yine de rüşvet vermek zorunda kalıyoruz işimizi takip ettirmek için. Ne yapıyorlar biliyor musunuz? Bizi sigara odalarına ya da tapu sicil dairelerinin yanlarındaki kafelere davet ediyor ve hakkımız olan taleplerimizi yerine getirmek için pazarlık yapıyorlar. Devlet dairelerinde, tapu dairelerinde o sahte belgelerle tapuların kaydırılması, mal sahiplerinin yer değiştirmesi için trilyonlar dönüyor. Peki, ne yapacağız? Orduyu tabii ki yargının denetimine vereceğiz; ama devletin gücünü eline alan bütün odaklar bağımsız yargının kontrolüne girmedikçe gerçek problemi çözemeyiz, sadece kutuplaşma yaratırız. Bugün orduyu kötüleriz, yarın yargıyı, öbür gün başka bir kurum... Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum. Umuyorum ki Türkiye iyi yerlere gelecek, demokrasi de gerçek taşlarına oturacaktır.

**Katılımcı:** 28 Şubat dönemi ve ardından Avrupa Birliği'ne aday olarak kabul edildiğimiz dönemdeki TCK'nın terörle, ama daha çok fikir suçlarıyla ilintili belirli maddelerine dayalı beraat ve mahkûmiyet kararlarının tesadüfi gibi görünen, ama biraz da insanı düşündüren bir seyir izlediğini görüyoruz.

Benim sorum şu: Bugün milli güvenlik devleti, milli güvenlik rejimi ya da milli güvenlikçi bir bakış açısı dediğimizde bunun yargı ayağını uzun yıllar devlet güvenlik mahkemelerinin oluşturduğunu söyleyebilir miyiz? Herhalde söyleyebiliriz. DGM'lerin kaldırılmasından sonra -tabii ki hemen değişmedi süreç; sonuçta belirli bir yetki transferi söz konusuydu- sizce yargının içinde milli güvenlikçi mantığı savunmaya devam eden bir odak kaldı mı? Ben gazete okuyan sıradan bir vatandaş olarak bunu hissediyorum; ama siz bu konuda daha bilgili olduğunuz için bizi aydınlatırsanız çok sevinirim.

**Vahap Coşkun:** Evet, devlet güvenlik mahkemeleri kaldırıldı, ama yetkileri özel yetkili ağır ceza mahkemelerine devredildi. Ben Türkiye'deki yargı sorununa daha genel bir perspektiften bakılması gerektiği kanaatindeyim. Türkiye'deki siyasi mücadele halen bir tarafında merkezin, değer tarafında ise yargının bulunduğu bir halat çekme yarışı şeklinde cereyan etmektedir. Merkezi oluşturan blokun içerisinde ise yargı çok önemli bir yeri işgal eder. 1960 darbesinden bugüne gelinceye kadar yargının kendisi de birtakım değişikliklere uğramıştır elbette, ama benim şahsi kanım odur ki, yargı

mensuplarının büyük bir çoğunluğu halen merkezin değerlerine daha fazla bağlıdır ve kararlarını verirken de bu merkezin değerlerini gözetirler.

“Peki, nedir bu değerler?” diye sorulabilir. Aslında “merkezin değerleri” ile anlatılmak istenen, başta laiklik olmak üzere Türk Silahlı Kuvvetleri’nin sahiplendiği değerlerdir. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin öncelikleri yargı tarafından da içselleştirilmiştir. Bu nedenle, örneğin 28 Şubat sürecinde -başta yüksek yargı mensupları olmak üzere- neredeyse Ankara’daki bütün hâkim ve savcılar Genelkurmay Başkanlığı’nda bir brifinge katılmakta herhangi bir beis görmemiştir. Bu, hukuk devleti açısından çok ciddi bir soruna işaret etmektedir.

Yargının tavrı konusunda bir noktaya daha değinmek isterim. Son dönemlerde özellikle ifade özgürlüğüne ilişkin davalara bakıldığında şöyle bir tabloyla karşılaşmaktadırlar: Hiç şüphesiz yargı, ifade özgürlüğüne ilişkin davaların bazılarında özgürlük alanını genişleten kararlar alabilir, ama bunlar son derece sınırlı sayıda. Genel olarak yargı, muhalif kimlikleriyle bilinen kişilere karşı yapılan ve ceza hukukunda karşılığı bulunan eylemleri ifade özgürlüğünü gerekçe göstererek cezasız bırakırken, muhaliflerin en barışçıl açıklamalarını bile cezalandırabilmektedir. Örneğin, Bolu’da bir gazetede “Her şehit için beş DTP’li öldürülmelidir” şeklindeki bir yazıda ifade özgürlüğünden faydalanabilmekte, keza Orhan Pamuk’a, Baskın Oran’a ve İbrahim Kaboğlu’na dönük hakaret içeren çeşitli ifadeler de yine özgürlük kapsamına sokulabilmekte, beri tarafından, devlet ideolojisine ters düşen bir açıklamasından dolayı herkesin Orhan Pamuk aleyhine dava açılabilmesine hükmedilebilmektedir.

Son olarak şunu söyleyeyim: Evet, yargı 1960’taki gibi yekpare bir blok değildir ve yargı içerisinde de çeşitlenmeler olmuştur; ama halen yargı içerisinde merkezin değerleri daha bir ağırlıklıdır. Bu itibarla, kararların bu şekilde çıkması benim için bir sürpriz değildir.

**Turgut Tarhanlı:** Yöneltilen sorulardan birine ilişkin bir küçük ek yapmak istiyorum. 2001 yılında kabul edilen bir şartlı salıverme kanununda (basında ve kamuda “Rahşan affi” olarak nitelenmişti), işkence suçunu işlemekten hüküm giymiş ya da hakkında bu nedenle adli soruşturma başlatılmış kamu görevlileri kapsam dışı bırakılmıştı. Buna benzer nitelikte adi suçları işlemekten sorumlu tutulan kişiler ise kanun kapsamında sayılmış ve şartlı olarak salıverilmeleri uygun bulunmuştu. Bu durum, farklı mahkemelerde Anayasa’ya aykırılık itirazına konu yapıldı ve davalar Anayasa Mahkemesi önüne getirildi. Gerekçe, işkence suçundan sorumlu kamu görevlilerine karşı eşitliğe aykırı bir sonuca yol açılmış olmasıydı.

Anayasa Mahkemesi’nin bu kararı, beşe karşı altı oyla verilmiş bir karardır ve karardaki çoğunluk görüşüne “karşı oy yazıları” ile muhalefet eden Anayasa Mahkemesi yargıçlarının hemen hepsi, kamu görevlilerinin suç oluşturan işkence, kötü muamele gibi fiillerinin -yasalarca yasaklanmış olmakla beraber- aslında suçun delillerini ortaya çıkarmak, faili bulmak, kamu düzeninin bozulmasını önlemek, terörle mücadele etmek gibi amaçlarla gerçekleştirilen kamunun yararına filler olduğu görüşünü kuvvetle



savunmaya çalışmışlardı. Bu, bireysel hak/faydanın, kamusal fayda karşısında daha aşağı bir konumda bulunduğu savunulması ya da kamusal çıkarın bireysel haklar karşısındaki üstünlüğü gibi, demokrasilerle bağdaşamayacak bir tezin savunulmasıdır; daha yalın bir ifadeyle “işkencenin olabilirliği”ne kapı aralamaktır ve bu tutumun yegâne bakış açısı, eyleme odaklanmak yerine o eylemin kimin tarafından gerçekleştirilmiş olduğuna bağlı rölatif ve insan hakları standartlarına aykırı bir “tezi” savunma cüreti göstermektir. Anayasa Mahkemesi’nin -sadece bir oy farkla- hukukun bu derece araçsallaştırıldığı bir yoruma meyiletmemiş olmasını, uçurumun kenarına kadar gelip kendimizi düşmekten kurtarmaya çalışmakla eşdeğer görebiliriz. 2001 yılındaki bu karara ilişkin temel tartışma konusunu sizinle paylaşmak istedim.

**Ömer Laçiner:** Burada Türkiye’nin bir kavganın, bir oluşum mücadelesinin içerisinde olduğunu söylüyoruz. Bu durum toplumun çeşitli kesimlerini ikiye ayırdığı gibi, kurumları da, bizim burada sıkça kendisinden bahsettiğimiz orduyu da saflaştırıyor. Biraz önce bir arkadaşımızın da belirttiği gibi, ordunun içinde de bu işin böyle sürmemesi gerektiğini, bu modern öncesi zihniyetle ve gitgide bu korkunçlaşan mantıkla devam edilemeyeceğini kavrayan ve ordunun bir demokratik cumhuriyet kurumu haline dönüştürülmesini isteyenler mevcuttur. Tarihin bu aşamasında bir ordu kurumu mecburen olacaktır, ama önemli olan, bu kurumun hangi kurallara, hangi değer ve hangi kıstaslara göre çalışacağıdır. Bugün bunun mücadelesi verilmektedir.

Yargı için de aynı şey söz konusudur. Son zamanlarda verilen hukuk dışı kararların fazlalaşması da bunun bir yansımasıdır. Orhan Pamuk hakkında verilen ve tüm Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ona dava açmasına cevaz veren acayip karar, Baskın Oran’a açıkça küfretmiş olan birilerini aklayan hüküm birilerince çıkartılabilmektedir, ama bunun yanında yargı organı içinde hakikaten örnek alınacak kararlar veren kişiler vardır; ordu içinde arkaik zihniyetten kurtulmak için mücadele eden, birtakım belgeleri sızdırarak sürecin hızlanmasına yardım edenler olduğu gibi. Ama bir yandan da eski statükoyu ve zihniyeti devam ettirenlerin pervasızlık ve şirretlik dereceleri anormalleşmiş durumdadır. Düşünün ki Mustafa Muğlalı, “otuz üç kurşun” olayının müsebbibi olan general, otuz üç insanı sorgusuz sualsiz öldürttüğü, bu emri verdiği için 1950’lerde müebbetle mahkûm edilmiş ve hapisanede ölmüştür. Gerçi bundan dolayı ordu içinde bir “Muğlalı sendromu”ndan söz edilmiştir her zaman, ama o kadar. Öte yandan yedi-sekiz sene önce Özalp’te, olayın geçtiği yerde, kışlaya “Mustafa Muğlalı Kışlası” levhasını asmıştır ordu. Bu, bir topluma resmen posta koymaktır. Yargının en ağır suçla cezalandırdığı bir adamın adını bu cinayetin işlendiği yerde, küçücük Özalp ilçesinde, kışlanın üstüne göstere göstere yazıyorsunuz. Eskiden yapılmazdı böyle şeyler; şimdi bahsettiğimiz mücadele kaybedilmeye yüz tutmuşken artık bir göz karmarası, akıl ve vicdan tutulması mı başlıyor ki Mustafa Muğlalı’nın adı bir kışlaya konuyor? Bizi endişelendiren olayın bu boyutudur. Kesin kaybetmişlik öfkesi bu tür olayları gerçekleştirme ihtimalini artırmaktadır. Bu bakımdan, elbette ki tedirgin olacağız ve elbette ki bu konuda toplumun duyarlılığını harekete geçirerek en azından caydırıcı bir baskı

yapılmasına uğraşacağız. Bu, demokrat olmanın ötesinde insanlık görevimizdir. Bu görevde herhangi bir şekilde gerilersek asıl o zaman kendi kendimize ihanet etmiş oluruz.

**Vahap Coşkun:** “Hâkimlerin davranış kodlarını belirleyen nedir?” şeklindeki soruya ilişkin üç noktanın altını kısaca çizmek istiyorum. Birincisi, TESEV’in yaptığı çok önemli bir araştırmadır. Mithat Sancar’ın yürüttüğü bu araştırmada hâkimler, devlet ile hukuk ve devlet ile haklar arasında bir tercih yapmak durumunda kaldıklarında tercihlerini devletten yana kullanacaklarını açıkça ifade etmiştir.

İkincisi, kişisel bir gözlemimdir. Geçenlerde Avrupa Komisyonu’nun hâkimlere yönelik ifade özgürlüğünü konu alan bir seminerine katılmıştım. Bu seminerde hâkimlerle bire bir görüştüğümde şu kanaate vardım: Hâkimlerin önemli bir kısmı, kendilerini hak dağıtan ve ihtilaflarda sorun çözen “bağımsız bir aktör” değil, aksine “devletin” ajanı olarak görmektedir; bu bakış açısı hâkimler arasında egemendir.

Üçüncü nokta ise 367 karardır. Söz konusu hüküm 1982 Anayasası’na cumhurbaşkanı seçimini kolaylaştırmak ve bu seçimin bir krize dönüşmesini engellemek için konmuştur; ancak hâkimler hükme getirdikleri yorumla cumhurbaşkanlığı seçimini imkânsız kılmış ve bir siyasal krize yol açmıştır; çünkü o anda merkezin istediği budur ve hâkimler de bu isteğe uygun karar vermiştir.





# ÜÇÜNCÜ OTURUM: AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK MÜZAKERELERİ VE ASKER-SİVİL İLİŞKİLERİ

# AB Üye Ülkelerinde Asker-Sivil İlişkileri: Demokrasi Açısından Kritik Noktalar

*Andrew Cottey*

Burada benim görevim daha geniş bir perspektiften bakmamızı sağlamak, yani AB üyesi ülkelerde -ve daha genel olarak da yerleşmiş demokrasilerde- uygulandığı şekliyle demokratik sivil-asker ilişkisi modellerine bakmak ve bunların Türkiye için ne ifade ettiği üzerine düşünmek.

Winston Churchill'den meşhur bir alıntıyla başlamak istiyorum: “Demokrasi şimdiye kadar denenmiş olan modeller hariç en kötü yönetim biçimidir.” Bu alıntı bir yönüyle biraz klişedir, ama bütün klişeler gibi biraz gerçeklik barındırır ve sivil-asker ilişkileri için de geçerlidir. Demokrasi sivil-asker ilişkilerindeki bütün meseleleri çözecek sihirli bir formül değildir, ama demokrasiye taraftar olmak ve sivil-asker ilişkilerinde de demokrasiyi savunmak için güçlü gerekçeler olduğunu düşünüyorum. Demokrasi-nin avantajları konusunda iki genel fikir öne süreceğim. Birincisi, basitçe ifade etmek gerekirse, demokrasi “düzenbazları def etme” hakkı ve kapasitesine sahip olmak demektir; yani demokrasinin temel prensiplerinden biri, yeterli performansı göstermediğinde veya demokrasinin temel kurallarını ihlal ettiğinde, halkın iktidarı o hükümetin elinden alıp başkasına verme şansına sahip olmasıdır. İkinci olarak da, demokrasi her ne kadar çoğunluk yönetimi demekse de sadece çoğunluk yönetimi anlamına gelmez, aynı zamanda hükümetin ve devletlerin gücüne birtakım kısıtlamaların getirilmesi demektir ve bence bu, ileride göreceğimiz üzere, sivil-asker ilişkilerinde de son derece önemlidir.

Tabii ki demokrasi tartışmalı bir kavramdır ve ne anlama geldiği konusunda birçok tartışma bulunmaktadır. Soğuk Savaş dönemini yaşayanlar ve Sovyet blokunu bilenler, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa hükümetlerinin kendini “halk demokrasisi” olarak tanımladığını hatırlayacaktır; bu da Batı'da pek az kimsenin kabul ettiği bir demokrasi tanımıdır. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki gibi yerleşmiş demokrasilerde bile de-

mokrasinin çeşitleri vardır: Bir yanda başkanlık sistemi söz konusudur, bir yanda parlamenter sistem; bir ülkede farklı bir seçim sistemi uygulanır, başka bir ülkede farklı bir seçim sistemi... Bunlar gibi başka farklılıklar da mevcuttur.

Yine de, demokrasinin tanımında olmazsa olmaz birtakım özellikler saptamak mümkündür ve bu olmazsa olmazların sivil-asker ilişkileri için de önemi büyüktür. İlk olarak, demokrasilerde ülkeyi yönetecek ve takip edilecek politikaları belirleyecek olan yürütme -hükümet- demokratik seçimlerle iş başına gelir. İkinci olarak, demokrasilerde devletin kurumlarını kontrol edecek ve devlet politikalarını belirleyecek olan hükümettir. Burada şimdiye kadar yapılan tartışmalara baktığımızda Türkiye'nin, en azından tarihi olarak, bu konuda ciddi sorunlar ve zorluklarla karşılaştığını görebiliriz. Demokrasinin özellikle de Amerikan sistemi için merkezi önemi haiz olan üçüncü bir olmazsa olmaz unsuru da, kuvvetler ayrılığı ve yürütmeyi dengeleyecek bir veya birden fazla organın var olmasıdır. Amerika örneğinde bu denge Senato ve Temsilciler Meclisi ile yargı tarafından sağlanır. Birçok insanın demokrasiye ilişkin duyduğu kaygılardan biri de gereğinden fazla güçlü bir yürütmenin ortaya çıkması, başkanın veya hükümetin çok fazla güce sahip olması ihtimalidir; kuvvetler ayrılığı ve yürütmenin dengelenmesi ilkelerinin demokrasi için olmazsa olmaz prensipler arasında yer almasının nedeni de budur.

Dördüncü olarak, hukuk devleti ilkesi de birçok demokrasi tanımında merkezi bir yere sahiptir. Bu ilke sadece vatandaşlara değil, devlet kurumlarına uygulanan hukuki kuralları da kapsar. Burada bugün yaptığımız tartışmaları tekrar hatırlayacak olursak, Türkiye'de hukuk devletinin askeri de kapsamının gerekip gerekmediği ve bunun nasıl olacağı konusunda önemli soruların var olduğunu görebiliriz. Bunlara ek olarak, birçoğumuzun -ifade özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve sivil toplumun varlığı gibi- temel özgürlüklerin de demokrasi tanımının olmazsa olmazlarından olduğu hususunda bana katılacağını düşünüyorum.

İlk olarak asker ve iç politika konusunu ele almamız gerekirse, temel bir demokratik kural olarak ordunun siyasetten bağımsız ve nötr bir devlet kurumu olması ve iç siyasete karışmaması gerektiğini söyleyebiliriz. Demokratik bir perspektiften baktığımızda bunun nasıl işleyeceği konusunda birtakım kurallar belirleyebiliriz. İlk olarak, sivil hükümet ordu üzerinde tam bir kontrole sahip olmalıdır; bu çerçevede anayasada belli hükümler yer almalı ve emir komuta zinciri buna göre düzenlenmelidir. Bu konuda ciddi tartışmaların yaşandığı bazı ülkelerin var olduğunu biliyoruz. Komünizmin çöküşünden sonra Doğu Avrupa ülkelerinin bazılarında ordunun sivillerin kontrolü altına girmesi ve özellikle de emir komuta zinciri konusunda hararetli tartışmalar yaşandı: 1990'larda ve hatta 2000'lerde Polonya'da ordunun kontrolünün kimin elinde olacağı ve bu konuda cumhurbaşkanının ve hükümetin rolünün ne olacağı konusunda ciddi siyasi tartışmalar yaşandı. Bu tartışmalar emir komuta zincirindeki belirsizlikten ve yürütmenin ordu üzerindeki kontrolünün detaylarının tam olarak belirlenmemesinden kaynaklanıyor ve bu konuda çıkabilecek problemlere bir örnek teşkil ediyordu.

İkinci temel unsur ise ordunun iç politikaya karışmaması, siyaset dışı olması gerektiği fikridir. Bu konuda da sorulması gereken ilginç ve önemli sorular vardır: Ordunun siyasi aktivitede bulunmaması konusunda formel yasaklar olmalı mıdır, ne dereceye kadar olmalıdır? Silahlı kuvvetler mensuplarının siyasi parti üyesi olmasına izin verilmeli midir? Askeri personel görev başındayken seçimlerde aday olabilmeli midir? Batı Avrupa ülkelerine baktığımızda, mesela İngiltere ile Almanya'yı karşılaştırdığımızda, ilginç bir şekilde bu konuda ciddi farklılıklar olduğunu görüyoruz. Bir başka örnek de parlamentosunda -Duma'da- görev yapan birçok muvazzaf ordu mensubu bulunan Rusya'dır. Bu durumu bazıları Rus siyasetinde ordunun gereğinden fazla güçlü olması probleminin bir yansıması olarak görür. Almanya örneğine de bakabiliriz. Alman sivil-asker ilişkileri modelinin ilginç taraflarından biri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın demokratik normları ve prensipleri ordu içinde kökleştirme çabasıdır. Sonuç olarak, ordunun iç siyasete karışmaması konusunda cevaplanması gereken birçok sorunun ve farklı modellerin var olduğunu söyleyebiliriz.

Son olarak, İngiliz terminolojisinde “askerin sivil güce destek vermesi” şeklinde isimlendirilen olguya bakalım. Burada sivil hükümetin beklenmedik durumlar ortaya çıktığında ordudan yardım istemesi veya yardım istemek zorunda kalması durumundan bahsediyoruz. Bazı durumlar hakkında siyasi tartışma yoktur -doğal afetlerde olduğu gibi-, ama ordunun sivil güçlere destek vermeye çağırılması çoğu zaman önemli ve sorunlu konuları da beraberinde getirir; özellikle de kamu düzenini sağlama ve terörle mücadele gibi tartışmalı konularda.

Demokrasi ve sivil-asker ilişkileri konusundaki akademik literatüre bakarsak, bu literatürün büyük bir oranda askerin siyasete dahil olması ve askeri siyaset dışında bırakmanın nasıl sağlanabileceği konusuna odaklandığını görürüz. Sivil-asker ilişkilerinde genellikle ihmal edilen, ama aynı derecede önemli bir başka konu ise savunma politikasının (savunma bütçesinin, Silahlı Kuvvetler'in yapısının ve ordu ihalelerinin) siviller tarafından kontrolüdür. Yine komünizmin yıkılmasından günümüze kadar geçen yirmi yılda Doğu Avrupa örneğine bakarsak, Doğu Avrupa ülkelerinin bu konuda daha büyük problemlerle karşı karşıya olduğunu görürüz. Türkiye örneğiyle de ciddi paralellikler söz konusudur. Bu konuda bir yanda sivillerin kontrolünün, diğer yanda da askerin mesleki uzmanlığına duyulması gereken saygının bulunduğu, sınırları pek de belli olmayan bir çizgi söz konusudur. Sivil-asker ilişkileri konusunda Huntington'ın klasik çalışmasına, *Asker ve Devlet'e* bakarsak, yazarın sivillerin kontrolü altında olması gereken alan ile mesleki uzmanlık alanına giren konularla ilgilenmesi için askerlere bırakılması gerektiğini ileri sürdüğü konular arasında keskin bir çizgi çizdiğini görürüz. Bu konuda ben ve diğer bazı eleştirmenler Huntington'ın konuya yanlış yaklaştığını ileri sürüyoruz: Sivillerin kontrolü altında olması gereken alan ile askerin mesleki uzmanlığına duyulan saygının sonucu olarak askerlerin kontrolü altında bırakılması gereken konular arasında, tam aksine, geniş bir gri bölge olduğunu düşünüyoruz. Güncel bir örnek olarak Amerika'da Afganistan politikası hakkındaki

güncel tartışmaları düşünelim. Başkan Obama, bu konuda ne yapılması gerektiğini değerlendirirken Afganistan'daki ABD komutanı General McChrystal ülkede cepheye 40.000 askerin daha sürülmesini tavsiye etmiştir: Bazı kişiler General McChrystal'ın sınırını aşarak siyaset alanındaki bir tartışmaya müdahil olduğunu, bazıları ise meşru bir şekilde mesleğiyle ilgili bir katkıda bulunduğunu düşünmektedir.

Bu bağlamda Savunma Bakanlığı, bütçe kontrolü gibi sivil karar verici yapıların varlığı ve etkinliği konusunun önemine daha fazla vurgu yapmamız gerektiğini düşünüyorum. Bugün burada konuşulan en çarpıcı konulardan biri de Türkiye'de savunma politikasının tamamıyla Genelkurmay'ın kontrolü altında bulunduğu, bu konuda Savunma Bakanlığı'nın ciddi bir rolünün olmadığı ve savunma politikası üzerinde gerçek bir kontrol sağlamak için gerek duyulan sivil uzmanlığın var olmadığıdır. Bu, Türkiye'nin ve birçok ülkenin karşı karşıya olduğu önemli bir sorundur. Az önce bahsettiğim Amerika örneğinin de gösterdiği gibi, aslında süregelen, devamlı yeniden çözümlenmesi gereken bir sorun vardır ortada ve bu konuda kesin veya kalıcı bir çözüme ulaşmış pek fazla ülke yoktur.

Bahsetmek istediğim diğer konu ise kuvvetler ayrılığı ve yürütmenin dengelenmesi. Burada devletin diğer kurumları, özellikle de parlamento hakkında düşünmemiz gerekiyor. Demokratik bir sivil-asker ilişkileri modelinin ciddi ve etkili bir parlamento denetimine mutlaka sahip olması gerektiğini düşünüyorum. İngiltere örneğinden küçük bir gözlem aktarmak gerekirse, savunma politikası konusunda en önemli ve etkili denetimin parlamentodaki Savunma Komitesi tarafından yapılacağını düşünebilirsiniz, ama aslında bu konuda, özellikle de ordu bütçesi ve ihaleleri söz konusu olduğunda, önemli finansal konularla ilgilenen Kamu Harcamaları Komitesi'nin çok daha etkin bir rol oynadığını görüyoruz. İngiltere örneğinde savunma bütçesiyle ilgili tartışmalara doğrudan giren ve Savunma Bakanlığı'nı veya Silahlı Kuvvetler'i dize getiren yapı Kamu Harcamaları Komitesi olmuştur. Bu durum Amerikan sisteminde de böyledir.

Sivil-asker ilişkilerinde sivil toplumun rolü konusunda da birkaç şey söylemek isterim. Sivil toplum kavramı devletten ayrı ve bağımsız birtakım kurumların devleti denetlemesi ve politikaların belirlenmesinde söz sahibi olması fikrini ifade eder. Sivil toplum demokratik sivil-asker ilişkileri modellerinin her birinde önemli bir rol oynar. Burada önemli bir unsur medyadır: Askeri hesap vermeye çağırabilen özgür ve yetkin bir medya var mı?

Tekrar savunma politikası ve ordu ihaleleri konusuna dönecek olursak, ordu veya savunma bakanı çıkıp yeni bir tank veya savaş uçağına ihtiyacımız olduğunu söylediğinde ve bu alımın önümüzdeki on yılda bize şu kadar milyar dolara mal olacağını biliyorsak, bu durumu sorgulama pozisyonunda olanlar kimlerdir? Bu rolün bazen "stratejik cemaat" olarak da adlandırılan ve savunma politikası konusunda uzman olan bağımsız düşünce kuruluşları ve araştırma merkezleri tarafından oynadığı da görülmür. ABD örneğine baktığımızda, bu konudaki en etkileyici unsurlardan biri de değişik politikaları savunan, politika seçeneklerini değerlendiren, hükümetin ne yapıp ne yap-

maması gerektiğini tartışan ve hükümete baskı uygulayan, çoğu Washington merkezli ve geniş bir yelpazeyi kapsayan düşünce kuruluşları ile araştırma merkezleridir. Bu merkezler demokratik bir sivil-asker ilişkisi modelinin önemli bir parçasını oluşturur. Aynı şeyi erlerin haklarını savunan örgütler gibi hükümet dışı organizasyonlar için de söyleyebiliriz.

İki noktaya daha değinerek konuşmamı bitireceğim. Birincisi, kurumlar ve kültür hakkında. Sivil-asker ilişkileri konusundaki birçok tartışma ve düşünce, doğal olarak emir-komuta zinciri, parlamento, Savunma Bakanlığı gibi kurumlara odaklanmaktadır. Aynı derecede önemli bir başka konu ise demokrasi kültürü fikri ve bunun askeri kültürle olan ilişkisidir. Özellikle Türkiye örneğinin işaret ettiği sorunlardan biri de, kökleşmiş bir askeri kültürü değiştirmenin zorluğudur: Türkiye’de sadece belli kurumları değil, aynı zamanda en azından tarihsel olarak ordunun sivil ve demokratik kontrolüne direnen bir askeri kültürü de değiştirmeye çalışmanız gerekmektedir.

Değirmek istediğim ikinci konu ise Türkiye’de sivil-asker ilişkilerinde mesafe alınması için yapılması gerekenler, çözümler. Dışarıdan bakan biri olarak şöyle bir gözlem yapabilirim: Radikal veya devrimci bir siyasi değişim yaşamış olan ülkelerde sivil-asker ilişkilerinde de benzer bir şekilde radikal veya devrimci bir değişim gerçekleştirmek mümkün olabilir; öte yandan, askerin gücünün veya prestijinin yüksek olduğu bir siyasi durumla karşı karşıyaysanız ve radikal veya devrim niteliğinde bir siyasi değişim gerçekleşmemişse, sivil-asker ilişkilerinde de radikal veya devrim niteliğinde bir değişim beklememek gerekir. Türkiye örneğine bakarsak bundan birtakım sonuçlar çıkarabiliriz. Birincisi, Türkiye’de asker-sivil ilişkilerinde de radikal bir değişimi mümkün kılacak radikal, devrim niteliğinde bir değişim yoktur. İkincisi, ordu Türkiye’de hâlâ ciddi bir güce sahiptir. Son olarak da, Türkiye’de ordunun rolü konusunda siyasi bir bölünmüşlük vardır. Bütün bunlara bakarak, sivil-asker ilişkilerinin reformunda zaman zaman sınırları bozacak kadar kademe kademe ilerleyen bir yaklaşımın Türkiye’nin önündeki tek yol olduğunu düşünüyorum.

# Türkiye’de Asker Sivil İlişkileri: AB’nin Etkisi ve Talepleri

*Joost Lagendijk*

## **Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Hâlihazırdaki Durumu**

10 yıl önce Avrupa Birliği tarafından Türkiye’ye aday ülke statüsü verilmesi kararı alındı. O zamandan beri hem AB Parlamentosu’nun, hem AB Komisyonu’nun, hem benim gibi bireylerin, hem de düşünce kuruluşlarının temel bir isteği vardı: “Türk ordusunun siyasetteki rolü azaltılmalı.”

Türkiye’nin AB üyesi ülkelerden en önemli farkı, Türkiye’de Genelkurmay Başkanı ve ordu komutanlarının bir basın toplantısı düzenleyip doğrudan ordu ile ilgisi olmayan laiklik, Kıbrıs, Güneydoğu Anadolu veya Kürt dili gibi konularda yorum yapabilmeleridir. Böyle bir şeyin olması AB üyesi bir ülkede düşünülemez bile. Bu yüzden, AB’nin temel şartı ordunun bu baskın pozisyonunun değiştirilmesi, sınırlandırılmasıdır. Ordu bu gibi konuların dışında kalmalıdır.

## **AB Desteğiyle Atılan Adımlar ve Milli Güvenlik Konseyi**

AB’nin desteği sonucu, Türkiye’de Milli Güvenlik Konseyi’nin yapısı daha sivil bir görünüm kazanacak şekilde değiştirilmiştir. Önceden Kurul üyelerinin çoğunluğunu askerler oluşturmakta ve hangi filmin Türkiye’de gösterime girebileceği gibi, Avrupa perspektifinden baktığınızda ordunun hiçbir şekilde müdahil olmaması gereken konularla da ilgilenmekteydi. AB Türkiye’nin bir gecede değişmesini beklememektedir. Tarihsel değişim süreçlerini biliyorum ve Türkiye’de bu sürecin 15 ila 20 yıl alacağını düşünüyorum. Avrupa’da eğitim görmüş yeni asker nesli yetiştiğinde, subaylar rollerinin ülkenin sınırlarının korunması ve iç güvenliğin sağlanmasıyla sınırlı olması gerektiği sonucuna kendileri varacaklardır.

Bence Milli Güvenlik Kurulu’ndaki değişim en azından doğru yönde atılmış bir adımdı ve bir süreci başlattı. Bu konuda çok katkısı olabilecek bir başka konu da, bence, milli güvenliğin ne olduğunun yeniden tanımlanmasıdır. Bu tanımın kapsamı hâlihazırda çok geniş olduğundan, ordu her defasında kendini tartışmaya müdahil olmak



zorunda hissetmektedir. Bu, Avrupa'dakiyle karşılaştırıldığında çok daha geniş bir tanımdır. Avrupalılar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde "Ordunun ilgilenmesi gereken milli güvenliğin sınırları nedir?" gibi sorulara cevap aranacak tartışmaların yaşanmasını beklemektedir. Böyle sorular, Avrupa Birliği'nin de temel isteği olan ordunun siyasetteki rolünün azaltılması konusunda doğru yönde atılmış adımlar olacaktır.

### **Kritik Meseleler: Askeri Mahkemeler ve Savunma Bütçesi**

Değınmek istediğim iki önemli konu var. Birincisi askeri mahkemeleri rolü, diğeri de bütçenin kontrolü. Ocak 2009'da Larespark Otel'de düzenlenen IPC-CESS Sivil-Asker İlişkileri Konferansı'nda İspanya ve Hollanda'daki askeri mahkemeler arasındaki farklar konusunda bir tartışma yaşanmıştı. Hollanda modelinde yargıçların neredeyse tamamı sivillerden oluşurken, İspanya'da ise durum tam tersidir. Alman ve İngiliz modelleri arasında da farklılıklar vardır. Bu yüzden Türkiye askeri mahkemeler konusunda İspanya'daki veya İngiltere'deki durumu kendisine örnek almak zorunda değildir; ama Türkiye şu anda askeri personelin askeri faaliyetleri nedeniyle sivil mahkemelerde yargılanabilmesinin yolunu açacak ve askeri mahkemeler konusunda genel bir AB modeli olan bir düzenlemeyi gerçekleştirme sürecindedir. Bu sürecin Anayasa Mahkemesi tarafından da onaylanması gereklidir, eğer söz konusu düzenleme iptal edilirse askeri ve sivil mahkemeler arasındaki dengenin nasıl sağlanacağı konusunda yeni bir tartışmanın başlaması kaçınılmazdır."

AB raporlarında dikkat çekilen bir başka husus da savunma bütçesinin parlamento tarafından sivil denetime tabi tutulmasıdır. Bu konuda da tek bir Avrupa modelinden söz etmek zordur. (Mesela Fransa'da savunma bütçesi parlamentodan çok cumhurbaşkanının ve hükümetin elindeyken, Alman ve Hollanda modellerinde savunma bütçesi konusunda parlamentolar önemli ve hatta proaktif roller üstlenmiştir.) Hollanda'da hava kuvvetlerine 75 taarruz uçağı alınıp alınmaması gerektiği konusunda yıllardır süregelen bir tartışma vardır. Ordu buna ihtiyacı olduğunu kamuoyu (meclis) önünde açıklarken, diğeri taraf da tam tersini, bu savaş uçakları için milyonlarca euro harcamaya gerek olmadığını, buna stratejik olarak ihtiyaç duyulmadığını savunmaktadır. Konunun hem strateji hem de finansman boyutunda açık ve şeffaf bir tartışma devam etmektedir.

### **Meseleleri Nasıl Çözmeli**

Sormamız gereken soru "AB ve Türkiye, Türkiye'nin Avrupa'daki uygulamalarla daha çok yakınlaşması için neler yapabilir?" olmalıdır. Son günlerde tartışılan konulardan biri de Türk Silahlı Kuvvetleri içinde yapılan gizli planlardır. Genelkurmay'ın, içindeki çürük elmaları ayıklama zamanının artık geldiğini düşünüyorum. Komutanlar ordunun neleri yapıp neleri yapamayacağı konusunda kırmızı çizgileri olduğunu ve bu çizgileri aşanların, aynı zamanda Anayasa'yı da ihlal etmiş olacakları için, bunun sonuçlarına katlanacağını açıkça ilan etmelidir. Anayasal bir düzende ordu hükümetin karşısına çıkmamalıdır, çıkamaz.

İyileştirilmesi gereken bir başka konu da Silahlı Kuvvetler'in Türkiye'deki sivil toplum temsilcilerine ve Avrupa Birliği'ne yönelik iletişim stratejisidir. 11 yıldan bu yana AB Parlamentosu üyesiyim ve bir generalle veya önemli kararların alınmasında söz sahibi bir ordu mensubuyla konuşmayı denediğim zamanlar oldu, ama ben ve arkadaşlarım her defasında reddedildik. Ordu bu şekilde kendisini değişime sürekli direnen monolitik bir yapıya hapsedmiş olmaktadır.

Bunu söylemekle beraber, her şeyin bir gecede değişmesini beklemiyorum. Silahlı kuvvetlerin, mensuplarının sivil mahkemelerde yargılanmasını kolay kolay kabullenmediğini sanmıyorum, ama kritik meselelerin kademe kademe de olsa sonunda tartışmaya açılmasını tavsiye ediyorum. Bununla beraber, Türkiye'de son 10 yılda yaşanan gelişmeleri dikkate aldığım da oldukça ümitli olduğumu da söylemeliyim. Türkiye'nin komşularıyla ilişkileri gittikçe daha fazla istikrar kazanacaktır. İç siyaset konularında ordunun rolünün gittikçe azalacağını ve ordunun sadece sınırların korunması ve benzer meselelerle ilgileneceğini umuyorum. Bütün bunlar hükümetin zekice tasarlanmış dış politikasıyla yan yana yürüyecek ve sonunda ordu AB savunma programında yer alacak, Afganistan gibi bölgelerde daha fazla görev alacak ve daha küresel bir role sahip olacaktır. Bu da, ülkenin iç sorunlarıyla uğraşması yönünde üzerinde baskı hissedilen bir ordudan, uluslararası görevlere odaklanmış profesyonel bir orduya geçişi sağlayacaktır.

### **Laiklik ve Silahlı Kuvvetler**

Bazılarına göre, ordunun görevlerinden biri de Türkiye'nin laik yapısını korumaktır. Türkiye bir demokrasi ülkesiyse ve laiklik sadece silahlı kuvvetler müdahil olduğunda korunabiliyorsa, bu demokraside yanlış giden bir şeyler var demektir ve bu da Türkiye'yi AB'nin dışında tutmak için bir gerekçe olacaktır. Laikliği koruyabilecek siyasetçiler, meclis, toplum veya medya gibi- başka savunma mekanizmaları yoksa, Türkiye'nin AB'ye giremeyeceğini düşünüyorum. Umarım Türk ordusu Avrupa yanlısı siyasetinde samimidir ve bir adım geri atmaya ve Türkiye'de laikliği korumayı başkalarına bırakmayı becerebilir; umarım hükümet de, eğer AB yanlısı ise sadece Türkleri değil, Avrupalıları da ülkenin laik yapısını koruma konusunda samimi olduğu konusunda ikna etmesi gerektiğinin farkındadır.

### **Sonuç**

Bu konu eninde sonunda ve kademe kademe Türkiye'nin AB üyeliği yolunda bir engel olmaktan çıkacaktır, bu konuda ümitliyim.

# İspanya'da 23-F Darbe Girişimi ve Askerin Demokratik Denetimi Süreci

*Akın Özçer*

İspanya, Franco diktatörlüğünü iç savaşla birlikte kırk yıl gibi uzunca bir süre yaşamak zorunda kalmış; bu nedenle diktatörün ölümünde uluslararası saygınlığı sıfırlanmış ve parçalanmanın eşğine gelmiş bir ülke. İspanya ayrıca, Franco'nun kendi yerine seçmiş olduğu bir kralla, bir bakıma sancılı ama bir o kadar da inanılması güç bir demokratikleşme süreci geçirmiş. Sancılı bir süreç; çünkü hem ayrılıkçı terör örgütünün kışkırtıcı eylemleri, hem de nasyonal Katolik rejimi korumanın görevi olduğuna inanan askerın siyasete müdahale tehditleri altında kararlılıkla yürütülmüş. İnanılması güç bir süreç; çünkü bu demokratik reformlar, en azından başlangıç aşamasında Franco'nun demokratik olmayan meşru kurumlarına dayanılarak yapılmış.

Kral Juan Carlos'un Frankist elitler arasından seçtiği Adolfo Suárez'i başbakan atmasıyla başlayan bu süreç, İspanya'da "demokrasiye geçiş" (*transición democrática*) adıyla anılır. Temmuz 1976'da başlayan ve resmen 28 Ekim 1982 genel seçimleriyle sona eren bu süreçte İspanya, biri daha eyleme geçmeden önlenen iki darbe girişimi yaşadı. O bakımdan, askerın demokratikleşme sürecinin genel demokratikleşme süreciyle birebir örtüştüğünü söyleyebilmek kolay değil.

Demokrasi döneminin ilk Savunma Bakanı Narcis Serra (1982-1991), asker-sivil ilişkileri ve askerın sivil iktidarın denetimi altına alınma süreci üzerinde çalışmış politikacıların başında geliyor. 2008'de, askerın demokrasiye geçiş sürecini anlatan *Transición Militar* adlı bir kitabı yayımlanan Serra, 4-5 Nisan 2009'da Sabancı Müzesi'nde düzenlenen ilk Türkiye-İspanya Konferansı'na katılmış ve bu konuda bir de sunum yapmıştı.

İspanya'da askerın, Yarbay Antonio Tejero Molina'nın emrindeki 300 askerle, oturma halindeki Temsilciler Meclisi'ni bastığı 23 Şubat 1981 tarihine kadar, sivil hükü-

metle pazarlıklar yaptığı ve sürecin çeşitli aşamalarına koşullu olarak onay verdiği yaklaşık beş yıllık bir dönem yaşandı. Sunumunun ilk bölümünde bu pazarlık dönemini biraz daha yakından incelemekte yarar görüyorum. İkinci bölümde ise, 23-F koduyla anılan bu askeri darbe girişiminin ertesinde askerin sivil hükümetten “özerkliğini” korumaya çalıştığı bir dönemi incelemek gerekiyor. Darbecilerin askeri mahkemede yargılanmasıyla başlayan bu dönem aslında, González hükümetlerinin ve Savunma Bakanı Narcis Serra’nın yürüttüğü askerin sivil denetimi süreciyle iç içe geçiyor. Üçüncü bölümde ise, İspanya’nın Avrupa Ekonomik Teşkilatı’nın asker-sivil ilişkileri ölçütünü karşılamaya yönelik reformlarının altını çizmeyi öngörüyorum.

### **Demokratikleşme Sürecinde Gerçekleştirilen Reformlar ve Askerin Tutumu**

Ana hatlarıyla özetlemek gerekirse, demokrasiye geçiş döneminin hedefi, kapsamlı siyasi bir af ilan edilmesi, bu bağlamda yasaklanmış siyasi partilerin yasallaştırılması ve 15 Haziran 1977’de yapılması kararlaştırılan demokratik genel seçimlere katılmalarının sağlanması ve nihayet seçimlerden sonraki dönemin demokratik kurumlarını tanımlayan siyasi reform yasasının çıkarılmasıdır. Suárez siyasi reform tasarısını, o dönemde birer bakan gibi çalışan kuvvet komutanlarının onayına sunduğu zaman, bu onay karşılığında Komünist Parti’nin (PCE) yasallaştırılmayacağına dair güvence vermek durumunda kalmıştır; ancak bu şartlı onay meclisi olumlu yönde etkilemiş, Suárez siyasi reform tasarısını ezici bir çoğunlukla geçirmeyi başarmıştır. Daha sonra halkoyuna sunulan yasa, İspanya Sosyalist İşçi Partisi’nin (PSOE) sürece verdiği destek sayesinde, %94,4 “evet” oyuyla benimsenmiştir. Suárez halkın sürece verdiği destekle o denli cesaretlenmiştir ki, bir sonraki aşamada komutanlara PCE’nin yasallaştırılmaması konusunda verdiği sözü tutmaya gerek bile duymamıştır.

Başbakan Suárez’in elini güçlendiren bir başka gelişme, seçimlerde partisi Demokratik Merkez Partisi’nin (UCD), sürece destek veren PSOE ile birlikte oyların toplam %64,2 sini, sandalyelerin de %80,7 sini kazanması olmuştur. Seçimlerin ortaya koyduğu bu cesaret verici tabloya Kral Juan Carlos katkıda bulunmuş, meclisin açılışında yaptığı konuşmayla “İspanyol halkının bütün özelliklerini kapsayacak ve tarihsel ve güncel haklarını güvence altına alacak” yeni bir Anayasa hazırlanmasını istemiştir.

Siyaset bilimci Felipe Agüero, askerin bu süreci frenleyecek tepkileri gösteremesini üç temel nedene bağlar. Bunlardan birincisi, reformcu kadronun seçim sonuçlarından aldığı güçle ve sürpriz kararlarla süreci hızlandırması, ikincisi ise reformcu kadronun kendi gündemine sahip çıkması ve askere çeşitli alternatifler sunarak, önlem alma fırsatı vermemesidir; ancak askerin hareketsiz kalmasında en büyük pay Kral Juan Carlos’a aittir. Asker Caudillo’nun Frankizmi bizzat emanet ettiği Kral Juan Carlos’a o kadar büyük bir güven duymaktadır ki, gerçekleştirilen reformlara karşı önlem almaya gerek bile duymamıştır.

Serra, askerin “anayasa inşası” sürecinde de bazı koşullar öne sürdüğünü belirtir. Bu koşulların başında “yüce” görevlerinin anayasaya kaydedilmesi gelir. Nitekim 8.

madde, silahlı kuvvetlere İspanya'nın egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün yanı sıra, “anayasal düzenini koruma” görevini de verir. Siyasete müdahale imkânı tanıdığı gerekçesiyle Bask milliyetçiler tarafından eleştirilen bu madde, değişiklik önergelerine karşın aynen kalmıştır. Askerin ayrıca Bask ve Katalan partilerini tatmin amacıyla getirilen simetrik özerklik sisteminin anayasanın 2. maddesinde bölge/milliyet ayrımı yapılmak suretiyle esnetilmesini de tasvip etmediği bilinmektedir.

Xavier Casals i Meseguer, *Tentación neofascista en España* adlı kitabında, 23-F darbe girişiminin önüne demokratik duruşuyla set çeken Kral Juan Carlos'un 24 Şubat'ta Bask ve Katalan milliyetçilerin dışındaki siyasi partileri olağanüstü toplantıya çağırdığına dikkat çeker. Bu toplantıda “LOAPA” olarak bilinen özerklik sürecinin uyumlaştırılmasıyla ilgili yasanın temeli atılmıştır. Yasanın amacı, anayasanın 2. maddesindeki milliyet/bölge ayrımına simetrik bir yorum getirerek askeri bir süreliğine yatıştırmaktır. Özerkliğin bir tavanının bulunduğu, bu tavana varılınca milliyetlerle bölgeler arasındaki farkın ortadan kalkacağı yorumunu getiren ve şekil yönünden anayasaya aykırı olan yasa, PNV'nin başvurusu üzerine iki yıl sonra Anayasa Mahkemesi'nce kısmen iptal olunmuştur.

### **Darbecilerin Yargılanması ve Askerin Özerklik İsrarı**

23-F darbe girişiminin başarısızlığı ne kadar sevindiriciyse, darbecilerin yargılanma süreci de o ölçüde kaygı vericidir. Bir kere, darbe girişiminde bulunanlar sivil değil askeri mahkeme tarafından yargılandığı gibi, 1945 tarihli Askeri Ceza Kanunu'nda öngörülen herkes de (yaklaşık 4000 asker) mahkemeye sevk edilmiş değildir. Darbeyi yöneten üç general, yani Milans del Bosch, Luis Torres Rojas, Alfonso Armada ve Yarbay Antonio Tejero Molina dahil 23'ü üst rütbeli subay olmak üzere toplam 29 asker ve bir sivil 23-F darbe girişiminin sorumluları olarak “askeri ayaklanma” ve “ayaklanmaya katılım” suçundan yargılanmıştır. Belirlenmiş olan en yüksek ceza 30 yıl haptir ve bu cezaya sadece General Milans del Bosch ile Yarbay Antonio Tejero Molina mahkûm edilmiş, ancak General Milans del Bosch, Askeri Ceza Kanunu uyarınca, 75 yaşını doldurduğu gerekçesiyle 1991 yılında serbest bırakılmıştır. 26 yıl hapis cezasına mahkûm edilen General Alfonso Armada daha 1988 yılında aftan yararlanmış, Yarbay Tejero Molina ise 15 yılda, Aralık 1996'da tahliye edilmiştir.

23-F darbe girişiminde sadece aysbergin görünen yüzünde olan kişilerin yargılanması, Xavier Casals i Meseguer'e göre, kamuoyunda zaten mevcut olan silahlı kuvvetlerin kolayca cezalandırılmayacak bir güç olduğu kanaatini daha da pekiştirmiştir. Meseguer *Tentación Neofascista en España* adlı eserinde, 23-F darbe girişiminin bu yöndeki girişimlerin sonuncusu olmadığına da dikkat çeker. Nitekim İspanya'da 27 Ekim 1982 tarihli bir darbe girişimi daha olmuştur. 27-0 koduyla tanımlanan bu darbe girişiminin, demokrasinin başlangıç tarihi olarak kabul edilen 28 Ekim genel seçimlerinden bir gün önceye rastlaması ilginçtir. Albay Luis Muñoz ile Albay José Enrique ve Yarbay Jesus Crespo Cuspinero kardeşler tarafından ve tutuklu bulunan 23-F sorumlularıyla

istişare halinde organize edildiği ortaya çıkan bu ikinci darbe girişimi, İçişleri Bakanı Juan José Rosón'un deyimiyile, özellikle organizasyon bakımından çok daha tehlikeli bir girişimdir.

Buna karşılık, 27 Ekim 1982'deki darbe girişiminde bulunanların elebaşları da, yargılandıkları askeri mahkeme tarafından hafif sayılabilecek (12'şer yıl) hapis cezalarına mahkûm edilmiştir. Sonuç olarak, İspanyol kamuoyunda askerin dokunulmaz olduğu-na ilişkin kanaat daha da güçlenmiş, İspanya'da resmen demokrasi dönemine girilmiş olduğu halde darbe girişimleri de son bulmamıştır. Nitekim bu dönemde asker demokratik rejime karşı bir kez daha ayaklanma girişiminde bulunmuştur. Bu kez hedef alınan sadece demokratik rejim değil, bu rejimle bütünleşmiş olan Kral Juan Carlos'tur. 2 Haziran 1985 günü, Silahlı Kuvvetler Günü'nde Kral Juan Carlos'un A Coruna'da düzenlenen askeri tören sırasında Mısır'da Enver Sedat'a yapılan benzer bir suikast sonucu tribünde vurulması planlanmıştır. Törende Kral'ın yanı sıra Kraliçe Sofia, Başbakan Felipe González ve Savunma Bakanı Narcis Serra'nın da tribünde hazır bulunmaları öngörülmüştür.

Kamuoyunda kısaca 2-J koduyla bilinen bu suikast girişiminin İspanya'nın AET üyeliği kesinleştikten sonra yapılmış olması da dikkat çekicidir. İspanya'yı çağdaş demokrasiye kavuşturan ve AET üyesi yapan bir krala ve reformcu hükümete karşı böyle bir darbe girişiminde bulunmak, kuşku yok ki, darbecilerin ülke çıkarları doğrultusunda hareket etmediğinin somut bir göstergesini oluşturmaktadır.

Görüldüğü gibi, İspanya'da asker, demokrasiye geçiş döneminde olduğu kadar, demokrasi döneminde de siyasete müdahale etmek, hatta darbe yapmak peşinde koşmuştur. Siyasete müdahale etmediğinde ise sivil otoriteden özerk olmaya özen göstermiştir. Askeri yargının darbecilerin yargılanmasını kapsayacak şekilde geniş tutulması, askerin özerkliği yaklaşımının önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. Bu bakımdan, askerin sivil denetiminin sağlanması sürecinde kilit noktalardan ilki askeri yargının yetki alanının daraltılması, ikincisi ise askerin Savunma Bakanlığı'na bağlanması yolunda reform yapılmasıdır.

### **Askerin Sivil Denetimi İçin Yapılan Reformlar**

Görüldüğü gibi, İspanya'da demokratikleşme sürecine koşut olarak bir de askerin sivil denetim altına alınması süreci işlemektedir. Narcis Serra'nın isabetle ortaya koyduğu gibi, bu sürecin başarısı demokratikleşme sürecinin başarısına bağlı bulunmaktadır; başka bir deyişle demokratikleşme olmadan askerin sivil denetimini sağlamak mümkün değildir. Serra, askerin demokrasiye geçiş sürecinin (*transición*) İspanya'ya özgü yedi aşamadan geçtiğini söyler. Bu sayıyı her ülkeyi kapsayacak şekilde genelleştirmek mümkün değildir elbette, ama altı çizilmesi gereken nokta, askerin sivil denetimini sağlayabilmek için demokratik bir anayasa yapmanın şart olduğudur. Ancak demokratik bir anayasanın varlığı, otomatik olarak, askerin sivil otoritenin denetimine girdiği anlamına da gelmemektedir. İspanya'da 1985 yılına kadar olup bitenler bunun somut bir göstergesini oluşturmaktadır.

Buraya kadar gördüğümüz gibi, İspanya’da darbe yapmaktan vazgeçen asker bir sonraki aşamada sivil otoriteden özerk olmayı savunmuş, askeri yargı alanının geniş tutulmasıyla bunu bir ölçüde sağlarken, arada yine darbe girişimlerinde bulunmayı da ihmal etmemiştir. Askerin Savunma Bakanlığı’na bağlanması konusu ise, 1977 yılında ilke olarak kabul edilmiş olmakla birlikte uzun süre kâğıt üzerinde kalmıştır. Savunma Bakanlığı’nın 1985 yılına kadar kendine ait bir binası dahi olmamıştır.

28 Ekim 1982 genel seçimlerinden tek başına iktidar çıkan PSOE, seçim ve parti programında askerin sivil denetimi konusuna büyük ağırlık vermiş ve savunma alanında Avrupa modeline uygun olarak örgütlenmiş modern bir ordu kurulmasına öncelik tanımıştır. Kurulması öngörülen bu modern ordunun profesyonel bir nitelik taşıması ve Avrupa savunma sistemine eklenmesi öngörülmüştür.

González hükümetinin savunmanın modernleştirilmesindeki temel amacı, Serra’nın altını çizdiği kadarıyla, silahlı kuvvetleri anayasal sistemin ayrılmaz bir parçası haline getirmektir. Bu amaca ulaşabilmek için ilk aşamada Savunma Bakanlığı’nın yeniden yapılandırılması yoluna gidilmiştir. Bu noktada da hedeflenen amaç, silahlı kuvvetlerin hükümete sözde değil özde bağımlı hale getirilmesidir. Buna paralel olarak da askeri yargının etki alanının daraltılması amaçlanmıştır.

Alınan tüm bu önlemlerin yanı sıra, profesyonel askerlik düşüncesinin benimsenmesine ve silahlı kuvvetlerin operasyon yeteneği ve kapasitesinin geliştirilmesine ağırlık verilmiştir. Serra, bu çalışmalarla, askerin iç güvenlik alanındaki misyonunu polis ve jandarmaya bırakmasının sağlandığına dikkat çeker. Tüm bu çalışmaların kara, deniz ve hava kuvvetleri için oluşturulan ortak stratejik plan doğrultusunda yürütüldüğüne işaret eden Serra, silahlı kuvvetlerin dışa açılımına ve yakında üye olunması düşünülen Avrupa savunma sistemine eklenmesine özen gösterildiğinin de altını çizer.

Bu çalışmalar çerçevesinde, 1980 tarihli Milli Savunma Temel Ölçütleri Yasası güncellenmiş, bu bağlamda sivil otoritenin kişisel olarak başbakanın savunma politikasındaki ağırlığının artırılması amaçlanmıştır. Yeni kanunla başbakana savunma politikasını yürütme ve savunma planlarını onaylama görevleri verilmiştir. Başbakanın yanı sıra, onun adına hareket etmeye yetkili olduğu belirtilen milli savunma bakanının da ağırlığı artırılmıştır. Yeni kanunla ayrıca, genelkurmay başkanlığı makamı da oluşturulmuş, genelkurmay başkanı “askeri politikanın operatif yönlerinin yürütülmesinde, savunma bakanının başlıca yardımcısı” olarak tanımlanmıştır.

Serra’ya göre askerin sivil kontrol altına alınmasının bir sonraki adımını ise, Milli Savunma Bakanlığı’nın yeniden yapılandırılması oluşturmuştur. Bu bağlamda bakanlık üç ana blokta yeniden örgütlenmiştir. Tümüyle askeri nitelikli olan birinci blokun başında kara, deniz ve hava kuvvetlerinin eşgüdümünü sağlayan genelkurmay başkanı yer almaktadır. Bir devlet sekreterine bağlı bulunan ikinci blok, altyapı ve silahlanma politikası ile ekonomik kaynakların yürütülmesi ve kontrolünden sorumlu bulunmaktadır. Başında sivil bir müsteşarın (*subsecretario*) bulunduğu üçüncü blok ise personel ve özlük işleriyle ilgilenmektedir.



Narcis Serra, silahlı kuvvetlerin modernleştirilmesinin aslında savunma harcamalarının etkinleştirilmesinden geçtiğinin altını çizer ve yatırım harcamaları ile personel harcamaları arasındaki ideal orantının 60-40 olması gerektiğini belirtir. Bakan söz konusu olduğunda bu orantının 48-52 olduğuna dikkat çeken Serra, altı yıllık bir süre içinde kara kuvvetlerinde %16, deniz ve hava kuvvetlerinde ise %8 oranında personel kısıtlamasına gittiklerini ve silahlı kuvvetlerin toplam mevcudunu 39 milyonluk bir nüfus için 300.000 personelle sınırladıklarını belirtir. Yazara göre, personeli aşırı şişkin olmayan, kaynakları demokratik denetim mekanizmasına tabi profesyonel bir ordu oluşturulması, askerin sivil iktidara bağlı modern bir güç olmasının önemli koşullarından birini oluşturur.

İspanya’da bu yönde atılan bir sonraki adım, askeri yargı alanındaki reformdur. Bu çerçevede, Franco döneminde çıkarılan ve darbe ve askeri ayaklanma gibi askeri nitelikli olmayan suçları da askeri yargı kapsamında bulunduran 1945 tarihli yasanın yerine yeni bir Askeri Ceza Kanunu çıkarılmıştır. Askeri yargının yetki alanının daraltılması, Serra’ya göre, İspanya’da askerin sivil denetimi sürecinde “altıncı aşama” olmuştur.

Askerin sivil kontrol altına alınması sürecinde geriye kalan son aşama -Serra’nın belirttiği “yedinci aşama”- askerin eğitim ve formasyon alanındaki ideolojik kontrolünün kırılmasıdır. Asker bu son aşamada, askeri eğitim, askeri kariyere giriş ve terfiler ile tayinler üzerindeki ideolojik kontrolü yitirmemek için çok direnmiştir. Nihayet 1989 yılında, İspanya AET üyesiyken çıkarılan Askeri Personel Yasası ile bu aşamaya geçilebilmiştir. Asker böylece, siyasete müdahale ve siyasi güçlerle diyalog aşamasından, devlet bürokrasisinin bir parçası olma aşamasına getirilebilmiştir.

Görüldüğü gibi, İspanya’daki süreç 1976’da başlayıp 1989 yılına kadar sürmüş, üç kez de darbe girişimine maruz kalmıştır. Ama sonunda İspanyol ordusu profesyonel bir kurum olmayı başarmıştır. Buna örnek olarak 2006 yılında meydana gelen olayı anımsatmak yeterlidir sanırım. General José Mena Aguado, 6 Ocak 2006 tarihinde yapılan Askeri Paskalya töreninde Sevilla’da yaptığı konuşmada, özerk toplulukların Anayasa’ya aykırı girişimlerde bulunması halinde, hükümetin veya Anayasa Mahkemesi’nin, talep ederse, Silahlı Kuvvetler’in Anayasa’nın 8. maddesindeki müdahale hakkını kullanabileceğini söylemişti. Anımsadığınız gibi, General Mena Aguado ertesi gün Silahlı Kuvvetler Disiplin Yönetmeliği’nin 7. maddesine muhalefetten Savunma Bakanı José Bono tarafından görevinden alınmıştı.



# Üçüncü Oturum

## Tartışma Bölümü

**Katılımcı:** Güncel konulardan olan demokratik açılımlar ile asker ve hükümet arasındaki ilişkiler konusunda görüşlerinizi almak istiyorum. Bir yanda, ikisi arasında bu konuda bir işbirliği olduğunu ileri süren yorumlar var; öte yanda ise hükümetle asker arasında işbirliği olmadığını ileri süren yorumlar ve Milli Güvenlik Kurulu toplantılarından birinde gündeme geldiğinde askerin önce sessizce itiraz ettiği, sonra da Genelkurmay başkanının kırmızı çizgilerini hükümete bildirdiği şeklinde görüşler var. Birkaç gün sonra da Başbakan ve Cumhurbaşkanı, Genelkurmay Başkanı ile aralarında bu konuda bir anlaşmazlık olmadığını açıkladı. Bunu gerçekten Genelkurmay'ın görüşüne katıldıkları için mi söylediler, yoksa öyle söylemek zorunda mı kaldılar? Güncel bir mesele olduğu için üzerinde yorum yapmanın zor olduğunu biliyorum, ama bu konuya nasıl baktığınızı öğrenmek istiyorum.

**Katılımcı:** Avrupa Birliği ekonomik ve siyasi bir güç, fakat ABD'nin karşısında askeri gücü tartışılır. Andrew Cottey, özgeçmişinde yazdığı üzere NATO uzmanlığı da yapmış. Avrupa Birliği'nin çoğu başat ülkesi, öncü ülkelerin hepsi aynı zamanda NATO üyesidir ve NATO'da da ABD'nin büyük bir etkisi olduğundan rahatlıkla bahsedebiliriz. Avrupa Birliği ekonomik ve siyasi bir güç olarak görünse bile, bölgesel düzenlemelerde ve dünyada barış adına yapılan harekâtlarda asker gücü bulunduruşu. Bu ülkelerin her birinin sivil-asker ilişkilerinde farklı bir şeması olsa bile, askerlerin veya sivillerin kişi olarak bulunmadığı, kişilerin silikleştiği bir karar mekanizmasında böyle operasyonlara ve harekâtlara katılmış olması, kararların demokratik olup olmadığı tartışmasını ortaya çıkartmaz mı? Yani karar mekanizmasında sivillerin sayısının fazla olması, sonuçların demokratikliği ve insan haklarına uygunluğu anlamına gelir mi, gelmez mi?

İkincisi, Türkiye'deki siyasetçiler ile sivil toplum kuruluşları arasında yaygın bir kanaat var: ABD'nin, içinde Avrupa Birliği ülkelerinin askerlerinin de olduğu bölgesel harekâtlarında, bir NATO gücü olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de ciddi sayıda askeri bulunuyor. Sayın Lagendijk "sıfır problem"den bahsetti. Evet, Türk dış politikasında Ermeni açılımı, Kürt açılımı, Kıbrıs sorunu gibi başlıklardaki tutumlarını birleştirdiğimizde, şu andaki hükümetin gücünü aşan bir şekilde çıtayı yükselttiğini görüyoruz. Acaba ABD'nin bölgesel düzenlemeleri sırasında şu andaki hükümetin koç başı olarak kullanıldığı konusunda fikirleri nelerdir ve buna ayak diretecek ordunun terbiye edilmesi gibi bir şey söz konusu edilebilir mi?

**Katılımcı:** 25 yaşındayım. Bir Türk genci olarak bir yandan demokrasiye inanıyorum ve oy kullanarak demokrasinin nimetlerinden faydalaniyorum. Siviller ile askerler arasındaki ilişkilerin normalleşmesi gerektiğinin de farkındayım. Bu yüzden, bu yöndeki hareketleri destekliyorum. Öte yandan, bir Türk ve Batı yanlısı, laiklik yanlısı olmanın neredeyse bir sır gibi saklandığı bir ortamda büyümüş biri olarak, özellikle de son on yılda Türkiye’de güvenebileceğim tek kurumun ordu olduğunu düşünüyorum. Belki bu size, Avrupalılara ve Amerikalılara komik veya garip geliyor olabilir, ama ortada böyle bir gerçeklik var. Tek güvenebileceğim kurumun ordu olduğunu açıklamam bazı sorunlar doğuruyor, çünkü ne zaman orduda gizli planlar ortaya çıksa onları savunmak durumunda kalıyorum. Türkiye sivil-asker ilişkilerini normalleştirme yönündeki çabalarını artırır ve son yıllarda gördüğümüz gibi ordu siyasette daha az etkin bir konuma gelirse -İspanya örneğini ve diğer örnekleri de dikkate alarak bütün katılımcılara soruyorum- Türkiye’de laikliğin yıkılmayacağına garanti ne olacaktır? Bu konuyu biraz açmak istiyorum, çünkü benim güvenebileceğim bir kurum var olana kadar, demokrasi yerleşene kadar başka şansım yok ve bu benim suçum değil.

**Ulrike Dufner:** Sadece bir konuya değinmek istiyorum. Almanya dışarıdan bakıldığında yolsuzluğun var olmadığı bir ülke olarak bilinir, ama Hıristiyan Demokrat Partisi’nin yolsuzluğa bulaştığını ve bu konunun Alman kamuoyunda da tartışıldığını biliyoruz. Bunun anlaşılması daha ne kadar sürecek? Türkiye’ye dönersek, iki yıldır buradayım ve ülke halkının, ordunun gerçekten güven duyulmaya layık bir kurum olup olmadığını sorgulamaya başlaması için daha kaç askeri darbenin olması gerektiğini merak ediyorum. Burada, sadece aktif muhaliflere değil, bütün muhalif gruplara baskı uygulayan, onları hapishanelere dolduran bir askeri darbeden bahsediyoruz. Böyle bir kuruma nasıl güvenebiliriz?

**Akın Özçer:** Laikliğin korunması bağlamında hangi kuruma güvenilebileceği yönündeki soruyu yanıtlayabilmek için bence önce laikliğin ne anlama geldiğine bakmamız gerek; yani laiklik neyle birlikte gidebilir? Laiklik, biliyorsunuz ki ancak demokrasiyle birlikte gidebilir. Şu anda bir ülkenin laiklik dışında sadece demokratik olması mümkün değildir; ama demokrasi olmadan laiklik ilkesi uygulayan ülkeler vardır. Tunus laik bir ülkedir, ama demokratik bir ülke değildir. Dolayısıyla kime güveneceksiniz? Bizim demokratik bir hukuk devleti olmamız gerekir, o demokratik hukuk devleti esasen laiklidir. Laisizmi en iyi koruyacak olan kurum da bence demokratik hukuk devletidir. Laikliğin en iyi güvencesinin demokratik hukuk devleti olduğu kabulünden hareket edersek, bizim demokratik hukuk devletine ulaşmak için demokrasi ve insan hakları alanında bazı eksikliklerimiz olduğunu da görmemiz gerekir. Bu eksiklerin giderilmesi için yeni, demokratik bir anayasa gerekir ki, o anayasayla yola çıkılarak demokratik hukuk devleti oluşturulabilsin. İspanya bundan 31 sene önce anayasayı kabul etti, otuz üç sene önce de bu sürece başladı. Biz biraz geç kalmış değil miyiz?

**Andrew Cottey:** Genel olarak AB ve NATO’nun son yirmi yılda barışı sağlamak ve korumak ile insani yardım konularındaki rollerinin ciddi ölçüde arttığını görüyoruz.

Bu trend devam edecek gibi görünüyor; çünkü ne yazık ki dünyada hâlâ çatışmalar yaşanmaktadır ve otoritesini kaybetmiş veya kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olan devletler söz konusudur. İkinci olarak, barış koruma konusundaki kurumsal tercihlerden bahsetmem gerekirse, bu kurum bazen AB, bazen NATO, bazen de Afrika Birliği olacaktır. Bu bağlamda Türkiye'nin rolü önemlidir: Türkiye bu konuda ciddi katkılar yapabilecek geniş ve güçlü bir orduya sahiptir. Nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan bir ülke niteliği taşımasının da barış koruma faaliyetlerinde Türkiye'ye özel bir rol yüklediği söylenebilir. Bununla beraber, Alman hükümetinin ve diğer Avrupa hükümetlerinin Irak'ta ve özellikle de Afganistan'da bizzat yaşayarak öğrendiği bir gerçek şudur ki, barışı korumak sadece "yumuşak" faaliyetlerden oluşmaz; aynı zamanda askerlerin hayatını riske atmak zorundasınızdır ve bu yüzden de hükümetler bu operasyonlara niye katıldıklarını, katılan maliyetlerin ve karşı karşıya olunan risklerin neler olduğunu ve buna neden ihtiyaç duyulduğunu kendi kamuoylarına iyi bir şekilde anlatmak zorundadır. Bu konuda Türkiye'de de ciddi bir tartışmanın yapılması gerekir.

Laiklik konusuna gelince... Demokrasi -daha önce de söylediğim gibi- birbirini dengeleyen kurumların varlığını, güçlü bir anayasayı, hukuk devletini ve hak ve özgürlüklerin garanti altına alınmasını gerektirir. Eğer Türkiye'de insanlar laikliğin yeterince koruma altında olmadığını düşünüyorsa, buna karşı uzun vadede yapılması gereken, laikliği koruyacak ve savunacak anayasal, yasal ve siyasi güvencelerin geliştirilmesidir; bir tür üst merci olarak ordunun rolünü savunmak değil.

**Katılımcı:** Benim ailem Demokrat Partiliydi ve 60 ihtilalinde babam, dayım, eniştem ve Meclis'teki bir akrabamız Yassıada'da ve başka yerlerde mağdur olmuş. 1980 ihtilalinde de hem solcu, hem sağcı bir sürü akrabam içeri girdi, işkencelerden geçti, sekiz on yıl kaçak yaşamak zorunda kalanlar oldu. Bu nedenle de ben ordudan korkuyorum ve bu konuda haklı olduğumu düşünüyorum.

Bu yorumdan sonra bir sorum olacak: Avrupa Birliği göç konusunu bir güvenlik sorunu olarak mı görüyor ve bu konuda ne tür önlemler alıyor? Sınırların korunması bağlamında askeri önlemlere başvuruyor mu?

**Katılımcı:** Türkiye'de ordunun siyasetteki rolünden, toplum üzerindeki baskısından bahsediyor ve bunun demokratikleşmeyle, Batı'nın standartlarına, Batı'daki demokratik yapıya uygun bir hale gelmesiyle düzeleceğini söylüyoruz. Ama Türkiye, Avrupa Birliği'nin üyesi olmaya çalışan ve bu yolda adımlar atan bir ülke. Aynı zamanda bir NATO ülkesi. Avrupa ve Amerika, Türkiye'nin demokratikleşmesini istiyor. Ordunun bu konudaki etkisini de biliyoruz. Peki, nasıl oluyor da bu kurumsal ilişkiler Türkiye'nin ordusunun bu yönde değişmesine bir etkide bulunamıyor.

Konuşmacılar Türkiye'nin barış misyonundan bahsetti. Orduya yüklenen bu tür görevlerden sık sık bahsediliyor. Böyle bir tercih mi var? Hem demokratikleşme konusunda birtakım şeyler söyleniyor, ama öbür taraftan da ordu Kenya'dan Afganistan'a kadar dünyanın her tarafına gidiyor, buralarda rahatlıkla görev alıyor. Bu noktada "Yeter ki bunun bedeli olsun" diye bakıldığını düşünüyorum. Batı da herhalde buna razı ki değişim bu kadar uzun sürüyor.

**Katılımcı:** Demokrasi ve laiklik siyasi olgulardır. Askerin siyasi alana hiçbir biçimde müdahale etmemesi ve kendini de bu alanda bir koruyucu, bir vasi olarak görmemesi gerekir. Bunun ötesinde bir başka noktanın altını çizmek istiyorum. Demokrasi-nin, laikliğin tehdit altında olduğunu söyleyenler ikiye bölünür; çünkü mesela Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir kurum aracılığıyla dinin devlet eliyle yürütüldüğü bir yerde laiklikten söz edilemez. Devletin kendi okullarında din okutmasına karşı çıkmaktan söz edildiğinde bu kesimler devreye girer. Siz hem Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir kurumla bir dini resmi din olarak yaşama geçirip uygulayacak, okullarımızda okutacaksınız, hem de laik olacaksınız, askeriniz de bunu koruyacak... Avrupa'da böyle bir modelin olup olmadığını sormak istiyorum.

**Katılımcı:** Özellikle ordu için özel statü isteyen arkadaşlar ya da kesimler şunun farkına varmalı: Ordu elbette ulusal güvenlik konusunda strateji geliştirebilmeli, ama görevi iç siyasete karışmak, halkın oyuyla seçilen siyasi iktidarı devirmek ve bu konuda strateji geliştirmek olmamalı.

İkincisi, Türkiye'de belli bir kesimin şekilci ve ideolojik bir laiklik anlayışı var. Gerçekten de bu noktada kaygı duyan kesimlerin bu tavrı bence çok yersiz; bunun 86 senelik resmi ideolojinin ve bunun sonucu olarak verilen resmi eğitimin bir sonucu olduğunu düşünüyorum. Umarım, Türkiye'deki eğitim sistemi artık kafaları geliştirecek bir şekle bürünür ve bu tür bir ideolojik eğitim sisteminin yansımaları olarak siyasi iktidar bazı şeyleri değiştirmek konusunda korkusuz davranır.

**Andrew Cottey:** İlk olarak, AB'nin göç konusunu güvenlik tehdidi olarak algılayıp algılamadığı üzerine bir soru vardı. Buna verilecek cevap bence hem "evet", hem "hayır". Birçok AB ülkesinde güçlü bir göçmen karşıtı popüler söylem vardır: Göçmenler ekonomik veya kültürel açıdan bir tehdit olarak görülmekte ve bu korkular aşırı sağcı politikacılar ve aşırı sağcı medya tarafından kullanılmakta, merkezdeki politikacılar-merkez soldakiler de dahil olmak üzere- bu görüşleri benimsemeye itilmektedir. Bununla beraber, iktisatçılara ya da göç konusundaki uzmanlara sorarsanız göçün genelde ülkelere net bir ekonomik fayda sağladığını söylerler. AB'de ayrıca yaşlanmakta olan bir nüfus söz konusudur ve bu yüzden emek açığı yaşanmaktadır; Kuzey Afrika'dan, Ortadoğu'dan ve başka yerlerden gelecek genç işçilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yüzden, AB'nin göç konusundaki tutumunun bu iki yaklaşım arasında ikilemde kaldığını düşünüyorum.

AB ve NATO'nun Türk Silahlı Kuvvetleri üzerindeki etkisine gelince... AB ve NATO bu konuda bir reformu desteklemek için daha fazla şey yapmalıdır. AB'nin Türk Silahlı Kuvvetleri üzerinde, özellikle de Milli Güvenlik Kurulu reformu gibi konularda belli bir etkisi olduğu açıktır. Bununla beraber, bu etki bir ülkenin AB'ye girme isteğinin gücüne bağlı olarak değişir. Polonya, Romanya gibi Doğu Avrupa ülkelerine bakarsanız, AB'ye girmek için çok büyük bir istekleri vardır ve bu konuda güçlü bir siyasi konsensüs söz konusudur. Bugün burada öğrendiğimiz şeylerden biri de Türkiye'de bu ölçüde bir konsensüsün olmadığı ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, Türkiye'nin AB'ye girmesini ger-

çekten isteyip istemediğinin bilinmemesidir. Bu da AB'nin Türkiye üzerinde, Polonya ve Romanya gibi ülkeler üzerindeki kadar etkisinin olmadığı anlamına gelir.

Türkiye tabii ki NATO'nun zaten bir üyesidir. Polonya, Romanya, Macaristan gibi ülkeler NATO'ya girmek istiyorlardı, dolayısıyla NATO'nun onlar üzerinde ciddi bir etkisi vardı ve Silahlı Kuvvetler, savunma bütçesi gibi konularda reform yapmaları istenebiliyordu. Türkiye zaten üyesi olduğu için NATO'nun bu konudaki etkisi çok daha sınırlı olacaktır. Bununla beraber, ABD'nin sivil-asker ilişkileri konusunda reforma gidilmesini teşvik etmek için daha çok şey yapması gerektiğini düşünüyorum. Bu, ABD ordusunun Türkiye ile olan ilişkilerinde önem verdiği bir konu değildir.

**Akın Özçer:** Demokrasiden bahsediyorsak, demokrasinin kriterlerinin ne olduğu, Avrupa Birliği ülkelerinde, örneğin İspanya gibi diktatörlükten gelen ülkelerde demokrasinin durumu gibi konular üzerinde durmamız da gerek elbette, ama Türkiye'de bunları açıkladığınız zaman sizi taraf sayıyorlar ve söz ettiğiniz bilimsel kriterlerin karşısında birtakım fikirler çıkıyor önünüze. Bu çerçevede bir tartışma yapamazsınız. Örneğin ben daha Dışişleri Bakanlığı'ndayken Milli Güvenlik Genel Kurulu Genel Sekreterliği'nden temsilcilerle de bu konuyu tartıştık. Ben kriterleri anlatırken içlerinden biri bunların bir kısmının Avrupa Birliği'nin haksız talepleri olduğunu söyledi, ben de haksız talepler değil kriterler olduğu yanıtını verdim. Ama işte bu aşamadan sonra tartışma sağlıklı bir tartışma yapamazsınız; karşınızdaki sizi ister istemez taraf yapar. Taraf değiliz biz; Türkiye'yi sevdiğimiz için Avrupa Birliği düzeyinde bir demokrasi istiyoruz. Ülkeyi bu fikirleri ifade edenlerden daha çok sevdiğini söyleyen birileri çıkıp demokrasiye karşı fikirler dile getiriyor.

Ben devletin içinde, Demirok Raporu olarak bilinen raporun hazırlanmasında da çalıştım, elbette biliyorum neyin ne olduğunu. Ama Türkiye'nin uluslararası kriterlere uygun bir demokrasiye sahip olmasını, Avrupa'da dünyada son derece saygın bir ülke haline gelmesini istemek vatanseverlik değil midir? Biz bunlar için çalışıyoruz. Ben bakanlığın içinde de çalışırken de, dışındayken de düşüncelerim aynı yönde ilerledi. Bir tartışma yapılacaksa bu çerçevede yapılır.

Bunun için diyorum ki, Heinrich Böll Stiftung Derneği'nin yaptığı doğrudur; biz akademik olarak nelerin yapılması gerektiğini söylüyoruz. Eğer tartışmaya girersek bu kriterlere karşı görüşler ortaya çıkacak. Bugün Türkiye'de birçok siyasi parti Avrupa Birliği üyeliğine değil, Avrupa Birliği kriterlerine uymaya karşı. Ve ne yazık ki edindiğim izlenimler, askerinin de aynı görüşte olduğu yönünde. Milli Güvenlik Kurulu'nun fikirlerini çok yakından tanıyorum. "Biz kriterleri istediğimiz gibi belirleyelim, ama Avrupa Birliği üyesi olalım" demek Avrupa Birliği üyeliğini istemek değil, istememektir.

# DÖRDÜNCÜ OTURUM: GÜVENLİK SEKTÖRÜ REFORMU SİYASA RAPORU

*Dilek Kurban (Oturum Başkanı)*

Güvenlik Sektörü Reformu Siyasa Raporu konulu panelde TESEV tarafından yayımlanan yeni bir raporu tartışmaya açmayı amaçlıyoruz. İstanbul Bilgi Üniversitesi'nden Hale Akay'ın kaleme aldığı "Türkiye'de Güvenlik Sektörü: Sorular, Sorunlar, Çözümler" başlıklı rapor, TESEV Demokratikleşme Programı'nın 2004'ten bu yana yürüttüğü güvenlik sektörü reformu projesinin bir ürünü; TESEV tarafından yayımlanan *Almanak Türkiye 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* ve *Almanak Türkiye 2006-2009: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* başlıklı iki almanağın analitik bir derlemesi ve özeti niteliğinde. Raporda ayrıca, güvenlik sektörünün demokratik gözetiminin sağlanması adına siyasa önerilerinde bulunuyor.

# Güvenlik Sektörü Reformu Siyasa Raporu Tanıtımı

*Hale Akay*

Elinizdeki rapor büyük oranda, yayımlanmış olan iki almananın bir özetini içermekte. İçeriğindeki bilgiler her iki almanakta yer almış yazarların katkılarıyla oluştu. Güvenlik Almanacağı'ndan farklı olarak, raporda Silahlı Kuvvetler üzerinde odaklandık. Bu tercihin birkaç nedeni vardı. Öncelikle, değineceğimiz konunun bu toplantının içeriğiyle uyum sağlaması bir etkendi. İkinci neden kapsam; çünkü sonuçta güvenlik sektörüyle ilgili her türlü kurumu içermek istediğinizde karşınıza almanak gibi kapsamlı bir yayın çıkıyor ve oradaki tüm bilgileri kısa bir rapor haline getirmek çok zor. Ayrıca iç güvenliğe ilişkin diğer alanların ve kurumların ayrı raporlara konu olması gerektiğini düşündük. O yüzden bu raporun içinde Emniyet Genel Müdürlüğü, istihbarat teşkilatı yer almadı. Dün raporun bazı başlıkları burada ele alındığından, o konulara değinmeyeceğim. Gene Lale Kemal Sariibrahimoğlu'nun, Dilek Kurban'ın ve Zeynep Şarлак'ın burada olmaları dolayısıyla bazı başlıkları da onlara bırakmaya çalışacağım. Raporun tamamı değil ama özellikle bizim vurgulamak istediğimiz yerler üzerinde duracağım.

Almanaktaki bilgileri ele alırken, dün Ali Bayramoğlu'nun da bahsettiği Türkiye'deki güvenlik sektörünün yapılanmasını karakterize eden üç katmanlı bir yapı üzerinden hareket ettik. Milli güvenliğe ilişkin tüm kavramların tanımındaki muğlaklık, genişlik, kapsayıcılık ve bunun mevzuat aracılığıyla zaman içinde en tepede anayasadan başlayarak kanunlar, yönetmelikler, genelgeler, protokollerle giderek yayılan, her darbeye birazcık daha genişleyen alanı bu katmanların ilki. İkincisi bu muğlaklığın idari yapıya da aktarılması, yetki-sorumluluk ilişkilerinin ters yüz olması, gizli yönetmelikler veya tam anlaşılabilen birtakım mevzuatla birlikte çok geniş bir alanın belirsiz, özellikle de milli güvenliğe ilişkin konuların siyasi alan dışında bırakılmış olması. Üçüncü katman ise Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) kendi yapısından kaynaklanan sorunlar. Bunları ikiye ayırabiliriz: Biri Silahlı Kuvvetler'in denetlemedeki özerk konumu, diğeri de kendi iç yapısındaki hiyerarşi, yani tek merkezli, gücün tek merkeze toplandığı yapısı.

Sonuç bölümündeki tavsiyelerde ise ilkesel olarak bu yapılanmanın nasıl olması gerektiğinden bahsettik. Bahsettiğimiz ya da söylemek istediğimiz, geri kalan kurumlarda sorun olmadığı ve yetki aktarımlarının bu yüzden yapılması gerektiği değil. Elbette güvenlik sektörü yeniden şekillendirilirken yetkileri artırılabilir ya da düzenlemelere gidilecek kurumlarda da sorunlar çıkacaktır. Bunları mevcut durumda da görüyoruz zaten. Bizim bahsettiğimiz asıl olarak belli ilkelere göre güvenlik sektörünün nasıl yapılanması gerektiği. Ayrıca, dün de konuşulduğu gibi, güvenlik sektörünün mevcut yapılanması, sivil-asker ilişkilerinin niteliği bir taraftan toplumdaki kültürü de yansıtmakta. Sonuçta böyle bir raporda toplum mühendisliği gayesi güden öneriler getiremeyeceğimiz için, kurumlara ilişkin öneriler kültürel değişim hakkında bir çözüm sunmuyor. Sivil toplumun bu tür bir değişim için yapabilecekleri hakkında bazı fikirlerimiz elbette var; ancak kültürel değişimin zaman içinde gerçekleşebileceği, idari yapıların da buna paralel olarak uyum sağlayacağı düşünülmeli.

Türkiye’de güvenlik sektörü, Silahlı Kuvvetler ve milli güvenlik politikası dendiğinde ilk akla gelen kurum Milli Güvenlik Kurulu (MGK) olur. Hâlbuki öncelikle mevzuatın tamamını ele almak gerekir. Almanakta Meryem Erdal’ın yaptığı mevzuat taramalarından hukuki yapılanmanın önemini çok net görebiliyorsunuz. Sadece anayasayı ele aldığınızda, güvenliğe ilişkin düzenlemenin veya istisnai bir vurgunun olduğu altmış beş ayrı madde bulunmakta. İdari yapılanmayı ele aldığınızda, yani yürütmenin organizasyonuna baktığınızda şunu görüyorsunuz: İki başlı yürütme sisteminde cumhurbaşkanı güvenlik alanında -Genelkurmay başkanını atama, başkomutanlık, MGK’yı toplantıya çağırma gibi- çok geniş yetkilere sahip; ama daha derine indiğinizde, Cumhurbaşkanlığı adına kamu kurumlarına ilişkin denetlemeyi yapan Devlet Denetleme Kurulu’nun görev alanındaki istisnalardan biri, askeri kurumlardır. Bu denetlemeler TSK’yı ve yargı organlarını kapsamamakta, bu nedenle de TSK’ya bağlı kuruluşlar, dernekler ve vakıflar denetlenmemektedir. Bu denetlemenin bütçe dışı harcamaları kapsadığını dikkate alırsanız, bunların doğrudan denetlemenin tamamen dışında bırakılmış kurumlar olduğu görülür.

Başbakanlık ve bakanlıkların yapılanmasına bakınca şunu görürsünüz: Başbakanlığın görevi, ilgili kanunda hükümetin genel siyasetini yürütmesini gözetlemek olarak tanımlanmıştır. Güvenlik alanıyla ilgili olarak ise iç güvenlik, dış güvenlik ve terörle mücadele konusunda koordinasyonu sağlamak gündeme gelmektedir. Bu görevler arasında milli güvenlik siyasetine ilişkin herhangi bir düzenleme yoktur. Milli Güvenlik siyasetine ilişkin düzenleme, Başbakanlık dahil tüm bakanlıkların teşkilat kanunlarında yapılır. Bu kanunlara baktığınızda ise her bakanlık hizmetlerini mevzuata, hükümetin genel siyasetine, milli güvenlik siyasetine göre yürütmekten sorumludur. Sadece bu düzenleme bile sorunu ortaya koymakta; yani hükümetin sorumlu olduğu bir genel siyaset, bu genel siyasetin kapsamında da birtakım politika alanları bulunmaktadır. Bir de bundan ayrı bir milli güvenlik alanı söz konusudur. Başbakanlığın görevleri arasında güvenlik siyasetinin koordinasyonu olsa da, milli güvenlik siyasetinin belirlenmesi



doğrudan hükümetin görevi değildir ve bu yetkinin kimde olduğu açık değildir. Devlet yönetiminde sivil alan ile askeri alan arasındaki farklılaştırmayı sadece buradan bile görebiliyoruz.

Diğer taraftan bu durum başka bir soruna daha işaret eder. Siz milli güvenlik siyasetini nasıl tanımlarsanız, aslında bu genel, umumi siyaset dediğimiz kavramın alanını da o kadar daraltabilirsiniz veya tam tersi. Daha sonra konuşacağımız mevzuattaki milli güvenlik ve milli güvenlik siyasetini tanımları bu alanların kapsamı hakkında fikir verecektir; fakat ona gelmeden önce, milli güvenliğe ilişkin olarak bakanlıklara verilen görevlerin Başbakanlık teşkilatının altındaki kurumlar için de geçerli olduğunu belirtelim. Bu kurumlar arasında Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü, Milli Piyango İdaresi, Köy Hizmetleri Gençlik ve Spor Müdürlüğü gibi, ilk bakışta insanın bu görevlerle ilişkisini çözemediği kurumlar da bulunmaktadır; hatta mevzuatın geneline bakıldığında -ki Meryem Erdal'ın taraması bu açıdan ufuk açıcıdır- Türkiye'de neredeyse milli güvenlikle bağlantılandırılmamış bir kamu kurumu olmadığı görülür; varsa da gözden kaçmış olabileceğini, mutlaka düzeltileceğini düşünüyorum.

Teşkilat yapılarına baktığımızda, dün de konuşulduğu gibi, Milli Savunma Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı'nın eşit statüde olduklarını görmekteyiz. Genelkurmay Başkanlığı doğrudan Başbakanlık'a bağlıdır ve Milli Savunma Bakanlığı ile arasındaki ilişki -silah tedariki, personel işleri gibi- belirli alanlarda işbirliği ve koordinasyonla kısıtlanmış durumdadır. Milli Savunma Bakanlığı'nın milli güvenlik politikası üzerinde özel bir yetkisi bulunmadığı gibi, TSK üzerinde herhangi bir denetim ve kontrol yetkisi de bulunmaz; böyle bir durum tanımlanmamıştır.

Milli Güvenlik Kurulu konusuna değinmeyeceğim, fakat Kurul'la alakalı olarak milli güvenlik kavramı üzerinde durmak istiyorum. Milli güvenlik kavramı mevzuata 27 Mayıs darbesi sonrası, MGK'nın kurulması sonrasında girmiş ve ilk kez 641 sayılı Kanun'da tanımlanmıştır: "Dışarıdan ve içeriden yapılacak her çeşit taarruzlara, bozguncu teşebbüslere, tabii afet ve büyük yangınlara azimle karşı koyabilmek, devlet otoritesini muhafaza ve devam ettirmek ve bir savaştan galip çıkabilmek için bütün milli kudret, gayret ve faaliyetlerin tam olarak kullanılması." 1980 sonrasında aynı kavram 2945 sayılı Milli Güvenlik Kanunu'nda tanımlanmıştır ve bu tanım hâlâ geçerlidir: "Devletin anayasal düzeni, milli varlığının bütünlüğünün, milletlerarası alanda, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanması."

Daha önce de konuştuğumuz gibi, genel, umumi siyasetten ayrı bir milli güvenlik siyaseti vardır; milli güvenliğin içine ise her türlü siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik menfaat dahil edilmiştir. Bu durumda gerçekten genel, umumi siyaset dediğimiz alanın neyi kapsayabileceği de muallak hale gelir. Aslında hemen hemen her konu milli güvenlik siyasetine dahil edilmiş durumdadır. Bu durumu MGK'nın gündemlerinden de görebiliriz. Mesela Kurul'un 1960-1971 arasındaki ilk döneminde Demokrat Partili yasaklılar, Adalet Partisi iktidarının denetimi ve ordunun anayasal değişiklik talepleri

benim dikkatimi çekti. Bunlar doğrudan iç siyasetle ilişkili unsurlardır. Din adamlarına yönelik önlemler, azınlıklar ve Fener Rum Patrikhanesi, Türkiye aleyhtarı Ermeni propagandası gibi konular da 60'larda tartışılmıştır MGK'da. 70'lere doğru geldiğimizde Doğu mitingleri, Amerikan aleyhtarı gösteriler gibi meseleler bu konulara dahil olmaya başlar. Özetle, en başından itibaren Milli Güvenlik Kurulu hiçbir zaman sadece savunma ya da dış güvenlikle ilgili konuların tartışıldığı bir yapı olmamıştır. Kurul'un müdahalede bulunduğu konuların kapsamı darbelerle değişmemiştir; Türkiye'nin iç güvenlik sorunlarıyla ilgili değişim gösteren bir yapısı yoktur; 27 Mayıs darbesinden itibaren doğrudan siyaset alanına müdahale amaçlı bir yapı niteliği sergiler.

Bu son reform sürecinin hemen öncesinde 1997'de bir Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Hatay'ın sosyal ve ekonomik durumunun tartışıldığını, başka toplantılarda yoksulluk ve ekonomi politikalarının ele alındığını, televizyon yayınları meselesinin gündeme geldiğini görüyorsunuz. Burada tek tek sıralamaya vakit yok, fakat ulaşılabildiği kadarıyla gündemler Kurul'un müdahale alanıyla ilgili yeterince fikir veriyor.

Peki, reform sürecinde ne oldu? Öncelikle vurgulamak gerekli ki reform sürecinde milli güvenliğin tanımında herhangi bir değişikliğe gidilmemiş, bir değişiklik yapılmadığı gibi, bu tanımın değiştirilmesi gerekliliği konusu da tartışmaya açılmamıştır. Şunu da not etmek lazım: Reform süreci 11 Eylül olayları sonrasına denk geldiğinden, eşzamanlı olarak ABD ve AB ülkelerindeki genel eğilim de -özellikle terörist faaliyetler yüzünden- iç güvenliğin bu tür kurulların gündemine girmesi yönünde olmuş, ancak dünyada iç güvenlik ve dış güvenlik arasındaki sınır daha öncekinin aksine belirsizleşirken, milli güvenlik kavramının insani güvenliğin tüm boyutlarını içerecek bir şekilde sivil bir anlayışla tanımlanması ve uygulanması da aynı zamanda tartışılmıştır. Bu nedenle, örnek alınabilecek başka ülkelerde bu tür kurulların kapsadığı alan genişlerken, aynı anda güvenlik kavramının kendisinin de sorgulanır ve eleştirilir hale geldiğini göz ardı etmemek gerekir. Fakat her halükârda, Türkiye'deki Milli Güvenlik Kurulu'nu kendine özgü kılan başka birçok özellik vardır. Öncelikle Türkiye'de Kurul'da Silahlı Kuvvetler, Genelkurmay Başkanlığı'na ek olarak kuvvet komutanları açısından da ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de, kuvvet komutanlarının Kurul içinde temsil edildiği iki ülke vardır. Elbette bu tür kurullar gerektiğinde özellikle Silahlı Kuvvetler içinden uzmanlar çağırabilmekte, kuvvet komutanları da buna dahil olabilmekte; fakat bu durum bizdeki gibi bir süreklilik arz etmemektedir. Bu temsiliyet yönteminin sakıncasına dün de değinilmişti. Kurul'un yapısında siviller lehine bir çoğunluk veya sivil-asker sayısında bir eşitlik olsa bile, orduların içindeki disiplini ve emir-komuta zincirini düşünürsek, ordu mensubu üyelerin bir blok halinde hareket etmesi oldukça muhtemeldir.

Türkiye'deki bir başka farklılık da Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'dir. 2006 yılında oldukça tartışmalı bir dönem sonrasında çıkabilen bu belge hakkında, Ulusal Rapor'da "artık bu belgenin içeriğinin Başbakanlık tarafından belirlendiği" söylenmiştir. Halbuki 2006'daki tartışmalar ışığında bu iddianın doğruluk derecesi şüphelidir. Belgenin içeriği bildiğiniz gibi "GİZLİ" gizlilik derecelidir ve biz de basına sızdığı kadarını bilebilmek-

teyiz. Parlamentonun denetiminden geçmemekte, milletvekilleri de içeriği hakkında bilgilendirilmemektedir. Bu belge Genelkurmay Başkanlığı'nda oluşturularak Başbakanlık tarafından onaylanmış ve Bakanlar Kurulu'nun hareket alanını tanımlamıştır. Artık reformlar sonrasında uygulanmasında fiiliyatta neyin değiştiği de belirsizdir. Bu belgenin bir de uzantıları vardır. Mesela Milli Askeri Stratejik Konsept, Genelkurmay Başkanlığı'nca onaylanmış ve Yüksek Askeri Şura'da tekrar başbakana sunulmuştur. Örneğin 2006'da Sauna Çetesi Operasyonu sırasındaki baskınlardan birinde, sanıklardan birinin elinde iç güvenlik strateji belgesinin bulunduğu ortaya çıkmıştır. 2005 tarihli bu belge bir önceki Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'ne dayanarak hazırlanmıştır ve şu anda birtakım internet sitelerinden ulaşılabilir durumdadır. İçeriğini incelediğinizde zaten milli güvenlik kavramının kapsamının genişliğini tartışmasız bir şekilde görebilirsiniz. Mesela yasadışı göç ve toplu sığınma, cezaevleri, toplumsal şiddet ve suç, kamu yönetiminin etkinleştirilmesi, hatta kamuda performans yönetiminin nasıl yapılmasına dair bile maddeler vardır içeriğinde; fakat onu daha da dikkat çekici kılan, daha önce sızan belgelerde bu derece ayrıntılı göremediğimiz, milli güvenlik konseptinin bir parçası olduğunu tahmin etsek de kanıtını bulamadığımız tehdit unsurlarıdır. Belgede "Diğer Faaliyetler" başlığı altındaki tehdit unsurlarından bazıları şöyledir: Ermeni, Rum ve Süryani azınlıklar, Yunanistan ve diğer ülkelerden Karadeniz'e yapılan ziyaretler, misyonerlik faaliyetleri, Aleviler, yurtdışı merkez ve uluslararası kuruluşlarla bağlantılı çalışan sivil toplum kuruluşları, Alevilere yönelik ateizm kampanyaları...

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yapısına gelirse, raporda Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ilişkin olarak ilk başta ele aldığımız bu üç temel katman üzerinden gördüğümüz sorunları netleştirecek birtakım örnekler üzerinden gittik. Bunlardan biri, Genelkurmay başkanının zaten mevcut olan konumudur ki teşkilat yasalarına, Genelkurmay Başkanlığı'na verilen görevlere bakınca zaten ne kadar ayrıntılı düzenlendiğini görürsünüz. Ben bu raporu hazırlarken Seydi Çelik'in kitabından da yararlandım. Seydi Çelik'in yaptığı taramura göre, doğrudan Genelkurmay Başkanlığı'na birtakım yetkilerin verildiği altmış altı kanun, kırk yönetmelik ve sekiz tüzük mevcuttur. Bunların bir bölümü doğrudan Türk Silahlı Kuvvetleri'ni ilgilendiren düzenlemelerken, bir bölümü daha farklı konulardadır. Genelkurmay Başkanlığı karşımıza bir güç merkezi olarak çıkmakta; oldukça hiyerarşik bir yapılanma içinde, yetkilerin büyük ölçüde merkezde toplandığı bir kurumla karşılaşmaktayız. Biz Türk Silahlı Kuvvetleri'nin denetlenmeyen ama denetlenen bu özerk konumunu dört başlık altında örneklendirdik: parlamenter denetim, askeri yargı, eğitim ve öğretim, silah ve teçhizat tedariki. Ben burada askeri yargı ile silah ve teçhizat tedarikini ele almayacağım.

Demokratik gözetim dediğimizde Meclis'in özellikle iki görevine atıfta bulunmaktayız; biri bütçenin onaylanması, ikincisi de savunma komisyonlarının yapısı. Bütçenin onaylanma sürecini incelediğimizde, komisyon ve genel kurul tutanaklarına baktığımızda savunma bütçesine ilişkin tartışmalarda mali konuların neredeyse hiç konuşulmadığını görürüz. Bu görüşmelerde her nedense milletvekilleri daha çok Türk

Silahlı Kuvvetleri'ni övmeye ve güvenlik siyaseti hakkındaki görüşlerini açıklamaya zaman ayırmıştır. Meclis bünyesindeki Milli Savunma Komisyonu sadece yasal düzenlemelerden sorumludur; silah tedariki veya denetim üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı gibi, Meclis içerisinde görüşmeleri tutanaklara bağlanmayan tek komisyondur; yani Milli Savunma Komisyonu'nda ne tartışıldığı da bilmiyoruz.

Eğitim ve öğretim alanına, askeri liselere, harp okulları ve harp akademilerine baktığımızda ise manzara şöyledir: Askeri okullara ilişkin olarak Milli Eğitim Bakanlığı'nın bir denetim yetkisi yoktur; ihtiyaç halinde bir denetim yapılabileceği söylenmiştir. Zaten Milli Eğitim Bakanlığı kanununda askeri maksatla açılacak okullar hariç, bu kanunun hükümlerine aykırı, milli eğitim hizmeti verilemeyeceği şarta bağlanmıştır. Harp akademilerine baktığımızda, Yüksek Öğretim Kurumu'nun (YÖK) bu okullarda, profesörlük atamalarında kurula görevli tayin etmek dışında hiçbir denetim yetkisi yoktur. Hâlbuki sivilin eğitim-öğretimini veren kurumları incelediğimizde durum tam tersidir. Örneğin, YÖK'ten askeri üyenin çıkarılması reform sürecinin önemli adımlarından biridir, ancak halen Yüksek Öğretim Denetleme Kurulu içinde Genelkurmay Başkanlığı tarafından seçilen bir üye mevcuttur. Yine Üniversitelerarası Kurul üyeleri arasında Silahlı Kuvvetler'in seçtiği bir üye bulunur. İlk ve orta öğrenim açısından ise Milli Eğitim Şurası'ndaki yirmi beş seçilmiş üyenin beşte biri doğrudan asker üye konumundadır.

Benzer sorunların olduğu bir başka konu da, dün Ali Bayramoğlu'nun ayrıntılı olarak söz ettiği iç güvenlik alanı, özellikle EMASYA ile jandarma ve polis arasındaki yetki çatışmalarından kaynaklanan sorunlardır. Raporu hazırlarken Devlet Planlama Teşkilatı'nın 2001 yılında kalkınma programının hazırlıkları kapsamında oluşturduğu Güvenlik Hizmetlerinde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu'nun raporunu inceleme fırsatı bulduk. Söz konusu rapor sayesinde özellikle Jandarma Genel Komutanlığı'nın bu çatışmaların bir bölümüne dair açıklamalarına eriştik. Örneğin jandarmanın İçişleri Bakanlığı'na bağlanması konusundaki görüşte şöyle denmiştir: "Bağımsız bir jandarma teşkilatının varlığı, Türkiye'de güvenliğin, demokrasinin teminatıdır." Başka bir deyişle, bu ifade doğrudan bir bakanlığa bağlı olmamanın verdiği özerk konumu açıklar. İçişleri Bakanlığı yetkililerinin jandarma içindeki personele sicil verememesi de çok tartışmalı konulardan biridir. Bunun önemli bir sonucu, valilerin beraber çalışacağı ekipleri belirleme imkânını ortadan kaldırmasıdır. Raporda jandarmanın bu konudaki görüşü şöyle aktarılmıştır: İçişleri Bakanlığı bazı jandarma görevlilerinin atanmasına inha, yani onay vermese bile sonuçta Başbakanlık bunu onaylamakta, o yüzden de bu durum bir sorun teşkil etmemektedir; Yani Yüksek Askeri Şura'daki sürecin, sicil meselesine rağmen yeterli olduğu söylenmiştir.

Peki, reform süreci sonrasında incelediğimizde neleri görmekteyiz asker-sivil ilişkilerinin genel gidişatında? Öncelikle Zeynep Şarlak'ın Almanak içindeki gündem taramalarından gayet açık bir şekilde anlaşıldığı gibi, Milli Güvenlik Kurulu'nun ele aldığı konuların kapsamında herhangi bir daralma yoktur. İkinci olarak, Milli Güvenlik Kurulu toplantıları devletin zirvesi ve bir gerilim-tartışma ortamı olarak algılanmaktadır.

Sıklıkla Kurul toplantısının hemen öncesinde tartışmalı bir konu ortaya çıkar, basında “Milli Güvenlik Kurulu’nda neler olacak?” sorusu gündeme getirilerek gerilim tırmandırılır, her toplantı yakından izlenir, bildiriler canlı yayında okunur. Bildiri sonrasında ise tek tek cümleler üzerinden toplantının kodları çözülür! Üçüncü olarak, reformlar sonrasında ilerleme raporlarına da yansıdığı gibi, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ülke meseleleri hakkında, iç siyasi konularda daralan yetkilerini “enformel mekanizmalar” olarak adlandırılan, belli törenlerde yapılan konuşmalar ve basına açıklamalar gibi mekanizmalarla bertaraf etmeye çalıştığını görmekteyiz.

İç güvenlik alanında ise oluşturulan yeni yapılar yoluyla bir değişim gözlenir; Güvenlik İşleri Müdürlüğü, Kamu Düzeni ve Güvenlik Müsteşarlığı, daha evvel Milli Güvenlik Kurulu içinde psikolojik harekâttan sorumlu olan Toplumla İlişkiler Başkanlığı’nın İçişleri Bakanlığı’na aktarılması gibi. Bu yeni birimlerle ilgili karşımıza çıkan en önemli sorun şudur: Bu kurumlar yoluyla milli güvenlik kavramı ve anlayışı değişmeden transfer edilmektedir. Bu tür adımlara sivilleşme gözüyle bakıyoruz, ancak anlayış çok da farklı değildir. Mesela görev alanları hem iç hem dış tehditleri kapsar. Toplumla İlişkiler Başkanlığı örneğinde, çoğumuzun şikâyetçi olduğu psikolojik harekât uygulamaları yeniden yapılandırılmakta, karşımıza yeniden gizli ödenekler ve şeffaf olmayan teşkilat şemaları çıkmaktadır. Aynı kurumsal kültür, aynı sorunlar yeniden üretilmektedir. Türkiye’de görünürde, özellikle geçtiğimiz iki-üç sene içerisinde asker-sivil ilişkileri açısından bir çatışma hissedilmekte; fakat bu çatışmanın ne kadarının değerler bazında bir ayrışmadan kaynaklandığını bize anlatabilecek olan da yeni oluşturulan bu yapılara ilişkin düzenlemelerdir. Onlar da gizli yönetmeliklere tabi olacak mı, onların görev tanımları da muğlak kavramlarla mı yapılacak, onlar da vatan-daşa karşı psikolojik harekât gibi birtakım yöntemler benimseyecek mi? Bu nedenle, iç güvenlik alanındaki yeni düzenlemelerin dikkatle izlenmesi büyük önem taşır.

Sonuç bölümündeki tavsiyeleri üç gruba ayırdık: İlk grupta askeri vesayet sistemi içindeki asker-sivil ilişkileri ve güvenlik algılamasına ilişkin düzenlemeler anayasal düzenlemeler, hukuki değişiklikler, kurumsal yapıların görev alanları ve hiyerarşik düzenlemeler gibi konular yer almakta. Örneğin, milli güvenlik tanımının değişmesi, yani Milli Güvenlik Kanunu’nun ikinci maddesinin değişmesi, iç hizmet kanununun otuz beşinci maddesinin değişmesi, Milli Savunma Bakanlığı’nın Genelkurmay üzerindeki kontrol ve denetim yetkisinin tesis edilmesi, İçişleri Bakanlığı’nın jandarma üzerindeki yetkilerinin artırılması bunlardan bazılarıdır. İkinci grup, Silahlı Kuvvetler’in özerk ve izole konumuna ilişkin değişiklikleri içermekte. Bunlardan bir bölümü dün Vahap Bey’in oldukça ayrıntılı bir şekilde ele aldığı askeri yargıyı kapsayan değişikliklere dairdir. Bu konu 2006 tarihli Devlet Planlama Teşkilatı Adalet İhtisas Komisyonu’nun raporunda da detaylı bir şekilde tartışılmıştır. Silah tedariki alanında denetimsizliğin giderilmesi, dün konuşulan OYAK ile Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı gibi özerk, kendine özgü yapıların bu konularına son verilmesi gibi değişiklikler de bu grup içerisindedir. Üçüncü olarak ise güvenlik alanında sivil kapasiteyi nasıl artırabile-

ceğimizi ele aldık. Bu başlıktaki tavsiyeler büyük ölçüde parlamenter denetimin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesine yönelik taleplerden oluşmakta. Örneğin Milli Savunma Komisyonu'nun tutanakları meselesi... Zira bu tutanakların tutulmaması ve yayınlanmaması, bu komisyonun diğerlerinden farklı bir özellik göstermesi, milli güvenliğin vatandaşların dışında bırakılacak, denetlenemez bir konu olduğunun zımnen kabulü anlamı da taşır. Yine Milli Savunma Komisyonu'nun parlamento içindeki yetkileri ve denetim gücü artırılmak zorundadır. Sadece silah tedariki alanında değil, diğer ülkelerde olduğu gibi gerektiğinde uzmanlar yardımıyla güvenlik alanında bilgi birikiminin sağlayan, Silahlı Kuvvetler'in iç sorunlarını da sorgulayan, güvenlik alanının en önemli özelliği olan asimetrik enformasyon sorununu gideren bir konuma gelmelidir Komisyon. Diğer taraftan sivil toplumun bu alandaki etki gücünü artırabilecek adımlar vardır. Savunma alanına ilişkin bilgilerin şeffaflığını sağlamak, bu bilgilerin erişebilir hale gelmesini talep etmek ve gizli mevzuat düzenlemelerinin ortadan kaldırılmasını sağlamak bu açıdan yapılması gereken öncelikli işlerdendir. Son olarak, bu tavsiyeler elbette ki bir nihai çözüm yaratmamakta; bizim raporda sıraladıklarımız dışında yapılabilecek pek çok değişiklik, gündeme getirilebilecek başka talepler olabilir. Biz üzerinde tartışılabilir bir öneri olarak bu tavsiyeleri düzenledik.

# Siyasa Raporu Değerlendirmesi

*Lale Kemal (Sarıbrahimoğlu)*

TESEV ile merkezi Cenevre’de bulunan Silahlı Kuvvetlerin Demokratik Kontrolü (DCAF) adlı düşünce kuruluşunun 2006 yılında ortaklaşa yayımladığı, Türkiye’deki güvenlik sektörüne ilişkin ilk almananın üç başlıktaki yazarıym aynı zamanda. Bunlardan biri Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), diğeri Jandarma Genel Komutanlığı, diğeri de Sahil Güvenlik Komutanlığı başlığı altındaydı. Maalesef, bu tür raporların bizi baskı altında tutuşunun çok kötü bir örneğini de yaşadık o zaman. Dönemin Genelkurmay Başkanı emekli Orgeneral Yaşar Büyükanıt, 2006’da hemen hemen bütün televizyonlarda canlı yayınlanan açıklamasında Almanak yazarlarını fişledi. Fakat kendi adıma konuşayım, almanağa sunduğum katkıyla demokrasi adına çok iyi bir iş yaptığıma inanıyorum; çünkü TSK’yı tartışırken, aslında Türkiye’de demokrasinin, özgürlüklerin, hukukun üstünlüğünün ne olması gerektiğini de tartışmaktayız. Bazı kesimler “TSK’yı hedef alıyorsunuz ama Türkiye’de diğerkurumlar da, sivil kurumlar da sorunlu” diyebilir, ama bizim en sorunlu alanımız, TSK’nın özerk, ayrıcalıklı statüsüdür. TSK’nın hesap verebilir, şeffaf, dolayısıyla sivil demokratik denetiminin sağlanması demokrasi adına çok önemli bir adımdır. Bu adımı attığınızda, asker ya da sivil hiçbir kurum hesap vermekten kaçamayacaktır. Unutmayalım, kontrolsüz güç güç değildir. Aslında TSK’nın demokratik sivil denetimini sağlayarak, diğerkemokrasilerde olduğu gibi bu kurumun asli görevi olan düşmanlara karşı yurt savunmasını yerine getirmesini de sağlamış olacağız. Politikaya sürekli müdahil olan bir askeri ve sivil bürokrasi, esasında ulusal çıkarlara ve güvenliğine sağlanmasına da aykırı bir durum oluşturur.

Sayın Hale Akay 2006 yılında yayımlanan almanak ile ikincisi bu yıl yayımlanan almananın çok güzel birer özetini hazırlamış. Bütün temel noktaları kendisinin özetini çıkardığı siyasa raporunda görebiliyoruz. Hale Hanım sunumunda bana bakarak, örneğin silah tedarikinde benim de biraz detaya girmemi istedi.

Bir ülkede denetimden kaçan, denetimsiz bir güç öngörülemez. Diğerbir deyişle, silahlı bürokrasinin temsilcisi olan Silahlı Kuvvetler’iniz üzerinde sivil demokratik denetimi sağlayamıyorsanız, “Güçlü bir Silahlı Kuvvetler’imiz var” diyemezsiniz. Örneğin silah alımları, Türkiye açısından çok ciddi bir sorundur, zira Türkiye’de silah alımları



ne parlamento ne de hükümet denetimine tabidir. Bugün, Güneydoğu'da yirmi beş yıldır terörle mücadelenin varlığından söz ediyoruz. Güneydoğu için alınan silahların envanterleri internette görülebilir; bu silahların hiçbiri terörle mücadelede etkin bir savaşı öngörmediği halde, klasik silah alımları yapılmaktadır. (Terörün salt silahla çözüleceği mantığının geçerli olmadığını ve silah dışı çözümlerin bulunması gerektiğini savunuyorum; dolayısıyla Güneydoğu için silah alımlarında ihmalden bahsederken, denetimsiz alımlara dikkat çekmek istiyorum.) Örneğin birkaç ay önce Almanya ile bir denizaltı projesi imzaladık. Bu tür alımların binlerce örneği bulunmakta. Hepimizin elimizi vicdanımıza koyup düşünmemiz ve kendimize sormamız gerekir. Karşımızda bir parlamento mevcuttur, güya biz seçtik bu parlamentonun üyelerini, ama bir denetim mekanizması söz konusu değildir. Milli Savunma Bakanlığı (MSB) bütçesinin görüşüldüğü, Meclis Plan ve Bütçe Komisyonu toplantılarının tutanaklarını inceleyin; burada vekillerin yaptığı konuşmaların önemli bir bölümü trajikomiktir. TSK'ya anlamsız övgüler düzülürken, harcamaların nerelere gittiği gibi önemli sorular gündeme getirilmemekte ve tartışılmamaktadır. Komisyon görüşmelerinde, rasyonel olabilen, gerçekten sorgulayabilen birkaç milletvekilini görürsünüz, ancak onların tutumu da askeri bütçenin şeffaf denetiminin sağlanması açısından yeterli değildir.

Oysaki mevcut mevzuat dahi parlamentonun ilgili komisyonlarına askeri harcamaları, silah alımlarını sorma yetkisini verir; fakat tabii, bu yetkinin karşısında aşılamayan korkular dikilmekte, tabu olan TSK gibi kurumlar halen yeterince tartışılmamaktadır. Bizler vergilerimizle silah alımına aracılık yapıyoruz. Peki bu silahlar doğru amaçla alınsa kötü mü olur? Bu soruyu kendimize sormamız gerekir. Burada amaç bir kurumu eleştirmek, yerden yere vurmak değildir; burada amaç Türkiye'nin ekonomi, kültür, siyaset anlamında, her alanda istikrarlı yaşamasını sağlamak, hukukun üstünlüğü ilkesini tesis etmektir. Bugün MSB bütçesi demokratik bir denetim mekanizmasından geçmezken, bütçe dışından savunmaya ayrılan kaynaklar konusunda hiç bilgimiz yoktur. MSB bütçesi ve bütçe dışı savunmaya ayrılan kaynaklar, bilinen rakamlara göre yıllık 20 milyar doları bulmaktadır.

Savunma sanayiine gelince, 2004 yılında hükümetin yerli savunma sanayiinin güçlendirilmesi için yaptığı politika değişikliği öncesinde, askeri teknolojilerde dışa bağımlılığımız yüzde 80'ler dolayındaydı. Bu oranın halen çok az bir düşüş gösterdiğini zannediyorum, zira ulusal savunma sanayiinin yüksek teknoloji üretim kapasitesi istenen düzeye kısa sürede çıkamaz.

Birilerinin gerçekten çıkıp, elini vicdanına koyup açıklaması gerekir bu topluma: Bu ne demektir? Bunca askeri harcamaya karşı biz askeri teknolojilerde yüzde 80 dışa bağımlıyız ve kendimiz üretmiyoruz pek çok kritik teknolojiyi.

2004 yılında askeri teknolojilerde dışa bağımlılığın önemli ölçüde azaltılması için adımlar atılmış, kimi projeler yerli firmalara ihale edilmiştir; ama özellikle askeri teknoloji edinimi uzun soluklu bir olaydır. Bugün dünya savunma devleri olan Amerika ve Avrupa'da gerek silah sanayiinde olsun, gerek sivil sanayide olsun araştırma geliştirme



projelerine (ar-ge) milyarlarca dolar harcanır. Bizim ar-ge'ye ayrılan kaynaklarımız ise, askeri ve sivil sektörde son yıllarda artırılmış olmasına karşın bir hayli düşüktür. Sonuç olarak şunu söyleyeceğim: Hale Akay bu raporunda Silahlı Kuvvetler'in sivil demokratik denetimi adına neler yapılması gerektiğini öngören yol haritasını özetlemiştir.

Projektörleri biraz, Hale Akay'ın Siyasa Raporu'nun sonuç bölümüne çevirmek istiyorum. Bu bölümde, siyasi otoritenin, TSK'nın sivil demokratik denetiminin sağlanması yolunda çok haklı olarak siyasi irade eksikliği vurgulanmıştır. Nedir buradaki siyasi irade eksikliği? TSK'nın demokrasilerde olduğu gibi denetlenmesi, şeffaflaşması, iyi yönetimi ve sivil demokratik gözetimi, yani siyasi otoriteye hesap verme mekanizmasının çalıştırılmıyor olması. Dolayısıyla, parlamentonun, siyasi otoritenin üzerine düşenleri yapmadığına değinmek istiyorum. Silah alımlarını ya da silah alımlarındaki yolsuzluk iddialarını incelemek üzere parlamentoda düzenli bir komisyonun oluşturulması gerekir. Örneğin AWACS erken uyarı uçaklarının 1,5 milyar dolara alımında yaşandığı ileri sürülen yolsuzluk iddialarıyla ilgili parlamentoda 6-7 yıl önce bir komisyon kurulmuş, fakat iddialar tartışılmadan konu kapatılıp unutturulmuştur. Bizim adıma bu tür iddiaların üzerine gidilmesinden ve silah alımlarının denetiminden, iktidar partisi ve muhalefet olarak parlamento yükümlüdür.

Hükümetin 2003-2004 yılında yapmış olduğu askeri ve siyasi demokratik reformların hızı 2007 yılı itibariyle kesilmiştir. O tarihten itibaren yaşadığımız cumhurbaşkanlığı seçimine yargı müdahalesi, 27 Nisan elektronik muhtırası gibi olaylar bize şunu da gösterir: Ne zaman ki demokratik reformlara ara vermekteyiz, o zaman Türkiye'de istikrarsızlık baş göstermekte, dengelerin siviller lehine değişimi sekteye uğramakta.

Benim öneriler bölümümde, Hale Akay'ın da vurguladığı gibi parlamentonun denetim işlevini yerine getirilmesi için gerçekten bir baskı oluşturulması gerektiği yer alıyor. Siyasi iradenin gerekli yasal düzenlemeleri yapması için de baskı oluşturulması gerekir.

Bu arada, merkezi Hollanda'da bulunan Avrupa'da Güvenlik Çalışmaları (CESS) tarafından Türkiye'de üniversitelerle ortaklaşa bir çalışma başlatıldı. Bu çalışmayla Türkiye'de ciddi bir eksiklik olan güvenlik sektöründe uzman kadroların yetiştirilmesi hedeflenmekte. Bu sözlerimle konuşmamı sonlandırıyorum.

# Siyasa Raporu Değerlendirmesi

*Zeynep Şarlak*

Rapor hakkında oldukça güzel iki değerlendirme dinledik. Ben daha farklı bir konuda konuşmak, “Neden böyle bir rapora gerek duyuldu? Raporun arkasındaki tarihçe nedir?” sorularına cevap vermek istiyorum. TESEV’in Almanak çalışmasına karşı yapılan ağır eleştirilere ve ithamlara bir cevap olması açısından önemli buluyorum bunu; çünkü bizim ülkemizde insanları yaftalamak çok kolaydır, çok da ivedilikle yaparız bunu, özelliklerimizden biridir maalesef. Ben önce kendi adıma, raporun amacına dair yapılandırılan yaftaların kaldırılmasını sağlamak ve raporun aslen kime, neye hizmet ettiğini anlatabilmek için size tamamen siyaset bilimi çerçevesinde bir tarihçe vermeye çalışacağım.

İlk olarak şunu söyleyeyim: Bu rapor bize hizmet etmekte. Devletin güvenliğinin vatandaşların güvenlik ihtiyaçlarıyla dengelenmesini talep eden bir anlayış çerçevesinde, uluslararası düzeyde başlatılan bir güvenlik sektörü reformu hareketinin parçasıdır bu rapor. Bunun çok iyi anlaşılması gerekir. Raporun nasıl finanse edildiği, kime hizmet ettiği konusundaki şaibelerin ortadan kalkması gerekir ki içeriğinde nelerden söz edildiğini konuşabilelim.

Her şeyden önce milli güvenlik kavramı ABD menşeli bir kavramdır; yani yakın zamana kadar “Milli Güvenlik kavramını değiştirelim” ya da daha doğrusu “Kavramın çerçevesini daraltalım” dediği zaman gelen tepkiler genellikle kendini ulusalcı olarak öne süren kişilere aitti. Oysa ABD’den ithal edilen, bize enjekte edilen bir kavramdır milli güvenlik ve hiçbir zaman bu yönüyle anlatılmamıştır. Bizde çok az bilgi vardır bu konuyla ilgili. Siyasi literatüre milli güvenlik devlet yapısı adıyla geçen model ilk defa Amerika’da, İkinci Dünya Savaşı’nın hemen sonrasında kurulmuştu; yani bugün bildiğimiz Milli Güvenlik Kurulu, CIA gibi kurumlar SSCB’nin düşman ilan edilmesinin ardından, 1947’de Başkan Truman döneminde oluşturuldu. Bu arada altını çizmek isterim, ABD tarihiyle ilgilenenler varsa bilir; SSCB’nin gerçekte ilan edildiği gibi güçlü ve sinsi bir düşman olup olmadığı konusunda çok ciddi tartışma yaratan, çok önemli araştırmalar da vardır. Tabii bu tür algıları hep iki taraflı okumak gerekir. Askerin sistem içerisindeki ağırlığını artıran devlet örgütlenmesi, kuruluş aşamasında, sivil-asker

güç ilişkisinin denge noktasının nerede olması gerektiği hususunda ABD’de epeyce bir kavgaya neden olmuştur. Bu yapının tarihçesini anlatacak değilim elbette, ancak şunu vurgulamak istiyorum: Bu devlet yapısı ABD’nin dış politikasını ilgilendiren gelişmeler üzerine bina edilmiştir; dün de eleştiriliyordu, özellikle 11 Eylül sonrası değişikliklerinin ardından bugün de ciddi bir şekilde eleştirilmekte.

Daha sonra benzeri kurumlar, özellikle de Milli Güvenlik Kurulu, Latin Amerika ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkeye faşist cunta rejimleri dönemlerinde transfer edilmiştir. Bu darbeleri gerçekleştirenler çoğunlukla ABD’de askeri eğitim gören subaylardan oluşmaktadır. Askeri becerilerin transferi, güvenlik güçlerine askeri teçhizat ve silah sağlamanın dışında, güvenlik sektörünün bu ülkelerde nasıl idare edildiği ABD için herhangi bir kaygı yaratmamaktadır. Buradaki yapıların iç düşmana yönelik kurgulanmasını kastediyorum. ABD’nin devlet zihniyeti değil, ülke çıkarını koruyan zihniyetin, her türlü sol hareketi düşman algılayan zihniyetin devlete transferi gerçekleşmiştir. Ben Amerikan karşıtı veya Amerikan yanlısı değilim; sadece o dönemle ilgili tespitleri, verileri paylaşmak istedim.

Arjantin’de cunta dönemlerinde ne olduğu, keza Brezilya’da ya da Güney Kore’de neler yaşandığı artık bilinmekte. Bugün istesek hepimiz öğrenebiliriz bütün bunları. O döneme ait çok sayıda kitap ve belge mevcut. Bizde durum nedir? Bizde de “milli güvenlik” tanımı devlet yapısına bir darbenin, 1960 darbesinin ardından girmiş, Milli Güvenlik Kurulu da aynı şekilde 1961 Anayasası’yla beraber şekillenmiştir. Bu, yapısı ve mantığıyla tamamen bir ABD örgütlemesidir, Soğuk Savaş örgütlenmesidir. Soğuk Savaş’ın bitiminden sonra ne oldu? Güvenlik kaygılarının, güvenlik ve tehdit algılarının şekli değişti. Bugün Türkiye’de bu hâlâ çok da ilgilenilen bir konu değildir aslında. Küresel düzlemde nasıl bir değişim oluyor, burada söylenmeye çalışılan ne, bizde eksik, farklı olan ne? Keşke karşılaştırmalı bir değerlendirmeyi Almanak’taki yazıma ekleyeydim diye düşünüyorum şu an; büyük resmi görmek açısından daha açıklayıcı olurdu.

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle yeni bir akım, devlet odaklı güvenlikten insan odaklı güvenliğe kayan yeni bir bakış ortaya çıkmıştır: “Human Security”. Türkçe’de “insani güvenlik” adı altında formüle edilen bu kavram Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü’nün 1994’te hazırladığı İnsani Gelişmişlik Raporu’nda yerini bulmuş ve söz konusu raporla küresel anlamda ilgi çekmeye başlamıştır. Bu kavramı Kalkınma Örgütü’nün gündemine yerleştiren kişi ise İnsani Gelişmişlik Endeksi’nin yaratıcısı Dr. Mahbub Ul-HAQ’tır. İnsani güvenlik kavramı çevresinde, birbirini tamamlayan iki düşünce okulu doğmuştur. Bu okulların savunduğu fikirlerin birincisi “korkudan arınma” diye çevrilebilecek olan “freedom from fear”, şiddetin yol açtığı korkudan arınma; ikincisi de “yoksulluk ve yoksunluktan arınma”, yani “freedom from want”tır. Çok temel insan ihtiyaçları çerçevesinde tanımlanan bir güvenlik hakkından söz edilmektedir burada.

Bütün bunları biraz daha açmak gerekirse, şöyle söyleyebiliriz. Bunlar Soğuk Savaş semsiyesinin kapanmasıyla küresel bağlamda gün yüzüne çıkabilen talep, ihtiyaç, istek

ve tehditler doğrultusunda geliştirilen, temel insan hakları ve becerilerini merkeze alan yaklaşımlardır; geçimini sağlayabilme, demokratik katılım, etnik kimlik, ırk, din, cinsiyet ve benzeri tüm ayırt edici özelliklerle beraber var olabilme, yani “kendi” olabilme haklarını içerir. Ve sanırım bu görece yeni yaklaşımı en kısa ama en kapsayıcı şekilde açıklayan, beni de çok etkileyen ifade “haysiyetiyle yaşama hakkı”dır. Haysiyet her ne kadar öznel, içinin doldurulmasına ihtiyaç duyan bir olgu gibi gözükse de içten içe çok anlaşılır. İnsanın diğerleriyle huzur içerisinde yan yana yaşayabilmesinin olmazsa olmazlarından haysiyetini kaybetmemesi, haysiyetine zarar gelmeden yaşayabilmesi. Şimdi böylesi tanımlar gelişti.

Artık bizim de devletin güvenliği ile insanın güvenliğinin dengelendiği bir noktayı yakalamamız gerekir; ne devlet güvensiz hissetmelidir kendini, ne de birey. Şimdi burada TSK’yı eleştiriyoruz, çok da haklı nedenlerle eleştiriyoruz kanımca. Ancak bu, TSK ile empati kurmamak anlamına da gelmemelidir; çünkü TSK devletin bir kurumudur ve burada görev yapan insanlar da bu devletin vatandaşlarıdır. Bütün bu haklı eleştiriler yapılırken TSK’yı geçen gün Hale’nin bir sohbetimiz esnasında söylediği gibi, ötekileştirmenin içine yerleştirmemelidir. İnsani güvenlik ile devlet güvenliği arasında dengenin yeniden ve beraberce düşünülmesi gerekir. Bu yeni arayış bir paradigma değişikliğini de beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, insani güvenlik çerçevesinde hakikaten elle tutulur somut gelişmeler var mı? Tam da burada yapılan, söz konusu yaklaşımın bir parçasıdır işte. Şimdi bu yeni tanım çerçevesinde uluslararası düzeyde başlatılan bir güvenlik sektörü reformu mevcuttur. Güvenlik sektörü reformu ilk olarak 1998’de -tabii daha önce de konuşuluyordu ama- İngiltere Dışişleri Bakanlığı’nın inisiyatifiyle kamusal alanda tartışmaya açılmıştır; yani İngiltere aslında var olan bir tartışmayı kamusal alana açmıştır. Daha sonra Avrupa Birliği içinde sırasıyla Hollanda, Almanya, Norveç, ardından da Komisyon tarafından benimsenmiş; küresel bir proje olarak OECD ve Birleşmiş Milletler tarafından yüklenilmiş; OECD, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Komisyonu tarafından projelendirilmiştir. Bu çerçevede TESEV’in Almanak projesi güvenlik sektörü reformunun, küresel reform hareketinin Türkiye ayaklarından biridir; devlet aktörlerinin, askeri ve sivilıyla üzerinde mutabık görüldüğü AB üyeliği hedefinin paralelinde bir çabadır.

Bu reform hareketinin önündeki en önemli engellerden biri de içinde yaşadığımız korku kültürüdür ve bunun farklı yansımaları vardır. Mesela güvenlik, asker-sivil ilişkisi konularında eleştirel bir bakışla çalışan insanların bedel ödememişliği yoktur ülkemizde. Kimisi çok, kimisi az bir bedel ödemiştir ama bedel ödemeyen yoktur. Bunları açık edelim, çünkü gerçekten çok ağır ve sert eleştirilere maruz kalınıyor. Bu yüzden de, çok az sayıda insanın bu konular üzerinde çalışıyor olduğunu düşünüyorum.

Dün sorulan sorulardan, getirilen yorumlardan biri bu korkunun farklı bir veçhesine vurgu yapıyordu. Amerika’da doktora yapan bir gencin Türkiye’nin farklı hedef gruplardan seçilen elitlerine sorduğu bir sorudan bahsedildi: “Demokrasinin önündeki en büyük engel nedir?” Çoğunluk “Ordu” diye cevap vermiş, ama bu cevap hep kayıt

cihazı kapandıktan sonra verilmiş. Tabii ki demokrasinin önündeki en temel engellerden sadece biridir ordu, ama çok önemli biridir. Sonuçta bu topraklardan çıkan siyasetçide de, yanı sıra ordudan daha fazla militarist olan, bu yönde etkin olmaya çalışan yargının ya da siyasetin içindeki odaklarda da çok büyük bir sorun vardır. Dün bunların hepsi konuşuldu, ama hatırlatmakta yarar görüyorum. Bu kültürün diğer veçhesi ise birbirimize duyduğumuz korkuda yatmaktadır kanımca. Belki de en çok bu sonuncusu önemlidir. Bunun anlaşılması için atılması gereken adımlardan biri de sosyal psikologların artık bu konunun içine araştırmalarıyla girmeleridir. Bazı iktisatçılar ve siyasetçiler bence iyi yapmakta işlerini; çok az sayıda olmalarına rağmen, bu konularda cesur tespitlerde bulunmakta, kurumsal yapının zaafalarını analiz etmekte, TESEV'in Almanak'ta yaptığı gibi...

Kurumsal yapının resminin çekilmesinin yanı sıra bu işe artık değerler ve hisler üzerinden bakılması, sosyolojik, psikolojik tespitlerin yapılması gerekir. Artık Türkiye'de sembollerle ilişkilerin, korkuların kaynağının, nedenlerinin fotoğrafı çekilmelidir. Kimin kimden neden korktuğunu ve belki neden korkmaması gerektiğini artık anlamamız gerekir. Bu yöndeki çalışmaları siyasetbilimci ya da iktisatçılar tek başına yapamaz. Sosyal psikologların, politik psikologların bu alanlara el atmasına, hep beraber çalışmaya ihtiyacımız var. Bu çalışmalar yapıcı bir yaklaşımı içinde barındırmalıdır, çünkü ben sosyal bilimler alanında çalışan insanların tarafsız olduğuna hiç inanmamışım, bana mümkün gözüküyor bu. Mesela ben kendi adıma tarafım; demokrasinin erdemlerine, insan haklarının önemine inanan bir taraftanım ve kötü bir taraf değildir bu, bunu anlatabilmek lazım. Bu kadar korkulacak bir şey yok. Başörtülü bir kız mesela tehlikeli gelmiyor bana. Başörtülü bir kızın üniversitede okuması demek aslında kadın-erkek eşitliği konusunda temel bir insan hakkı sorununun çözümünde adım atılmış olması demektir kanımca. Bunu orduya anlatabilmek gerekir. Ben ayrıca TSK'nın içinde de, yanlış uygulamalar olduğunu düşünen askerlerin var olduğuna eminim; ama tabii ki emir komuta zinciri, kurumsal söz söyleme zorunluluğu gibi durumlar söz konusudur. Sonuçta ordu ve orduyla ilintilendirilen semboller, korkular üzerine çalışılması gerektiğini düşünüyorum.

# Dördüncü Oturum

## Tartışma Bölümü

**Katılımcı:** Toplum olarak korkuya dayalı olsun olmasın güvenlik endişelerimiz var ve bu endişeyi bütün ülkeler yaşıyor; dolayısıyla bu süreçte, birtakım reformlar yapılırken toplumda güvenlik zaafiyeti hissi yaratılmaması gerekiyor. Dün Ali Bayramoğlu'nun altını çizdiği bir konuya değinmek istiyorum. “Değişim zor olacak, çünkü sivillerin sunabileceği bir alternatif güvenlik konsepti yok” dedi Bayramoğlu; “çünkü bilgi tekeli var, bilgi tekeli kırılmamız lazım sivillerin alternatif güvenlik stratejisi oluşturması ve bunu yaparken de güvenlik zaafiyeti oluşturmayacağına toplumu ikna etmesi için.” Sizin geliştirdiğiniz önerilerden hangisi bu ihtiyaca cevap verecektir?

**Zeynep Şarlak:** Çalışma alanım değil, çok tatminkâr bir cevap veremeyebilirim. Lale Hanım'ın bahsettiği inisiyatif sanıyorum buna yönelik bir inisiyatifti. Elbette düşünce kuruluşlarının kurulması gerekli; ancak bu işin finansal bir yönü de olduğunu unutmamak gerekir. Yeterli fon bulmadan bir düşünce kuruluşu kurmak çok zordur. İkincisi, birçok devlet üniversitesi ya da özel üniversitede veya bazı kamu kuruluşlarında -Genelkurmaylık bünyesinde de vardır- araştırma merkezleri yer alır, fakat doğru dürüst işlemezler; ayağa kaldırılmaları için mutlaka ciddi bir inisiyatif var olmalıdır. Daha aktif ve daha faal ve bağımsız düşünce kuruluşlarının oluşması için fon bulmak gerekiyor. Kamunun fonladığı bir düşünce kuruluşu ne kadar özgür ve bağımsız olabilir? Bunu da düşünmek gerek. Olmasın demiyorum elbette; üniversitelerde güvenlikle ilgili konularda ihtisaslaşmaya yönelik alt bölümler, yüksek lisans programları açılabilir bu konuda. Ama tabii buralardan mezun olacak kişilerin altyapıyı değiştirmeden, talebi oluşturmadan fazla işlev gösteremeyeceği kanısındayım.

**Hale Akay:** Ben Almanak'ın hazırlık sürecinde, düşündüğümün aksine Türk Silahlı Kuvvetleri'nin detaylı bir şekilde çalışılmamış bir kurum olduğunu fark ettim. Belli alanlarda bilgi eksikliğinin farkındaydım, ancak daha bilgili olduğumuzu düşündüğümüz konularda bile bir eksikliğin var olduğunu gördüm. Bu nedenle, yapılabilecek en önemli işlerden biri, daha nitelikli araştırmaların yürütülmesidir. Bu bilgi eksikliği bazı konularda bizi tartışamaz hale getirmektedir. Mesela zorunlu askerliği tartışacağız. Bu konuda ideolojik anlamda taraf olabilirsiniz, ancak konuyu tüm detaylarıyla gündeme getireceksek, zorunlu askerliğin maliyeti, kalkması durumundaki maliyet gibi bilgilere vâkıf olmamız gerekir. Türkiye'de zorunlu askerlik hizmetine alınanların sayıları ile güvenlik harcamaları arasındaki ilişkiyi bile tam olarak bilemiyoruz.

**Katılımcı:** Bilgi eksikliğinden benim kastım daha ziyade şu: Güvenlik zaafiyeti yaratmamanız için, güvenlikle ilgili bilgilere sahip olmanız lazım. Bugün bu bilgilere asker sahip olduğu için, doğaldır ki ben vatandaş olarak emniyetimle ilgili konularda askere güvenmek durumundayım. Askerin elindeki güvenlikle ilgili bilgilerin bir kısmı askeri sır niteliği taşıyabilir ya da herkesin bilmesi gerekmeyen konulara ilişkin olabilir. Bütün demokratik ülkelerde de güvenlikle ilgili bazı bilgiler saklanıyor, değil mi? Ben askerin bilgi tekelinin toplumda güvenlik zaafiyeti korkusu yaratmadan nasıl kırılacağını, nasıl sivilleştirilebileceğini, bu konuda bir öneri geliştirip geliştiremeyeceğimizi öğrenmek istiyorum.

**Lale Kemal (Sarıbrahimoğlu):** Bizde gizli bilgi kavramı son derece muğlaktır. Sivil sektörde de aynı şekilde, gizli olmayan çok basit bir bilgi saklanabilmektedir. Askeri harcamalarla ilgili bilgiler, güvenlikle ilgili temel konular niye kamuoyundan saklan-sın? Bizde var olan ve beni en çok endişelendiren sorun, gizlilik adı altında yapılan yanlış harcamalar ve sürdürülen yanlış politikalar. Türkiye'nin satın aldığı silahları, örneğin ABD'den aldıysa, Amerikan Savunma Bakanlığı'nın kamuoyuna yaptığı açıklamalardan öğreniyoruz. Niye ben bu bilgileri oradan öğreneyim? Savunma sanayiiyle, askeri konularla da ilgilenen neredeyse otuz yıllık bir gazeteci olarak böyle bir gizlilik perdesi görmedim; bu ancak az gelişmiş ülkelerde olabilecek bir gizlilik kavramıdır. Dolayısıyla gizliliğin nerede başlayıp nerede bittiğini bizim gibi yetişmiş, dünyayı tanıyan, okuyan insanlar zaten bilir; fakat ortalama Türk insanı zannediyor ki, bu bilgiler askeriye'nin tekelindedir ve gerçekten de devlet sırrıdır. Bir çetenin elinde mi bulunması lazım bu Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nin? Gizliliğe bu kadar mı saygı gösteriyoruz ki bu belgeler ortalıklarda dolaşıyor? Dolayısıyla bu sınırın nerede başlayıp nerede bittiğinin ancak demokrasilerde tespit edildiğinin altını kuvvetle çizmem gerekir.

**Dilek Kurban:** Bir konuyu göz önünde tutmak gerekiyor. Kürt sorunu tartışmalarında da hükümet açılım yaptığında benzer cümleler söylenmişti, aslında çok uzun zamandır da söylenmekte. Kürt toplumunu temsil eden siyasi partilere ve kanaat önderlerine yönelik, "Kürtler ne istediklerini tam olarak bir türlü söylemiyor; somut talepleri yok" türünden bir eleştiri getirilir hep. Ama şunu da görmeliyiz ki, konuştuğumuz konu ne olursa olsun, ifade özgürlüğünü sağlayan gerekli yasal mevzuat ve bunu uygulamaya dair siyasi irade var olmadığı sürece, çatışmalı ortam devam ettiği sürece, insanların düşüncelerini ifade ederlerse başlarına geleceklere dair gerçek korkuları devam ettiği sürece hiçbir sorun özgürce tartışılmayacak ve bilgi üretilmeyecektir. Biz daha yeni yeni Kürt sorunu konusunda gerçekten somut şeyleri konuşmaya başlayabiliyoruz, çünkü Kürtler daha yeni yeni gerçekten rahatça düşünebiliyor. Bu bir ölçüde güvenlik sektörü için de geçerlidir.

İki almanığın yazarlarını burada tekrar anmak istiyorum. İlk almanak yayımlandığı zaman Genelkurmay Başkanı televizyonda bir açıklama yaptı. Söylediği şeylerden biri suydü: "İlk Almanığın yazarları arasında Polis Akademisi'nden öğretim üyeleri de var; nasıl olur da Emniyet bizi hedef alan bir şey yapar?"



Bu sözler iki kurum arasındaki çelişkiyi gösterir. Polis Akademisi'nde çalışıyor ol-salar da o kişiler öğretim üyeleri ve herkes için geçerli olan akademik özgürlük onlar için de geçerlidir. Onlar bireysel olarak yaptı bu çalışmayı; fakat Emniyet bu konuyu çok ciddiye aldı ve söz konusu öğretim üyelerinin hepsi için soruşturma açtı. Nitekim hiçbirini ikinci almanakta yazmadı, yazamadı. Oysa Polis Akademisi'nin içerisinde bir bakış bizim için alternatif bilgi üretme açısından çok önemliydi. Almanakları hazırla-manın kendisi de bu mevcut ortamda kolay değildi.

**Katılımcı:** Ordunun siyasetteki rolünün demokratikleşme adına en aza indirgen-mesi bu panelin ve ortak çalışmaların çağrısı olarak algılanıyor, bu doğrudur; fakat or-dunun iyi niyetli olduğu düşünülen kadroları içinde bu gibi raporlarda çok ciddi bir politik tutum çağrısı olduğu görülüyor ve bu bir ironi yaratıyor. Ordunun yöneticisi olarak temsil edilen Genelkurmay veya üst komuta kademesinin siyasetten çekilmesi çağrısı söz konusuysen, raporda ordu içinde bazı konulardan rahatsız olanlara yöne-lik ciddi bir politik tutum çağrısı yapılıyor. Her Genelkurmay başkanının "Sadece ben sözcüyüm, siyasi anlamda açıklamaları ben yaparım" şeklinde bir açıklaması vardır; bu sözler ordunun içindeki apolitizmi gündeme getiriyor. Bu ironiyi raporlardaki iyi niyetle nasıl açıklayabiliriz? Bu farkı ve ironiyi ortadan kaldırmak üzere ne tür çalışma-lar yapılabilir?

**Katılımcı:** Ben de birbiriyle bağlantılı iki soru sormak istiyorum. Genel olarak top-lumda, kamuoyunda orduya güven, güveni sorgulayan araştırmalarda en üst sırada ve çok yüksek oranda. Bir araştırma yapılmış mıdır bilmiyorum, ama bunun Meclis'e de aynen yansıdığını varsayıyorum. Bu ilişki değişmeden bir sorgulama yapılabilir mi ve bunun için neler gündeme gelmeli? Bir diğer konu olarak, mevcut bilgilerin medyada yansımaları, kamuoyuna ulaştırılması noktasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

**Katılımcı:** Türkiye'deki en güvenilir kurum olan TSK'nın şu an kendi için neler yap-ması gerektiğine ilişkin birkaç öneri getirebilir misiniz? Özellikle son dönemde belge-leri yalanlarken, en son çıkan belgeyle ilgili herhangi bir itiraz ortaya atmadılar. Sizce TSK'nın içinde neler oluyor ve kendi açısından neler yapmalı?

**Katılımcı:** Ben Almanya'dan geliyorum. Almanya parlamentosunda ülkedeki istihbarat örgütlerini denetleyen bir kurum, hatta bir komisyon vardır. Bu komisyonda grubu bulunan bütün partiler üyelerini gönderir, hatta sol bir partinin üyesi bile mev-cuttur, halkın iradesinin tecellisi olarak bu kişiler istihbarat örgütlerini kontrol edebilir. Tüm halkın askeri sırları öğrenmesi gerekmemektedir, ama bu komisyonda dışarıya açıklama yapmayı engelleyen bir yönetmelik bulunur. Türkiye'de de bence bu yönde bir çalışma çok yararlı olabilir. Parlamentoda grubu olan bütün partilerin temsilci gön-dermesiyle bir şekilde sivil denetim kurma ortamı oluşturulabilir.

Bir önerim daha olacak. Gözlemediğim kadarıyla, Türkiye'de diğer ülkelerle kar-şılaştırmalı çalışmalar konusunda bir eksiklik mevcut. Bu konuya yönelmesi de çok faydalı olur. Dün İspanya örneğini dinledik, Türkiye'nin sorunlarına benzer şekilde bir etnik probleminden ve ordunun rolünden söz edildi. Bu yönde çalışmaların gelişmesi Türkiye için çok iyi olabilir.



**Katılımcı:** Akademik, bürokratik, siyasi alanda çok gerçekçi, çok anlaşılır konular yıllardır konuşuluyor. Ben bu gerçekçi alanın dışından, sivil alandan, daha imkânsız olan şeylerden bahsetmek ve bu konuda görüşünüzü almak istiyorum. Bu “imkânsız”ın ne olduğu da tartışılabilir. Biraz önce Zeynep Şarлак “Ordusu bulunmayan bir ülkenin var olması mümkün mü?” dedi, aslında var; Kostarika ve daha başka örnekler mevcut. 68’li Amerikan savaş karşıtları savaşa gitmeme ütopyasını hayata geçirdi; dolayısıyla “imkânsız” ile “gerçekçi” de tartışılabilir. Ben gene de imkânsız olan üzerinde durmak istiyorum.

Türkiye’de ordunun siyaset üzerindeki etkisini, toplum üzerindeki baskısını ele aldığımızda aslında çok temel bir sorunla, cumhuriyet sorunuyla karşılaşılıyor. Cumhuriyet halkın egemenliği fikri üzerine kurulur; paralel iki devlet varsa, halkın egemenliği hangisine ait olacak? Türkiye’de iki tane paralel devlet var -aslında paralel de değil, paralel sonsuzda kesişir ama birbirine denk gibi gözükür- ve bunlardan hangisinin daha üstün olduğu da somut durumda açıkça ortada. Bugün yasama-yürütme-yargı dediğimiz organlar karşılığında Milli Güvenlik Kurulu, Milli Güvenlik Siyaset Belgesi ve Askeri Yargı denen kurumlar var. Bunlar bizim ilk saydığımız unsurların tamamen paralelinde duran farklı, askere ait unsurlar.

Türkiye’de Genelkurmay başkanı ya da ordu kuvvet komutanları yargılanamaz. Bu paralel yapının dağıtılması, halkın egemenliğini esas alan cumhuriyetin kurulması gerektiğini düşünüyorum. Milli Güvenlik Kurulu, Milli Güvenlik Siyaset Belgesi ve Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi, EMASYA gibi kurumların yönetmelikleri ortadan kaldırılmalı. Bu da yetmez; askeri yargının, OYAK’ın kaldırılması lazım. Hazır SGK iflas ederken bütün kaynaklar oraya aktarılır, dolayısıyla bütün çalışanlarımız kurtulur. OYAK’ın elinde çok büyük kaynaklar bulunuyor nitekim. Ordunun politika ve toplum üzerindeki baskın rolünü ortadan kaldırmak için bunlar dışında da yapılacak çok şey var.

**Lale Kemal (Sarıbrahimoğlu):** Kanıtlanmaya muhtaç olmakla birlikte, son günlerde ortaya çıkan ve TSK kaynaklı olduğu iddia edilen belgelerde, ordunun en güvenilir kurum olduğunu göstermek üzere bizzat kendi içinden kurgulu anket yaptırdığı iddia edildi. Ben öteden beri, Türkiye’de yapılan anketlere genelde kuşkuyla bakıyorum, çünkü ne kadar sağlıklı yapıldıklarını bilemiyorum; aynı konu sivil kurumlarla ilgili anketler için de geçerlidir. Ama yine de bir yanıla anketlere güvenmek durumundayız, bazı saptamaları doğru çıkabilmekte. Merkezi Hollanda’da bulunan Avrupa Güvenlik Araştırmaları’nın (CESS) hazırladığı bir kitapçıkta (cess.org.dan bulunabilir), yapılan bir araştırmada yirmi yedi Avrupa ülkesinin çoğunda -birkaçı hariç- en güvenilir kurumun o ülkelerin silahlı kuvvetleri çıktığı belirtiliyor. Çünkü o ülkelerde silahlı kuvvetler dış güvenlikten sorumlu; yani vatandaşın rahat uyumasını sağlayacak bir kurum olarak algılanıyor. Ama siz bugün 1908’den itibaren yaklaşık yüz yıldır eğitim yoluyla doktrine edilmiş bir toplumdan, iç ve dış politikaya tamamen hâkim olan bir kuvvetten bahsediyorsunuz. En güvenilir kurum olarak TSK’nın çıkması bu anlamda doğal, ama bu sonucun ne kadar samimi ve gerçekçi olduğunu bilemiyoruz. Türkiye’nin idare şekli

ikili bir yönetim yapısına -askeri vesayete- dayalı olduğu için, en güvenilir kurum iddialarına biraz şüpheyle ve dikkatle bakılması gerektiğine inanıyorum. Son günlerde ortaya çıkan, kaos yaratıp hükümetin düşürülmesi yolundaki darbe planı iddialarıyla birlikte vatandaşın TSK'nın en güvenilir kurum olup olmadığı konusunda kafasının karışmış olduğunu görüyoruz. Vatandaş eskisi gibi "En güvenilir kurum ordu" demiyor; bu olguyu da dikkatle incelemekte yarar var.

Bir izleyicimiz siyasi otorite olarak hükümetin yapması gerekenler ve TSK'nın siyasete müdahalesinin önlenmesi anlamındaki vurgularına atıfta bulunarak "TSK içinde neler oluyor ve kendi açısından neler yapmalı?" diye bir soru yöneltti. Aslında dünyanın hiçbir yerinde kurumlar kendilerine tanınmış olan ayrıcalıklardan kendiliklerinden ve rızayla vazgeçmezler. Demokrasi deneyiminden geçmiş ve bugün demokrasinin var olduğunu söylediğimiz bütün ülkelerde, silahlı kuvvetlerin demokratik denetimi dışarıdan, yani siyasi otoritelerin aldıkları yasal düzenlemelerle sağlanmıştır; yani kurum kendiliğinden ayrıcalıklarından vazgeçmez, bunu yapan, o ülkelerin siyasi otoriteleridir. Bu nedenle de siyasetin, parlamentonun, sivil toplum kuruluşlarının çabaları ve yasal düzenlemeleriyle TSK'nın küçük ama etkin, profesyonel, yurt savunmasına odaklanmış bir ordu haline getirilmesinin mümkün olabileceğini söylüyoruz. Bakmayın siz "Güçlü ordu, güçlü Türkiye" sloganına. Devasa ordular değil, küçük, etkin silahlarla donatılmış, kendi teknolojilerini önemli ölçüde üretebilen, sayıca küçük ama profesyonel ordulardır güçlü olanlar.

Jandarma iki gün eline silah alan, mecburi askerliğini yapan eri komutan yapmaktadır belli bir bölgede. Ulusal güvenliğin tesisinde çok önemli olan asayişin sağlanmasıyla, yani toplumun, dolayısıyla benim güvenliğimi sağlamakla görevli güvenlik kurumlarının elemanlarının bu kadar deneyimsiz olması kabul edilebilir değildir. Bu arada, asayişin sağlanmasından sorumlu polis ile jandarma arasındaki derin husumet de sorunun bir başka önemli boyutudur. "Yirmi beş yıldır terörle mücadele ediyoruz" demektedirken, ancak toplumdan gelen baskılar sonunda 2007 yılında dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İlker Başbuğ, Eğirdir'de yirmi beş yıl sonunda terörle mücadelede profesyonel tugayın oluşturulacağını açıkladı. Oysaki Türkiye NATO üyesidir; NATO üyesi bir ülkenin ordusu, terörle mücadelenin profesyonel askerlerle yapılması gerektiğini bilir. Biz ise yirmi beş yıl geçip kırk bin küsur insan öldükten sonra ancak kuruyoruz böyle bir tugayı. Dolayısıyla bu konularda bilinçlenmemiz gerekiyor.

TSK'nın ya da x kurumun kendisinin yapacağı değil, dışarıdan yapılacak yasal düzenlemelerle ordunun sivil demokratik denetimi sağlanır. TSK'nın üzerinde duruyoruz, zira TSK'nın ayrıcalığı silah taşımasıdır. Silah taşıyan kurumun denetimi çok daha önemlidir ki doğru kullanılsın ve size çevrilmesin o silahlar.

Bir izleyici Alman parlamentosundaki istihbarat komisyonuna değindi. Ben de zaten yıllardır bunu savunuyorum. Her ülkenin parlamentosunda askeri konularda, güvenlik konularında, istihbarat konularında uzmanlar bulunur ve ilgili parlamenterler de askeri konularda uzmandır. Demokrasilerde ayrıca Genelkurmay'ın, MİT'in, jan-

darmanın, polisin bütün istihbarat bilgileri başbakanın uhdesinde toplanır. Türkiye’de ise birtakım yasal önlemlere karşın halen herkes kendi istihbaratını toplar ve -trajikomik bir durumdur- bu bilgileri birbirine karşı kullanabilir. Devletin tepesinde bunu yaşıyoruz maalesef.

Bir de OYAK’ın lağvedilebileceğinden söz edildi. OYAK lağvedilemez, ama denetlenmek zorundadır. Latin Amerika’da bile askeri şirketler bulunmamaktadır artık. Türkiye’de Ermeni soykırımını iddialarıyla ilgili Fransa’ya en sert eleştiriyi TSK yaptı, ama paradoksal bir biçimde OYAK şirketlerinin çoğu Fransa ile iş yapmakta. Bu, TSK’nın ya- man bir çelişkisidir, samimiyetsizliğidir.

Bu türden samimiyetsizlikler bizzat kurum içinden geliyorsa, “Orduyu yıpratmaya- lım” gibi söylemlerin gayriciddi olduğunu düşünüyorum. Aslında, gizlenen bazı şey- lerin ortaya çıkmasından korkulduğu için korku yaratıp “Bu, TSK’yı yıpratıyor” söy- lemlemlerinin kullanıldığını biliyorum. Buna kesinlikle inanmıyorum. Kimse ordusunu yıpratmaz, ordu kendini yıpratır, herkes kendini yıpratır. Bizim burada değindiğimiz insanca bir yaşamdır; ben kendi adıma demokratik bir yaşamı savunuyorum.

**Zeynep Şarlak:** Biz askerin içindeki bir grubu siyasete çağırıyoruz, tam tersi, as- ker toptan siyaseti bırakmaya çağırıyoruz. Sanıyorum bu konudaki soru için açıklayıcı oldu. Orduya güven sorusuyla ilgili olarak ben de Lale Hanım’a katılıyorum. Bu ülkede orduya güven dediğimiz zaman ne anlaşıldığını açıkça görebilmek için sosyal psiko- logların, istatistikçilerin, antropologların ve benzer alanlardan uzmanların işin içinde olduğu araştırmaların yapılması ve mesela bu sembolik bağların neler olduğunun an- laşılması gerekir.

Medyayla ilintili olarak ise şunu da söylemeliyiz: Bugün “ana akım” diye adlandı- rığımız medya organları, şimdiye kadar orduyla ilgili hiç olumsuz bir şey yazmadı ki orduya güvenmeyelim. Biz yeni yeni, farklı oluşumların, farklı medya organlarının or- taya çıkmasıyla, diğer bir ifadeyle hegemonik söylemi oluşturanların karşısına birileri- nin yeni söylemlerle çıkmasıyla bir şeyleri görmeye başladık. Kimin ne kadarını gördü- ğü ise ayrı bir konudur. Örneğin bu derece önemli bir konuyu irdeleyen bir toplantının çok daha kalabalık olması beklenir aslında. Yine de ben pazar sabahı bu kadar insanı burada bulabilmekten mutluluk duyuyorum. O yüzden, unutmadan sizlere çok teşekkür edeyim. Örneğin burada söz ettiğimiz Almanak Türkiye’de çıktı, başka bir ülkede değil. Bu bile medyada çok az yer aldı. Umarım sorunuza cevap olmuştur.

Ufak bir ekleme daha yapmak istiyorum. Darbe sonrası yapılan bütün seçimler- de, ordu veya ordu destekli partilerin kaybettiğini gördük Türkiye’de. 28 Şubat bunun en yakın örneğidir. AKP’nin hükümet olarak çıkması ordunun içinde bir deprem et- kisi yaratmış, 27 Nisan 2007 e-muhtırasının ardından da aynı şey olmuştur. Demek ki toplum mühendisliği işe yaramamaktadır; demek ki orduya güvenden anlaşılması gereken başka bir şey olmalıdır. Buradaki “güven”, kafamızda çağrıştığı gibi ordunun siyaset yapmasına olan güven değildir kanımca. 12 Eylül’ün ardından ANAP’ın seçim zaferini hatırlayalım. Ordu destekli bir buçuk parti modelinden bir üçüncüsü aradan

çıkıverdi, halkın büyük çoğunluğu da ona oy verdi. Ezcümle, “güven”i burada çok iyi tarif etmek gerekir.

“TSK’nın içinde neler oluyor?” sorusuna gelince, açıkçası askerlerle bire bir bir ilişkim olmadığından hiçbir fikrim yok, buna net bir cevap veremeyeceğim; ama epey hareketlilik yaşandığını düşünüyorum. Kimin ne yaptığını bilmiyorum, ama Genelkurmay Başkanı’nın bazı demeç ve brifinglerini sivil dünyadan çok aslında ordunun içinde bazı kesimlere yönelik olduğu kanısındayım. Ahmet Bey ve Lale Hanım’ın da çok güzel özetlediği bu denetim meselesi, yani bu konunun uzmanlarının oluşturduğu bir grubun parlamento içinde yer alması meselesi de ilk etapta çok güzel gelmekte kulağa. Ama mesela muhalefet partilerinin tepkilerine baktığımız zaman sivil denetimin çerçevesi üzerinde bir mutabakat yaşıyor muyuz? Teoride harika olur, çok da mutlu olurum. Güvenlik, denetim ve benzeri hassas konularda Meclis’te özel ihtisas komisyonlarının oluşturulması doğru bir yaklaşımdır. Öte yandan, kanımca asker-sivil ilişkisinin ilkesel bazda ne olması gerektiği konusunda muhalefetle bir sorun yaşandığı kesindir. Hükümet ile muhalefet arasında bu konuda bir mutabakat yoktur. Askerlerin sivil mahkemelerde yargılanması konusunda şu sıralar neler yaşanıldığını biliyorsunuz. CHP öncesinde onayladığını sonrasında Anayasa Mahkemesi’ne götürmekte. OYAK konusundaki soruya da iktisatçı kimliğimle cevap vermeye çalışayım: OYAK’a bir şey olmaz; çünkü ekonomik çıkar siyasi çıkarın her zaman ötesinde yer almıştır.

**Hale Akay:** Ben önce Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarına politik tutum çağrısı konusuyla başlayayım. Aslında ne Almanak’ın, ne de raporun içinde doğrudan böyle bir vurgu vardır. Konuşmaların tamamında “Türk Silahlı Kuvvetleri içinde bu konulardan ya da bu olan bitenden mutsuz birileri var ki bu belgeler ortaya çıkıyor” gibi şeyler konuşuldu. Elbette Türk Silahlı Kuvvetleri’ndeki insanlar, içinde buldukları kurumun emir komuta zincirinde çalışmakta, fakat robot da değil; yani elbette ki bizimle beraber onlar da Türkiye’deki gelişmeleri izlemekte, onlar da kitap okumakta, onlar da internet kullanmaktadır ve elbette ki politik görüşleri de vardır. O yüzden belli bir tutum çağrısından çok, farklı tutumu olabilecek insanların varlığının kabulü söz konusudur. O zaman şöyle diyelim: Mesela özellikle Huntington’ın savunduğu türden bir asker-sivil alanın tamamen ayrışması fikri bizde çok sevilmiştir. İşin ilginç tarafı askerler de siviller de bu konuda aynı kanaattedir. Askerler bu ayrışmayı benimsemiştir, çünkü zaten güvenlik konsepti etrafında tanımlanmış alan çok geniştir. Diğer taraftan siviller tam da burada konuştuğumuz “ötekileştirme” açısından, “Her şeyden uzak olsun!” diyerek benimsemiştir bu ayrışmayı. Halbuki aslında bu konuda, mevcut Silahlı Kuvvetler’in gerçek denetiminin önemli bir unsurunun bu kuvvetlerin mensuplarının sivil değerlere yaklaştırılması olduğunu söyleyen alternatif bir sosyolojik yaklaşım vardır. Bu yüzden tamamen izole, tamamen o meslek içine sıkıştırılmış, onun üzerinden tanımlanmış insanlar olarak bakılamaz askerlere. Fakat şu bir gerçektir ki, geleneksel olarak, genelde Silahlı Kuvvetler mensupları daha muhafazakârdır ve bu mücadelenin önemli bir yanı, yani sivil denetimi sağlamanın önemli bir unsuru da aslında bu kişilerin değerlerini sivil toplumun değerlerine doğru yaklaştırmaktır.

Meclis konusunda ise şunu söyleyeyim: Açılımla ilgili 10 Kasım’da yapılan görüşmelerin sürekli kesildiğini, Milli Savunma Plan Bütçe Komisyonu’nda Milli Savunma Bakanlığı bütçesinin konuşulduğunu gördüm. Rastlamışken dönüp Komisyon’un daha önceki tutanaklarına yeniden baktım ve konuşulanların denetimle alakalı olmadığını anladım. Mesela Plan Bütçe Komisyonu’nda -gerçekten çok ilginç- Hasip Kaplan dışında gerçek anlamda denetime ilişkin bir şey söyleyen yoktu. Bir milletvekili “Biz burada bütçe dışı fonları denetleyemiyoruz, savunma sanayii destekleme fonunu denetleyemiyoruz” diyor, biraz sonra bir daha aynı şeyi söylüyor, fakat ardından şunu ekliyordu: “Bu konuyu gündeme getiren sivil toplum kuruluşları vardır; Avrupa Birliği de bunu gündeme getirmektedir. Burada amaç, Türk Silahlı Kuvvetleri’imizi zayıflatmaktır.” Gerçekten de ben bir meclis ve parlamenter düşünemiyorum ki, “Parlamentonun yetkisini bu ölçüde kullanmasak da olur” desin.

**Lale Kemal (Sarıbrahimoğlu):** www.tbmm.gov.tr’den 10 Kasım tarihli Komisyon tutanaklarına girdiğinizde, Milli Savunma Bakanlığı bütçesi konusunda TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu’nda yapılan görüşmelere ilişkin bütün konuşma metnini bulabilirsiniz. Sözü geçen milletvekilini hatırlıyorum, ancak son bölümü okumamıştım. Geçmiş tutanaklarda da askeri bütçe tartışmaları üzerine ciddi hamaset yapılmakta; bazı parlamenterler halkı temsil ettiklerinin bilincinde değil gibiler askeri bütçe tartışmaları yaparken.

**Hale Akay:** Benim bahsettiğim 10 Kasım günü yapılan görüşmedeki tutanaklar değil, bir sene önceki Plan Bütçe Komisyonu’nda Milli Savunma Bakanlığı bütçesine dair konuşmalar. Sözü ettiğim kişi bir CHP milletvekili olmalı. Gene başka bir CHP milletvekili, Mustafa Özyürek, şunu söylüyordu: “Aslında Genelkurmay Başkanlığı ve Türk Silahlı Kuvvetleri basına açıklama yapmamalı, bunu Milli Savunma Bakanlığı yapmalı.” İlk bakışta olumlu bir şey söylüyor gibi görünmesine rağmen, aslında söylemek istediği şudur: “Türk Silahlı Kuvvetleri’ne karşı bir yıpratma operasyonu var; Türk Silahlı Kuvvetleri kendini savunmak zorunda kalıyor. Aslında Milli Savunma Bakanlığı onu savunmalı.”

Meclis’teki bakış açısı bu olduğundan, biz raporda özellikle bu parlamenter denetimin yapılmadığını ve bunun üzerinde baskı oluşturmamız gerektiğini dile getirdik. Sivillerin bu konudaki isteksizliği gerçekten göz ardı edilmekte ve mevcut yetkiler bile yeterince kullanılmamakta. Bu yüzden, söz konusu yetkilerin kullanılmasını talep etmeliyiz ki yeni yetki alanları da açılabilirsin.

Medyadaki bilgilerin yansısıyla ilgili olarak çok kısa şunu söyleyeyim: Medyada herhangi bir gazetede savunma muhabiri olup olmadığını bilmiyorum; varsa da ne derecede uzmandır bu konularda... Bir buçuk-iki senedir gerçekleştirilen iletişim toplantılarında Genelkurmay Başkanlığı bazı konularda bilgilendirmeler yapmakta. Bu toplantılarda yöneltilen soruların -basına yansıdığı kadarıyla- Türkiye’nin politik gündemine ilişkin olduğunu görmekteyiz. Türkiye’deki askeri harcamalar ve askeri yapılanma gibi konulara yönelmiş sorularla karşılaşmıyoruz; demek ki medyada bunları

çalışan insanlar mevcut değil. Medyanın özellikle askeri politik tartışmalara çekmek için özel bir çabası olduğunu düşünüyorum. Her cuma bu iletişim toplantıları yapıldıktan sonra, birkaç gazetenin internet sitesinde toplantıların içeriği “Genelkurmay Başkanlığı’ndan şok açıklama” başlığıyla verilmekte; yani biz bir hafta boyunca “Genelkurmay Başkanlığı ne açıklama yapacak...” diye bekleyen tuhaf bir ülkeyiz. Meclis örneği herhalde sivil denetim üzerinde bir mutabakat olmadığına dair herhalde yeterince açıklayıcıdır.

OYAK konusunda şunu da ekleyeyim, OYAK çok bilinen bir örnekken Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı ise silah üretmesine ve Türkiye’de savunma sanayiindeki cironun yüzde otuzunu oluşturmasına karşın nedense aynı etkiyi yaratmamakta, tartışılmamaktadır. Kurumun müteveli heyetinde iki asker, iki sivil bulunmakla birlikte, iki sivilden biri şu anda Savunma Sanayii müsteşarı, diğeri Milli Savunma bakanıdır. İki askerden biri doğrudan Silahlı Kuvvetler’in içinden atanmış, diğeri Milli Savunma Bakanlığı üzerinde gelmiş, ama asker bir görevlidir. Vakıf yöneticilerinin tamamı askerdir. Ve Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı elbette ki diğer vakıfların yararlandığı haklardan yararlanmaktadır. OYAK kadar önemli bir konudur bu.

Almanya’da bu alanda kendi tarihiyle de bağlantılı olarak şöyle bir düzenleme söz konusudur: Silah ihtiyacı özel şirketler üzerinden sağlanır. Türkiye’de biz bu ihtiyacın yüzde 60’ının -bir bölümü doğrudan kamu, bir bölümü bu vakıf kanalıyla- doğrudan devlet eliyle karşılandığı bir ülkedeyiz. Aslında bu yapının da çok ciddi sorgulanması gerektiğinden, OYAK gündeme gelmişken bu konuya da dikkat çekmek istedim.

**Katılımcı:** Türkiye’de basın ve asker ilişkileriyle ilgili tabu sayılan bazı konular on-on beş sene önce magazin yayınları ve alternatif gazeteler aracılığıyla kamuoyuna ulaşıyordu. Bunlardan biri de *2001’e Doğru* gazetesiydi. Bugün bilhassa askerle ilgili bu tür konuların *Radikal* gazetesinin sayfalarından topluma ulaştığını görüyoruz. Batı’da -bilhassa Amerika’da- sansasyon değeri taşıyan ve gayrimeşru sayılan bu tür konular Washington Post, New York Times gibi büyük gazetelerle kamuoyuna ulaşır. Ayrıca Türkiye’de Genelkurmay başkanının ismini herkes çok iyi bilirken, Batı’da -belki Amerika’da bile- çok az kişi bilir. Türkiye’de basın toplantıları yapıldığı zaman hemen hemen bütün basın mensupları orada olur. Türkiye’de medyadan iletilen mesajlar aracılığıyla Genelkurmayın, askeri konuların popüler olması ve toplumda gündem yaratması kolaylaştırılıyor. Benim sorum bu ilişkilerin nasıl değişebileceği. Bir ikinci sorum ise Türkiye’de gazetelerde çok iyi yazılar yazan, bizim gibi konuşan yazarların patronları farklı düşündüğü için mi bu tür durumların yaşandığı.

**Katılımcı:** Ben Diyarbakır’dan katılıyorum, gazeteciyim. Her şeyden önce iki günlük bu kaliteli tartışmanın gerçekleşmesini sağlayan herkese teşekkür etmek istiyorum. Ordunun siyasete ve topluma bu kadar nüfuz etmesinin, sadece Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralınan mirasla ve yine Cumhuriyet’in ordu kökenli kadrolar tarafından kurulmuş olmasıyla açıklanamayacağını düşünüyorum. 1925’ten sonra mevcut devlet, daha doğrusu ordu, bugüne kadar süren bir iç savaşı sürekli yaşattı



Türkiye’de. Bir Kürt sorunu, Kürdistan sorunu var ve ordu sürekli olarak bölünme tehdidini gündemde tutuyor, bir korku yaratıyor ve siyasete, topluma, hayatın her alanına müdahalesini bu korku ve tehdit üzerinden meşrulaştırıyor. Dikkat ederseniz, 1925’ten Demokrat Parti iktidarına kadar bu korku çok ağır basar; ardından komünizm korkusu başlar, komünizmin geleceği tehdidiyle yatar kalkarız. 1980’den sonra tekrar bölünme ve her halükârda bütün bu tehditlerin yanında şeriat korkusu sürekli diri tutulur. Neticede bu tehditler karşısında militarist, ırkçı, şoven duygular meşruiyet kazanır.

Uzun bir iç savaş yaşayan, sürekli savaş halinde olan, kendi sınırları içerisinde helikopterleri, tanklarıyla, operasyonlarıyla her gün, artık normalleşen bir savaş yaşayan bir ülkede ordunun denetlenmesi, taleplerinin ciddiye alınması mümkün müdür? Kürt sorunu çözülmeden, bu savaş, çatışma ortamı ortadan kaldırılmadan, orduya başka demokratik bir ortam yaratılmadan gerçekten güçlü bir ordunun, düşmanlara ve işgalere karşı bizi koruyacak bir ordunun nasıl olması gerektiğinin tartışılması, denetlenmesi mümkün müdür?

**Katılımcı:** Taraf okuruyum ve her gün dehşet içinde okuyorum gazetemi. Bir taraftan gazeteye yönelik -Fethullah Gülen’in desteklediği, genel yayın yönetmeninin CIA ajanı olduğu gibi iddialarla- korkunç bir karalama kampanyası söz konusu. Bize bu gazeteyi kimlerin çıkardığını, finansal kaynaklarının neler olduğunu açıklarsanız çok sevinirim.

**Katılımcı:** Devlet sırrı ve gizlilik kavramlarını bir yerine oturtmamız gerektiğini ve bunun asker-sivil ilişkilerinde de çok önemli olduğunu düşünüyorum. Gizliliğin olduğu yerde, ortaya çıkmasından sakınılan bir şeyler ve orduda kirlilik yaratan bazı noktalar var demektir. Bugünkü teknolojik olanaklar içerisinde ordunun yapmış ya da yapacak olduğu silah alımlarının, silah üretiminin ve benzer konuların bu gelişmiş teknolojik ortam içerisinde yabancı kaynaklardan gizlenme şansının olmadığını düşünüyorum. O zaman geriye kalan şu: Bu gizlilikler bu vatandaş için söz konusu. Bu ordu bu ülkenin ordusuysa, devlet eğer bu halka hizmet için var olan bir aygıtsa bizden niçin gizleniyor bazı bilgiler? Ve gerçekten de, bugün bizden gizlenen bilgilerin yabancı kaynaklardan gizlenme şansı olup olmadığını öğrenmek istiyorum.

**Katılımcı:** Milli Güvenlik Siyaset Belgesi’nin hazırlanışında bir tehdit sıralaması söz konusu olur ve bugün parlamentoda yer alan siyasi partiler -DTP’yi bir kenara bırakıyorum- belgenin hazırlanmasında görev alır. Bu aktörler, başka siyasi aktörler ve orduyla birlikte bu belgeyi hazırlayıp imzalar. Bu tehdit sıralamasında ısrarla üzerinde durulan etnik ve dinsel kimliklere bağlı hedef göstermeler yanında, Milli Güvenlik Siyaset Belgesi’nde yer alan, daha önce basında da çıkmış özelleştirme politikalarının desteklenmesinin altını çiziyorum. İkincisi, burada belirtildiği gibi, gözümüzden kaçan Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı da dahil olmak üzere, bu gibi kuruluşların yatırımları diğerlerinininkile üst üste ekleniyor.

“OYAK lağvedilsin” dendiğinde orada çalışan işçilerin varlığından söz edildi. Bu hasasiyeti kabul ediyorum. Öte yandan, ordunun üçüncü büyük sermaye grubu olduğu

ifade edildi. Güvenlik güçlerinin temelini teşkil eden ve iç güvenliği de ciddiye aldığı her aşamada gözlenen ordunun toplumun en üst sosyal gruplarından birine dahil olması durumunda, bunun yaratacağı sorun sadece denetlemeyle giderilebilir mi? Çözüm lağvedilme olmasa da usule göre kamulaştırmadan veya her şeyin özelleştirildiği bugünkü bir tür özelleştirmeden söz edilemez mi?

**Katılımcı:** Ben emekli askerim. Eğitimimi yurtiçinde, yurtdışında ve görevlerimi de çeşitli yerlerde yaptım. Amerika’da Boston Üniversitesi’nde uluslararası ilişkiler ve strateji üzerine yüksek lisans çalışmamı gerçekleştirdim. Halen de Bilgi Üniversitesi’nde siyasetbilimi doktora programındayım. Bugün çok anlamlı ve farklı bir zeminde konuları tartışma fırsatı bulduğumuz için nihayet çok mutluyum ve size özellikle teşekkür ediyorum.

Demokrasi hedefinde birleşirsek çözemeyeceğimiz hiçbir şey yok kesinlikle; ama tabii bu hedefe gidişte yöntemin ne olacağı önemli. Binlerce yıldır dünyanın her yerinde demokrasiye ulaşmanın yöntemleri belli; en azından farklı görüşlere ve farklı fikirlerle açıklık, çoğulculuk şart. Bütün bunların olmazsa olmazı, yaptığımız tartışmanın gerçeklik zemininde sürmesi. Tartışmanın bilgiye, gerçek bilgiye dayanması lazım, iddialara değil. Söyleyeceklerimi yanlış anlamayın, kimseyi itham etmek için değil, sadece gördüğüm kadarıyla gerçekleri paylaşmak için bunları söylüyorum.

Üç tane spesifik örnek vereceğim. Birincisi OYAK konusu. Belki bilgiye ulaşmakta sıkıntı vardır, ama beyaz bu kadar da siyah algılanamaz. Ordu Yardımlaşma Kurulu bir kuruldur; gelir kaynağı, üyelerinin -ben de bir üyesiyim- yıllarca maaşlarından ödedikleri paradır. Bu paranın değerlendirilmesi için kullanılan bir OYAK Holding ve bu holdingin de iştirakleri mevcut; yani OYAK Holding ile iştirakleri diğer herhangi bir ticari kuruluşun tabi olduğu vergilere tabidir, hiçbir ayrıcalığı yoktur; bütün denetlemelere de tabidir. Bu kurum bir sandıktır. İnternet sitesine girerseniz -üye olmanız gerekmez- genel kurullarda her bir delegenin ağzından çıkan tek kelime dahil bütün konuşmaların orada yer aldığını, bütün hesapların şeffaf ve açık olduğunu görürsünüz. Dolayısıyla OYAK’ın, yani kurulun, holdingin veya iştiraklerinin denetlenmemesi diye bir şey söz konusu değildir.

EMASYA da yine burada konuşulan konular arasındaydı. EMASYA’ya dayalı olarak güvenlik kuvvetlerinin, yani ordunun, sivil otoriteden hiçbir izin dahi almadan her türlü iç güvenlik önlemlerini alabileceği söylendi; bu kesinlikle yanlıştır. EMASYA her zaman vardı. Burada Dünya Bankası ve IMF toplantılarında elli altmış kişilik, maskeli, sapanlı bir grup İstanbul’un ortasında terör estirdi, hiç kimse müdahale edemedi bu elli kişiye; bu sayının beş yüz olduğunu düşünün... Polisin üstesinden gelemeyeceği konularda askerden yardım istemek zorunda kalırsa kime başvuracağı, hangi noktada buluşacağı, telsiz frekansının ne olduğu gibi konularda valiliklerle garnizon komutanlıkları arasında işbirliği yapılabilsin diye valiler bir aşamada “Bunları konuşalım, ama bize yukarıdan talimat verilmesi lazım” dedi. Adı geçen protokol bu konuya yönelikti.

Milli Güvenlik Siyaset Belgesi’ne gelince -“milli güvenlik” ismini taşıması şart değil, “milli siyaset” belgesi de olabilirdi- herhalde her devletin bir siyaset belgesine ih-



tiyacı vardır. Eğitimde yaptığımız yatırımla, ekonomide yaptığımız yatırım, diplomasi ve askeri gücünüz arasındaki bütün etkinliklerinizin bir koordinasyona ihtiyacı vardır; bu belge bu maksatla hazırlanmıştır. Bu belgeyi Silahlı Kuvvetler hazırlamaz, hiçbir zaman hazırlamadı, bugün de hazırlamıyor. Burada sadece Silahlı Kuvvetler'in değil, bütün bakanlıklar ve benzer kuruluşların girdisi vardır. Sekreterlik bunları koordine eder, Milli Güvenlik Kurulu'na götürür ve bu belge bakanlıklar dahil, ilgili bütün üst kurumlara yayınlanır. Silahlı Kuvvetler'in kasasında saklanan, bir de Başbakanlık'ta olan iki nüsha söz konusu değildir sadece, yanlış hatırlamıyorsam yetmiş dokuz adet dağıtım hanesi vardır.

SES'i örnek verdiniz. SES 2000-2005, 2006'da yaptığı çalışmada OYAK'ı inceledi. Hazırlanan belgede, OYAK'ın benim dediğim gibi bir kurum olduğu çok net belli. Ben mesela bu verilerden istifade edilmesini beklerdim. Benden istenseydi memnuniyetle belgeyi ve raporu gözden geçirir, bilgi verirdim.

**Zeynep Şarлак:** Bir Siyaset Belgesi örneği rica edebilir miyiz sizden?

**Katılımcı:** Siyaset Belgesi bende mevcut değil, ama hazırlanmasında görev aldım, metne girdiler yaptım, katkılarda bulundum. Bu konuda konuşmak isterseniz teknik olarak herkese memnuniyetle bilgi veririm.

**Katılımcı:** Bir küçük katkıda bulunmak istiyorum; jandarmanın iç güvenlikten çekilmesinin temel gerekçesinin profesyonelleşme, bu konudaki uzmanlık olmasına ve böylece eğitimsizlikten kaynaklanan birtakım hataların, insan hakları ihlallerinin ortadan kalkabileceğine dair argümana bir katkı. Bu açıklama tek başına yeterli değil. Özellikle Polis Vazife Selahiyet Kanunu'nun değiştirilmesinden bu yana asıl ihlallerin polisten geldiğini, işkence iddialarının çoğunun polis kaynaklı olduğunu biliyoruz.

**Hale Akay:** İç güvenlik ve denetimin Kürt meselesi çözülmeden mümkün olup olmadığına yönelik bir soru vardı: Elbette ki değil. İç çatışmaların olduğu ülkelerde her zaman için askerinin siyasetteki ağırlığı yüksektir ve sivillerin denetim gücü kısıtlı kalır; ama şunu unutmamalıyım, içeride sivil çatışma olurken böyle bir reform süreci yaşamış tek ülke biz değiliz. Bu yüzden dün İspanya örneğini dinledik. Orada da bir etnik çatışma vardı, orada da süreç gayet zorlu geçti; ama sadece iç çatışma çözülmediği için hiçbir şeyin çözülemeyeceğini düşünmemek gerek. Elbette Türkiye'de barışın tesisi bir sorundur, ama diğer taraftan güvenlik sektöründe daha doğru bir yapılanmayı nasıl kurabileceğimizi de konuşmalıyız. Bugün olur, yarın olur, ne kadar sürer bilemiyorum ama bu tartışmayı da yapmamız gerekir.

Gizlilik kavramıyla ilgili şunu söyleyeyim: Türkiye'nin bir devlet sırları kanunu yoktur. Şu andaki gizlilik derecelendirilmesi -en azından benim öğrenebildiğim kadarıyla- MİT'in arşiv yönetmeliğine dayalıdır; yani bir arşiv yönetmeliğinden kaynaklanan bir gizlilik derecelendirilmesi vardır ve tüm kamu kurum ve kuruluşları tarafından kullanılmaktadır. Üstelik bu gizlilik takıntısının kurumdan kuruma aktarıldığını, örneğin Milli Eğitim Bakanlığı'nın veya diğer bakanlıkların da da aynı gizlilik derecelendirmesini kullandığını görüyorsunuz.

Denetleme konusuna gelince, sadece denetlemeden değil, sivil kapasitenin öneminden, denetlemenin doğru düzgün yapılması gerektiğinden söz ettik. Aslında bizim önerdiklerimiz büyük oranda yapının değişmesine yönelikti. Bunun en önemli iki ayağı da Milli Savunma Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı'nın yetkilerinin genişletilmesidir. Diğer parlamenter sistemlere denk bir düzenleme olmalıdır bu; Milli Savunma Bakanlığı ve belki bu konuyla ilişkilendirilebilecek başka bakanlıkların da kontrolünde, denetiminde olan, onların direktifleri doğrultusunda çalışan bir ordu ve iç güvenlik alanında barış süresince ağırlıklı olarak İçişleri Bakanlığı altında çalışacak bir jandarma teşkilatını içerebilir. Mevcut yapı değişmedikçe etkin bir denetimin gerçekleşebileceğini düşünmüyoruz.

OYAK, EMASYA ve Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'ne gelirsek, elbette ki OYAK dünya üzerindeki tek örnek değildir, fakat diğer örneklerle arasında farklar vardır. Bu tür sistemlerin olduğu diğer ülkelerin hiçbirinde karşınıza birdenbire ülkenin en büyük üçüncü holdingi haline gelmiş bir şirket çıkmaz. Öncelikle, bu tür fonlar veya sandıklar doğrudan yatırım yapmaz; kâğıtlar satın alarak, risk üstlenerek yatırım yaparlar ve yönetimleri profesyonellere devredilmiştir; yani siz bir sandık kurarsınız, mekanizma bu şekilde işler. Türkiye'de kimyasal ürünler dahil birçok alanda yatırım yapan bir kurumdan ve bu kurumun denetlenemediğinden bahsediyoruz; çünkü bütçeye dahil değildir, aynı zamanda Devlet Denetleme Kurulu tarafından da denetlenememektedir. Şirketlerinin diğer özel sektör şirketleriyle aynı kurallara tabii çalışması bile OYAK'ın ekonomik varlığını meşru kılmaz. Bu, tartışmalı bir konudur. Silahlı Kuvvetler'le bağlantılı bir grubun aynı zamanda böyle bir iktisadi faaliyetin içinde olması elbette ki tartışılacaktır, eleştirilecektir ve yapısının değiştirilmesi talep edilecektir. Kendi kuruluş kanunu açılıp bakıldığında, OYAK'ın diğer şirketlerden farkı anlaşılabilir. Yok mudur böyle bir kanun?

EMASYA'ya gelirsek, elbette ki askerden yardım istenen durumlar her ülkede yaşanır, özellikle de doğal afetler. Bizdeki yapılanmada ise iç güvenlik alanında jandarma ve polis arasında bir ayrıma dayanan ve birinin diğerini kontrol edemediği, daha doğrusu İçişleri Bakanlığı'nın birini kontrol edemediği, özellikle de jandarmanın kendini içişlerinden çok TSK'nın parçası olarak gördüğü bir durum mevcuttur. Bu da ortaya yetki sorunları çıkarır. Sorun sadece EMASYA değildir. Mesela belli bölgelerde polise yetki devri gerekmekte ve bu devir yapılmamaktadır.

Jandarmanın kendi yetki alanında nasıl tutucu olduğu konusunda bir örnek vereyim: 2001 raporunda Adalet Bakanlığı'na bağlı tutukevleri ve cezaevlerinin devri konusu sorulmuş. Jandarma Genel Komutanlığı şöyle diyor cevaben: "Cezaevlerinin dış koruması, tutuklu ve hükümlülerin sevk ve nakilleriyle ilgili hizmetler, Jandarma Genel Komutanlığı'nca münhasıran, cezaevlerinin dış koruması için teşkil eden birlikler ile diğer iç güvenlik birliklerinden görevlendirilen uzun namlulu silah taşıyan ve askeri eğitim almış (on beş bin) personel ile hiçbir ücret almadan (devlete hiçbir mali yük getirmeden) bedava yürütülmektedir." Burada kurum bir anlamda kendi maliyetini de

dikkate almamakta, bir işi bedavaya yaptığını söylemektedir. Bu aslında hem zorunlu askerliğini yapan personele nasıl bakıldığını gösteren, hem de aslında bu güvenlik sektörüyle ilgili harcamalara bakış açısını netleştiren bir açıklamadır.

Jandarma ile emniyet arasındaki ilişkilerin nasıl olacağına dair, örneğin “İki zabıta kuvveti birleştirilsin” gibi öneriler gelmiş.

Türkiye Cumhuriyeti jandarması, Türkiye Silahlı Kuvvetleri’nin ayrılmaz bir parçasıdır ve sonsuza kadar böyle kalmayı hedeflemiştir. İki zabıta kuvvetinin birleştirilmesi bazı çevrelerce demokratikleşmenin bir gereği gibi algılanmaktadır; ancak devlet ve çıkarları söz konusu olsa bile, kendi çıkarlarını her şeyin üstünde görebilen, siyasi kadroların bulunduğu ülkelerde alternatifsiz bir zabıta kuvvetinin demokratik yapıları tehdit edebileceği, hatta zamanla totaliter rejimleri davet edebileceği göz ardı edilmiştir. Türkiye’de polis teşkilatından ayrı bir jandarma teşkilatının varlığı, demokrasinin teminatıdır.

Şimdi bir de bunlar üzerinden bakın EMASYA’ya... Olağanüstü düzenlemelere başvurulmadığında bile ortada bu kadar sorun varken, EMASYA gibi Jandarma ve Jandarma üzerinden Kara Kuvvetleri’ne bağlanan bir yapılanma elbette ki yine tepki çekecektir. Bu, sıradan bir askerden yardım alma usulü değildir.

Milli Güvenlik Siyaset Belgesi’ne gelince, elbette ki “milli” belgeler olabilir, ama bunun için hükümet programları vardır zaten, biz hükümet programlarına bakar ve ona göre birtakım partilere oy veririz. Ben Milli Güvenlik Siyaset Belgesi’ne oy vermiyorum; bu belge halkın seçtiği parlamenterlerce onaylanmıyor, onların denetiminde hazırlanmıyor. Eğer oturup bir Milli Siyaset Belgesi hazırlanacaksa, bu ancak Türkiye’nin seçilmiş hükümetinin o dönem için uygulayacağı politikaların koordinasyonuyla ilgili bir belge olur ve içinde de Silahlı Kuvvetler sadece savunma hizmetlerinin koordinasyonuna ilişkin konularda gündeme gelir.

**Zeynep Şarlak:** Almanak’ın 104. ve 107. sayfalarında Milli Güvenlik Siyaset Belgesi’yle ilgili bir analiz yapmaya çalıştım. İçerik olarak bakıldığında askerlerin, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği’nin hazırladığı bir belgedir bu. Bir önceki Almanak’ta da detaylı bir analizi yapılmıştır bu sürecin. Bundan önce hazırlanan siyaset belgeleri de aynı şekilde Milli Güvenlik Genel Sekreterliği’nce hazırlanmıştır; dolayısıyla sivillerin görüşlerini yansıtmazlar. İçeriğinde yer alan hedefler ve tehdit algıları da siyasetin alanında olması gereken, siyaset içerisinde konuşulması, çözülmesi, farklı bakış açılarıyla günlük siyasi demokratik mücadele çerçevesinde çözülmesi gereken konulardır. Oysa Milli Güvenlik Siyaset Belgesi devlet politikalarını kristalleştirir. Bu politikaların içinde sadece yabancı düşmana yönelik de bir algı yoktur; maalesef iç düşman algısı çok daha geniş yer kaplar. Bunları nereden bildiğimizi soracak olursanız, iç güvenlik siyaset belgeleri birkaç çetecinin elinden çıkıp oradan da basına sızıyor, biz de oralardan öğrenebiliyoruz.

**Lale Kemal (Sarıbrahimoğlu):** Jandarmayla ilgili ifadelerim üzerine Bianet adına polisin işkence iddialarıyla ilgili sıkıntılar dile getirildi. Ben zaten “Polis çok iyidir, jan-

darma kötüdür” demiyorum. Buradaki sorun, bugün polis bir ölçüde denetlenebiliyor, jandarmanın denetlenmiyor olmasıdır; bu nedenle jandarmanın daha fazla tartışma konusu haline gelmiştir. Bir hükümet üyesi, örneğin Engin Cebesiz’in işkenceyle öldürülmesi olayında halktan özür diledi. Yine de bu konuya değinmeniz faydalı oldu, çünkü haksızlık yapmamak gerekir.

OYAK konusundaki sözlerimle ilgili getirilen yoruma dair şunu söylemek istiyorum: OYAK’ta binlerce kişinin çalıştığını söylerken kurumun tartışmalı statüsünü kesinlikle göz ardı etmedim. OYAK ciddi şekilde denetlenmelidir ve demokrasi isteyen toplumlarda ordunun şirketi olmaz.

Askeri teknolojilerde ordunun silah alımlarını biz bilmiyorken yabancıların biliyor olduğu şeklindeki sözlerimle ilgili bir soru yöneltildi. Bu, Türkiye’nin Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bu yana yaşanan çok ciddi bir sorundur. Türkiye NATO üyesi olarak ittifaka diğer üyeler gibi askeri bütçe rakamlarını verir, ama bu rakam kamuoyuyla paylaşılan MSB bütçesinden daha yüksektir. Türkiye’nin silah ithal ettiği Batılı ülkeler demokrasinin gereği olarak bu satış işlemlerini kamuoyuna duyurmak zorundadır. Gazze saldırısından bir gün önceye rastlayan günde İsrail, Türk Hava Kuvvetleri’yle yaptığı askeri anlaşmayı kamuoyuna açıkladı. Yani biz bu konuda son derece sıkıntılıyız. Gazetecilik deneyimlerimden hareketle, Türkiye’de böylesine bir gizlilik kalkmasının altına saklanılmasını kabul edilebilir bulmuyorum.

Taraf gazetesiyle ilgili bir soru vardı. Gazeteyi Alkım Yayınevi çıkarmakta ve Soros’tan, Fethullah Gülen camiasından herhangi bir destek alınmamaktadır. Bu arada sizler de her zaman ilan verip destek olabilirsiniz gazeteye. Hollandalı bir gazeteci katılımcımız *Today’s Zaman* gazetesinde gördüğünü tahmin ettiğim habere atıfta bulunarak, Başbakan’ın askerlere “Bu yılın sonuna kadar orduda temizlik yapılsın” dediğini aktardı ve bunun bir darbe tehdidi olup olamayacağını sordu. Ben Türkiye’de darbe olasılığının halen var olduğunu düşünüyorum, ama bu herhalde kısa sürecektir. TSK’nın özellikle Ankara dışında karargâhlarda görev yapan subaylarının, iddia edilen komplo işleriyle pek ilgili olduğunu tahmin etmiyorum. TSK içinde ciddi bir sıkıntı söz konusu; şu anda da hükümet ile asker arasında çok sancılı bir dönem yaşanmakta ve benim umudum hükümetin dirayetli davranması ve Türk Silahlı Kuvvetleri’nde yedi yıldır yaşanan kargaşaların, kaos planlarının bir an evvel açıklığa kavuşturulması, sorumluların cezalandırılmasıdır. Burada anahtar konu, askeri yargının bilgilerine sivil yargının erişebilmesidir. Bu olmadığı sürece Türkiye bir ileri bir geri adım atmaya devam edecektir.

Bir diğer soru Türkiye’de basın-asker ilişkilerine dairdi. Amerika’da bu skandalları ana akım medya yazarken Türkiye’de daha marjinal olabilecek gazetelerin yazdığı söylendi. Bunun temel sebebi, basının da Türkiye toplumunun bir parçası olmasıdır. Türkiye’de hepimiz belli bir kalıba sokulduk, iki başlı bir yönetimin olması gerektiği, asker ve sivil bürokratların bu yönetim içinde yer almasının elzem olduğu şeklinde yetiştirildik. Askerin her şeye karışmasının ve her şeyi gizli saklı yapmasının doğal oldu-

ğu algılaması oluşturuldu bizde. Basın da bu zihniyetin bir parçası olduğundan, onu toplumun diğer kesimlerinden ayrı tutmamamız gerekir. İkincisi, 12 Eylül darbesinin akabinde hazırlanan Anayasa özgürlüklere çok ciddi sınırlamalar getirmiş ve basına büyük bir darbe vurmuştur. 12 Eylül öncesinde basının sendikalaşma hakkı vardı, oysa şu anda sendika bir tabeladan ibarettir ve sendikalaşamayız. Köşe yazarı anlayışı da daha çok Türkiye genelindeki entelektüel yapımızın zayıflığından kaynaklanır, çünkü köşe yazarı dediğimiz birçok insan Türkiye’de, aslında kıdemli muhabirdir, haberi köşesinde yazıp “köşe muhabiri” olur.

# Özgeçmişler

## *Akın ÖZÇER*

20 Ekim 1952'de İstanbul'da doğdu. 1971 yılında Saint Joseph Lisesi'nden mezun oldu. 1976 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası ilişkiler Bölümü'nü bitirdi. 1978-2006 yıllarında Dışişleri Bakanlığı'nda çeşitli iç ve dış görevlerde bulundu. Dikkat çeken görevleri şunlardır: Avrupa Konseyi nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği'nde Başkatip (1988-90); Eski Yugoslavya Dairesi Şube Müdürü (1992-94); Madrid Büyükelçiliği Müsteşarı (1994-1998); AB Genel Müdürlüğü Siyasi Kriterler Daire Başkanı, Devlet Planlama Teşkilatı AB İhtisas Komisyonu Siyasi İlişkiler Komitesi Başkanı, İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu Dışişleri Temsilcisi (1998-2001); TC Lyon Başkonsolosu (2001-2005) 2006 yılında Dışişleri Başkanlığı'ndan ayrılan Özçer Hispanatolia Türk-İspanyol Haber Portalı kurucu üyesi ve yöneticisidir. Özçer aynı zamanda Newsweek yazarıdır.

Eserleri: Euskal Herria: İspanya Siyasi Tarihinde Bask Milliyetçiliği, 2 cilt, (İstanbul: Doğan Kitap, 1999); Çoğul İspanya: Anayasal Sistemi ve Ayrılıkçı Terörle Modeli, (İstanbul: İmge Kitapevi, 2007).

## *Ali BAYRAMOĞLU*

Grenoble Siyasal Bilimler Enstitüsünde lisans eğitimini tamamladı. 1995'de İstanbul Üniversitesi'nde "Türkiye'de Silahlı Kuvvetlerin Siyasi Rolü" konulu doktorasını tamamladı. 1981-1999 arasında Marmara Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyeliği yaptı. Asker-siyaset ilişkileri dışında İslami hareketler ve devlet sosyolojisi konularında çalıştı. Yenyüzyıl, Star, Sabah gazetelerinde köşe yazarlığı yaptı. Akademik hayatını halen Kültür Üniversitesinde sürdürmekte ve Yeni Şafak gazetesinde köşe yazmaktadır. Kitapları arasında 28 Şubat, Bir Müdahalenin Güncesi (2001) İslami Hareketin Sosyolojisi 1995-2000 (2001), Türkiye'de Ordu, Ed. Ahmet İnsel'le birlikte (2004) ve Çağdaşlık Hurafe Kaldırmaz (2005) bulunmaktadır.

## *Andrew COTTEY*

College Cork Üniversitesi, Yönetim Departmanı, Avrupa Politik Entegrasyonu bölümünde kıdemli bir eğitmandir ve Jean Monnet Bursu'na başkanlık etmektedir. Öncesinde NATO'da araştırma asistanı, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nde

araştırma görevlisi ve Stokholm Barış Araştırma Enstitüsü'nde ziyaretçi araştırmacı olarak görev yapmıştır. Yayınları arasında Security in the New Europe (Palgrave Macmillan, 2007), Reshaping Defence Diplomacy: New Roles for Military Cooperation and Assistance, (Adelphi Paper 365, Oxford University Press/International Institute for Strategic Studies, 2004), Democratic Control of the Military in Postcommunist Europe, (Palgrave, 2002) ve Subregional Cooperation in the New Europe: Building Security, Prosperity and Solidarity from the Barents to the Black Sea, (Macmillan/EastWest Institute, 1999) gibi kitaplar vardır.

### **Cengiz ÇANDAR**

Güncel Radikal, Referans ve İngilizce yayınlanan Hürriyet Daily News gazetelerinde köşe yazarıdır. İstanbul Kültür Üniversitesi'nde ve İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde 10 yıl Ortadoğu Tarihi ve Politika dersleri vermiştir. Turgut Özal'ın dış politika konularında özel danışmanlığını yaptı. Tarihte ilk defa Türkiye Cumhurbaşkanlığı ve Irak Kürt liderliği (1991-1993) arasındaki ilişkilerin oluşturulmasında önemli bir rol oynadı. 1999-2000 yıllarında Washington'daki düşünce merkezlerinden Wilson Center ve U.S. Institute of Peace'te çalışmıştır. Türkçe yayınlanmış özellikle Orta Doğu konularında yedi kitabın yazarıdır. İngilizce yayınlanmış Türk-Amerikan ilişkileri ve Türk dış politikası ile ilgili 3 kitaba katkı sunmuştur. Şu anda Irak, Kürtler ve Türkiye'nin Orta Doğu Stratejisine yönelik bir kitap yazmaktadır.

### **Dilek KURBAN**

Lisans derecesini Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden aldı. Milli Eğitim Bakanlığı bursuyla okuduğu Columbia Üniversitesi Uluslararası ve Kamu İlişkileri Fakültesi'nden 1999 yılında insan hakları alanında yüksek lisans derecesi aldı. Daha sonra, Columbia Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 2004 yılında Hukuk Doktoru derecesi ile mezun oldu. 1999-2001 yıllarında Birleşmiş Milletler Siyasi İlişkiler Bölümü Güvenlik Konseyi Kısmı'nda Siyasi İlişkiler Yönetici Yardımcısı olarak görev aldı. Columbia Üniversitesi 2004 İnsan Hakları Bursu ile TESEV ve Almanya'da bulunan Avrupa Azınlık Hakları Merkezi'nde ziyaretçi araştırmacı olarak bulundu. 2005 Nisan ayında TESEV Demokratikleşme Programı kadrosuna program yöneticisi olarak katılan Dilek Kurban, Temmuz 2007'den bu yana haftalık Agos Gazetesi'nde kimlik sayfasının editörlüğünü yapıyor. Kurban'ın azınlık hakları, zorunlu göç ve Avrupa insan hakları hukuku alanlarında uluslararası ve ulusal yayınları bulunuyor.

### **Hale AKAY**

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünü bitirdi. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliğinin Ekonomik Yapısı Bölümünden yüksek lisans, Université Toulouse Sciences Sociales/Midi Pyrénées School of

Economics'den DEA derecesi aldı. Halen doktora çalışmalarını sürdürmekte ve İstanbul Bilgi Üniversitesinde çalışmaktadır.

### **İsmet AKÇA**

Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi bölümünden mezun olan İsmet Akça, yüksek lisans ve doktora eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde “Militarism, Capitalism and the State: Putting the Military in its Place in Turkey” başlıklı doktora tez çalışmasıyla tamamlamıştır. Türkiye'nin siyasal sosyolojisi; militarizm; kapitalist devlet ve sınıflar; neo-liberal iktidar tarzı üzerine çalışmalar yürütmektedir. Yayınlanmış çalışmaları arasında *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar. Prof.Dr. Kemâli Saybaşılı'ya Armağan*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2006 (Burak Ülman ile birlikte derlenmiştir); “Kollektif Bir Sermayeder Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri”, Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu (der.), Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004 yer almaktadır. Evren Balta Paker ile birlikte derlediği *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti* başlıklı çalışma Bilgi Üniversitesi Yayınları tarafından önümüzdeki günlerde yayınlanacaktır.

### **Joost LAGENDIJK**

1 Temmuz 2009 tarihinde İstanbul Politikalar Merkezi'nde kıdemli danışman olarak çalışmaya başladı. 1998- 2009 yılları arasında Avrupa Parlamentosu Hollanda Yeşiller üyesi olarak görev aldı. Avrupa Parlamentosu'nda genel olarak Balkanlar ve Türkiye politikaları konusu ile ilgilendi. Uzun yıllar boyunca Avrupa Parlamentosu Türkiye Delegasyonu yönetim kurulu başkanlığı ve Kosova parlamento muhabirliği görevlerini yürüttü. Avrupa Parlamento üyesi olarak Avrupa sınırları, Avrupa Birliği-Amerika İlişkileri ve Avrupa'nın Müslüman Komşuları ile Olan İlişkileri konularında üç adet kitabı yayınlandı. Politikaya girmeden önce on yılın üzerinde bir süre yayıncılık yaptı. Utrecht Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun olmuştur.

### **Lale KEMAL (SARIİBRAHİMOĞLU)**

İngilizce olarak günlük yayımlayan Today's Zaman ile Taraf gazetelerinde köşe yazarı olarak çalışmaktadır. Ayrıca, 1991 yılından bu yana merkezi İngiltere'deki Jane's Defence Weekly (JDW) dergisi Türkiye temsilciliği yapmaktadır. Merkezi İngiltere'deki London School of Economics and Political Science'ın (LSE) Dünya Siyaseti bölümünden 1991 yılında ön lisans diploması almıştır. İngiltere merkezli 21st Century Trust adlı düşünce kuruluşunun üyesi olan Sariibrahimoğlu'nun, iki kitabı bulunmaktadır. Kürt Kapanında Kısır Siyaset-Gizli Belgelerle Boru Hattı Bozgunu adlı Türkçe, diğeri de Türk savunma sanayi politikasını anlatan, 1999 yılında İngilizce olarak yayımlanmış kitabı vardır.



## Ömer LAÇİNER

10.8.1946 Sivas doğumlu. 1966 yılında Kara Harp Okulu'ndan mezun oldu. 1971 yılında siyasal nedenlerle ordudan atıldı. Laçiner, Birikim Dergisi'nin genel yayın yönetmenliğini yapıyor. Kitapları: Der. Bir Zamanlar Ermeniler Vardı, Sosyalizmi Yeniden Düşünmek: 1 Sosyalizmin Bunalımı: Ne Yapmalıydık?, Sosyalizmi Yeniden Düşünmek:2 Sosyalizmde Devrim, Henüz Vakit Varken.

## Turgut TARHANLI

1956 yılında İstanbul'da doğdu. 1979'da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi ve 1981'de aynı fakültenin Devletler Umumi Hukuku Kürsüsü'ne asistan olarak atandı. Lisansüstü çalışmalarını aynı fakültede ve New York Üniversitesi Hukuk Okulu'nda sürdürdü. 1990 yılında kamu hukuku alanında doktora unvanını aldı. 1996 yılında Devletler Umumi Hukuku alanında doçent oldu ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Bölümü'nün kadrosuna atandı. 1999 yılından itibaren İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Bölümü'nde uluslararası hukuk ve insan hakları hukuku, anlaşmalar hukuku ve mülteciler hukuku konularında ders vermektedir. 2002 yılında profesörlük unvanını aldı. Mülteci hukuku konusunda Türkiye'de Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin yerel ofisinin ve ilgili kamu kurumlarının eğitim programlarına aktif olarak katılmıştır. İki yıl boyunca Türkiye'de başbakanlığa bağlı İnsan Hakları Konseyi'nin üyeliğini yaptı. İstanbul Barosu, Uluslararası Hukuk Amerikan Topluluğu, Helsinki Yurttaşlar Derneği ve Uluslararası Af Örgütü üyesidir.

## Ulrike DUFNER

2004 yılından bu yana Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilcisi olarak çalışmalarını sürdürüyor. Uzmanlık alanları; Uluslararası ilişkiler, dış politika, ihtilafların çözümü, Türkiye ile Orta Doğu ülkeleri gibi konulardan oluşmaktadır. İki yıl süresince Almanya Dışişleri Bakanlığı'nda, Türkiye ve Güney Kafkasya masalarında görev yapmıştır. 1996 ile 2002 yılları arasında ise Almanya Parlamentosu'nda Birlik 90/Yeşiller'in meclis grubunda uluslararası ilişkiler, ihtilafların çözümü ve Türkiye danışmanlığı yapmıştır. Almanya'da feminist, barış ve çevre hareketinde aktif olarak yer almış olan Dufner, Mısır ile Türkiye'de araştırmalarını sürdürerek, 1996 yılında siyasal bilimler, Türkoloji ve Yeni Tarih bölümlerinde doktora unvanı kazandı.

## Vahap COŞKUN

Lisans ve Yüksek lisansını Dicle Üniversitesi'nde, doktorasını ise Ankara Üniversitesi'nde yapmıştır. İnsan Hakları: Liberal Bir Tahlil (Liberte Yayınları 2007) ve Ulus-Devletin Dönüşümü ve Meşruluk sorunu başlıklı iki kitabı vardır. Çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmış çok sayıda makalesi bulunan Coşkun, halen Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde çalışmalarına devam etmektedir.

## **Yılmaz ENSAROĞLU**

1959 Ağrı doğumlu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi. 1978-1980 yıllarında Öz Gıda İş Sendikası'nda Genel Sekreterlik ve Genel Başkanlık yaptı. 1992'de İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER)'nin Genel Yönetim Kurulu üyeliğine seçildi. 1993-1996 yılları arasında Genel Başkan Yardımcılığı, 1996-2004 yılları arasında da Genel Başkanlık görevlerini yürüttü. 2004'te yapılan genel kurulda kendi isteğiyle görevinden ayrıldı. 2005-2006 öğretim yılında, İngiltere'de Durham Üniversitesi bünyesinde insan hakları ve güvenlik konularında araştırmalar yaptı ve TESEV'in güvenlik sektörü reformu alanındaki çalışmalarında yer aldı. Halen MAZLUMDER, İnsan Hakları Gündemi Derneği (İHGD) ve İnsan Hakları Araştırmaları Derneği (İHAD)'nin üyesi ve İnsan Hakları İçin Diyalog Dergisi Genel Yayın Yönetmeni olan Ensaroğlu, SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Hukuk ve İnsan Hakları Koordinatörü olarak çalışmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır.

## **Zeynep ŞARLAK**

Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi bölümünde, yüksek lisans eğitimini aynı üniversitenin Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ve ardından Paris Siyasi Etüdler Enstitüsü'nde Karşılaştırmalı Siyaset Bölümlerinde tamamladı. Paris'te Posta Europe gazetesinin yayın yönetmenliğini yaptı. Galatasaray Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak ve Avrupa Birliği 6. Çerçeve Programı çerçevesinde "Suç ve Kültür" adlı projenin Türkiye ayağında araştırmacı olarak çalıştı. Halen Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün aile eğitimine yönelik projesinde ekonomi alan uzmanı olarak çalışmakta ve Uluslararası Bakalorya Programında ekonomi dersleri vermektedir.





